T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

AZERBAYCANLI ŞAİR BAHTİYAR VAHABZÂDE'NİN "MUĞAM" POEMASI (METİN VE İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZ PROJESİ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. FERHAT TAMİR

HAZIRLAYAN

HATİCE NALNBANT

058206107

ANKARA 2007

T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

AZERBAYCANLI ŞAİR BAHTİYAR VAHABZÂDE'NİN "MUĞAM" POEMASI (METİN VE İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZ PROJESİ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. FERHAT TAMİR

HAZIRLAYAN

HATİCE NALNBANT

058206107

ANKARA 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hatice Nalbant tarafından hazırlanan "Azerbaycanlı Şair Bahtiyar Vahabzâde'nin "Muğam" Adlı Poemasının Dil ve Üslup Bakımından İncelenmesi" başlıklı bu çalışma 24.09.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun

Üye: Prof. Dr. Fatih Kirişçioğlu

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ferhat Tamir

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışmada Azerbaycanlı şair Vahabzâde'nin "Muğam" adlı poemasının dil ve üslup bakımından incelemesini yaptık. Çalışmamıza başlarken ki hedeflerimiz ve hazırlanış safhasında takip ettiğimiz yol kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Vahabzâde Dünyası! Şeki'den Bakü'ye, Bakü'den bütün Azerbaycan'a, Azerbaycan'dan Türk Dünyasına, Türk Dünyasından diğer coğrafyalara uzanan ve tüm insanlığı kucaklayan kocaman bir dünya! Hayatın tüm gerçekleriyle yaşandığı; ütopik olmayan, realist bir dünya! Acılarıyla, ıstıraplarıyla anlattıklarını yaşayan; yaşadıklarını anlatan bir dünya! Her şeye rağmen ümidin yitirilmediği bir dünya! Bu çalışmayı hazırlarken yaşadığımız âlemden sıyrılıp şairin yukarıdaki satırlarda bahsedilen dünyasında buluverdik kendimizi. Çalışmaya başlamadan önceki amacımız da buydu zaten. Türk coğrafyasında yaşayıp da Vahabzâde'nin adını duymayan yoktur herhalde. Ama onun gönülleri fetheden dünyasına girmeyen çoktur kanaatimizce. Elinizdeki bu çalışmayla sizi bu dünyaya davet ediyoruz. Şunu da ifade etmek gerekir ki; bu çalışma, o geniş dünyanın dar bir sokağından ibarettir sadece.

Bahtiyar Vahabzâde, 16 Ağustos 1925 yılında Azerbaycan'ın Şeki şehrindeki "Yukarı Baş" mahallesinde dünyaya gelmiştir. Masallarla, şiirlerle, kahramanlık destanlarıyla büyüyen sanatçı, çok küçük yaşlardan itibaren edebiyata ilgi duymaya başlamış ve bu ilgisini daha sonraki yıllarda eğitim hayatıyla birleştirmiştir. Şairin ilk kitabı 1949 yılında yayımlanmıştır.

Vahabzâde, Azerbaycan Edebiyatının Sovyet Edebiyatı ve Sovyet Edebiyatının sonrası dönemlerini yaşayan ve bu dönemlerde yazdığı eserlerle milletine yol gösteren güzide bir sanatçıdır. Vahabzâde, hayatı boyunca milletine hizmet verme düşüncesiyle yaşamış ve çalışmalarını çok farklı sahalarda sürdürmüştür. "Muğam" Poeması sanatçının 1970'li yıllarda kaleme aldığı eserlerindendir. "Muğam" poemasının konusunu fasıl makamları oluşturur. Şair, bu makamları tabiat olaylarıyla, tarihten

sahnelerle, halk hikâyeleriyle, günlük yaşamla, hayata dair düşüncelerle iç içe işlemiştir. Vahabzâde, bu makamları söz konusu konularla bütünleştirmekle kalmamış hoş bir armoni içinde bir parça da okuyucunun kulağına fısıldamıştır adeta.

Çalışmamıza "Giriş" bölümünde "Modern Azerbaycan Şiiri, Bahtiyar Vahabzâde ve Poema Yazı Türü" hakkında kısa bilgiler vererek başladık ve "Poemanın Özeti, Transkripsiyon ve Metin Aktarma" bölümleriyle devam ettik. Metni Türkiye Türkçesine aktarırken kelime kelime aktarmaya çalıştık. Bunun mümkün olmadığı yerlerde anlama dayalı aktarma yoluna gittik. Daha sonra "Muhteva İncelemesi", ardından da "Dil ve Üslup İncelemesi" bölümlerini sunarak çalışmamızı "Sonuç" bölümüyle sonlandırdık.

Tezimin konusunu belirleme esnasında benden desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Şuayip Karakaş Bey'e; hayatımın en önemli kararlarını verirken her zaman yanımda olan sevgili ağabeyim Halim Nalbant'a (özellikle bu alanda çalışmaya yönlendirdiği ve tez konumu belirlememde yardımcı olduğu için); tezin hazırlanma safhasında danışmanlığımı büyük bir titizlikle sürdüren, benden hiçbir yardımı esirgemeyen değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Ferhat Tamir Bey'e; lisans ve yüksek lisans eğitimimiz esnasında bana ve sınıf arkadaşlarıma sürekli moral depolayan, bazen bir arkadaş bazen ciddi bir hoca bazen de ebeveyn sözleriyle öğüt veren bir büyük olarak yanımızda olan çok değerli hocamız, Doç. D.r. Ekrem Arıkoğlu'na; kütüphane araştırmalarımda yardımcı olan çok değerli arkadaşım Fatma Yalçın'a; tezimin yazım aşamasında sağ kolum olan kuzenim Tuba İkiz'e ve son olarak da eğitim hayatım boyunca maddî, manevî desteklerini esirgemeyen anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

İÇİNDEKİLER

.ÖNSÖZ…… i

İÇİNDEKİLER……..……..……iii

TANSKRİPSİYON İŞARETLERİ VE KISALTMALAR DİZİMİ…….....viii

GİRİŞ…….....1

1. Şair Hakkında……1

1.1. Hayat Hikâyesi…..…….……..1

1.2. Bahtiyar Vahabzâde'nin Ruhî Portresi ve Fikir……..…3

1.3. Bahtiyar Vahabzâde'nin Sanat Anlayışı……...7

1.4. Bahtiyar Vahabzâde'nin Eserleri……..……11

1.5. Bazı Türkologların ve Siyaset Adamlarının Vahabzâde Hakkındaki Sözleri…….……..18

2. Modern Azerbaycan Şiiri Hakkında Bilgi…..……..……20

3. Poema Yazı Türü Hakkında Bilgi ve Azerbaycan Edebiyatında Poema Türü…….……37

4. Poemanın Özeti…….……..……..……39

BİRİNCİ BÖLÜM

Metnin Latin Harflerine Aktarımı …….…..……..42

İKNCİ BÖLÜM

Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı……..…105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Muhteva İncelemesi……168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dil ve Üslup İncelemesi..……..……183

4.1. Kelime Hazinesi ……..……..……185
4.2. İsimler……..……..……..189

4.2.1. Varlıklara Verilişine Göre:……..…..189

4.2.1.1. Özel İsimler…….…… 189

4.2.1.2. Cins İsimler…….……..…..190

4.2.1.2.1. Aile ve Akraba İsimleri…….……..190

4.2.1.2.2. İnsan Vücudundaki Organ İsimleri…....190

4.2.1.2.3. Hayvan İsimleri……..……190

4.2.1.2.4. Tabiatla Alakalı İsimler……..……190

4.2.1.2.5. Yiyecek İsimleri…….…….190

4.2.2. Varlıkların Niteliklerine Göre…….…….……..190

4.2.2.1.Somut İsimler…….…….……...190

4.2.2.2.Soyut İsimler……..……..…..191

4.2.3.Varlıkların Sayılarına Göre……..…191

4.2.3.1.Tekil İsimler…….……191

4.2.3.2.Çoğul İsimler……..……..192

4.2.3.3.Topluluk İsimleri……..192

4.3. Zamirler……..……193

4.3.1.Şahıs Zamirleri…….193

4.3.2.İşaret Zamirleri……..…….……..194

4.3.3.Belirsizlik Zamirleri……..…..……..194

4.3.4.Soru Zamirleri……..……...194

4.3.5.Dönüşlülük Zamiri……..……...194

4.4. Sıfatlar…….…..195

4.4.1.Vasıflandırma sıfatları……...…...196

4.4.2. Belirtme Sıfatları……..…..197

4.4.2.1. İşaret Sıfatları…….....197

4.4.2.2. Sayı Sıfatları……197

4.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları…….....197

4.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları…….....197

4.4.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları…….....198

4.4.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları…….....198

4.4.2.3. Belirsizlik sıfatları……...198

4.4.2.4. Soru Sıfatları……198

4.5. Zarflar……198

4.5.1. Yer Zarfları……..…….....199

4.5.2. Zaman Zarfları……...199

4.5.3. Nasıllık-Nicelik Zarfları……...199

4.5.6. Soru Zarfları……..……199

4.5.7. Azlık-Çokluk Zarfları……199

4.6. İsim Tamlamaları……...…….....200

4.6.1. Belirli İsim Tamlaması……..……..……..200

4.6.2. Belirsiz İsim Tamlaması…….202

4.7. Sıfat Tamlamaları……..…..…….....203

4.7.1. Sıfat-Fiillerle Oluşturulmuş Sıfat Tamlamaları…….....203

4.7.2. Sıfat Yapan "-ki" Ekiyle Oluşturulan Sıfat Tamlamaları…….204

4.7.3. İsim Kökenli Kelimelerle Oluşturulan Sıfat Tamlamaları…205

4.8. Cümle……...207

4.9. Tekrarlar ……..208

4.9.1. Ses Tekrarları……...209

4.9.2. Ünsüz Tekrarları (Aliterasyon)……..…….…209

4.9.3. Ünlü Tekrarları…….……210

4.9.4. Kelime Tekrarları…….…212

4.9.5. Mısra ve Cümle Tekrarları……..……....219

4.9.6. Tekrar eden edatlarla kurulan cümleler……...219

4.9.7. İkilemeler……...….220

4.9.7.1. Yakın anlamlı kelimelerle kurulan ikilemeler…….220

4.9.7.2. Zıt anlamlı kelimelerle kurulan ikilemeler……...220

4.9.7.3. Bir isme çıkma hali eki getirilerek kurulan ikilemeler…….……221

4.9.7.4. Bir kelimenin ard arda getirilmesi ile kurulan ikilemeler ……....221

4.10. Ritim, Vezin, Kafiye……...221

4.11. Söz Sanatları ……..223

4.11.1.Teşbih ……...224

4.11.2.İstiare…….……....234

4.11.3.Teşhis……237

4.11.4. İntak……...249

4.11.5. Tezat ……....253

4.11.6. Telmih……...254

4.11.7. Tevriye……..257

4.11.8. Kinaye……...257

4.11.9. Mübalağa……..257

4.11.10.Tenasüp……...258

4.11.11.Cinas …….....260

4.11.12.Tecahül-i Arif……..……261

4.11.13.Nida……264

4.11.14.İstifham……..264
4.11.15.İrsâl-i Mesel……..268

SONUÇ……..……269

KAYNAKÇA ……271

ÖZET……..276

ABSTRACT……..277

TRANSKRİPSİYON VE KISALTMALAR DİZİMİ

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.d. : Adı geçen dergi

c. : Cilt

s. : Sayı

sf. : Sayfa

y. : Yıl

Ƙ : G

Ғ : Ğ

Г : Ġ

г : ġ

Ə : Ä

ə : ä

x :x (Hırıltılı h)

h :H, h

GİRİŞ

1. ŞAİR HAKKINDA

1.1. Hayat Hikâyesi

Bahtiyar Vahabzâde'nin hayatı birçok insanın hayatından daha farklıdır. Her insanın hayatı inişlerle çıkışlarla doludur. Ancak şairin hayatında öyle sahneler vardır ki, hayatı eserleriyle birlikte değerlendirildiğinde şairlik ve yazarlık ilhamını yaşadıklarından aldığı, kolayca idrak edilir.

Bahtiyar Vahabzâde, 16 Ağustos 1925 yılında Azerbaycan'ın Şeki şehrindeki "Yukarı Baş" mahallesinde, eski gelenek ve görenekleri çok iyi muhafaza eden görgülü bir Azerbaycan ailesinde dünyaya gelmiştir. Vahabzâde, oldukça geniş bir aileye sahiptir. Şairin aile yapısı normal bir aileye göre biraz karışıktır. O'nun asıl babası bu ailenin reisi Zekeriya Bey, asıl annesi ise Zekeriye Bey'in ikinci eşi olan Hanım adlı bayandır. Ama bütün resmî kaynaklarda ve evraklarda babasının adı, Zekeriye Bey'in oğlu Mahmut Ağa olarak geçmektedir. 1921 yılında Gülzar Hanım'la evlenen Mahmut Ağa'nın yıllarca çocuğu olmamıştır. 1925 yılında Bahtiyar Vahabzâde doğduğunda kendisinden yaşça çok büyük olan ağabeyi Mahmut Ağa, onu babasından istemiş ve kendisine evlat edinmiştir. Dede olarak bildiği Zekeriye Bey'in 1946 yılında ölümüne kadar Bahtiyar Vahabzâde'nin bu olaydan haberi olmamıştır. Bahtiyar Vahabzâde'nin çocukluğundan beri bir "büyük anne" gibi sevdiği asıl annesi Hanım anne ise 1972 yılında vefat etmiştir. Bahtiyar Vahabzâde'ye babalık eden Mahmut ağa 1956 yılında, ona annelik eden Gülzar Hanım ise 1963 yılında vefat etmiştir. Vahabzâde, her ikisine de büyük sevgi duymuş ve onları şiirlerinde yaşatmıştır. Şair, baba olarak bildiği Mahmut Ağa'nın yanında yaşarken gerçek anne ve babasının yaşadığı Şeki'ye yoğun bir özlem duyar. Gerçek babasının Zekeriye Bey olduğunu öğrenince duyduğu bu yoğun özlemin sebebini anlar. Şair ailesine çok düşkündür. "Baba" temasının çok işlenmediği dönemlerde şair, babasını

anlatan bir şiir yazmıştır. Sadece babası hakkında değil; annesi, yaşadığı yer, ailesi, evi hakkında yazdığı eserleri de vardır. Bu eserler okunduğunda şairin ne derece duygusal bir insan olduğu, yaşadıklarından nasıl etkilendiği, insan davranışlarının iç dünyasında bıraktığı tesirler anlaşılmaktadır.

Şairin eğitim hayatı da inişlerle çıkışlarla doludur. 1934 yılından sonra eğitimine Bakü'de devam eden Vahabzâde, eğitim sisteminin yörelere göre uygulanmasındaki farklara bağlı olarak dördüncü sınıfa gitmesi gerekirken üçüncü sınıfa gitmiştir. Ailesiyle birlikte Bakü'ye yerleştiklerinde Vahabzâde, henüz dokuz yaşındaydı. Bakü' ye yerleşmelerinin temel sebebini, dönemin Rus baskısı oluşturmaktadır. Vahabzâde'nin dedesi dönemin kaçaklarından biri olan Kaçak Abbas'a yardım etmiştir. Kaçak Abbas yakalanınca Vahabzâde ve ailesi Bakü'ye taşınarak başlarına herhangi bir şey gelme ihtimaline karşı tedbir almışlardır. Kaçak Abbas'ın başına gelenlere küçük yaşlarda şahit olan Vahabzâde, olayın kendisi üzerinde büyük etkileri olduğunu ve Rus düşmanlığının temelini bu olayın oluşturduğunu söyler.

1942 yılında liseyi bitiren Vahabzâde, annesinin isteği üzerine hekim olmak için Tıp Fakültesine kaydını yaptırmıştır. Ancak tıp fakültesindeki hocasının da yönlendirmesiyle hekim olamayacağını anlayan Vahabzâde, eğitimine Bakü Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesi'nde devam etmiştir.

Bahtiyar Vahabzâde, 1947 yılında üniversiteyi bitirerek lisansüstü eğitime kabul edilmiştir. 1951 yılında "Samet Vurgun'un Lirikası" isimli teziyle doktor olmuş, 1964 yılında ise "Samet Vurgun'un Yaratıcılık Yolu" isimli teziyle profesör olmuştur.

Şairin çalışma hayatı ise kısaca şöyle özetlenebilir: Vahabâde, 1951 yılından 1990 yılına kadar kırk sene boyunca, 1919 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından kurulmuş olan, Mehmet Emin Resülzâde Bakü Devlet Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Vahabzâde bu üniversitede, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı ve Azerbaycan Edebiyatı Tarihi derslerini okutmuştur. Bahtiyar Vahabzâde, 1990 yılında üniversiteden emekliye ayrılmış, daha sonra milletvekili olmuş, bir taraftan da yazarlık

çalışmalarına devam etmiştir. Tabii bunlar sadece görünen çalışma hayatıdır. Şair hayatı boyunca vatanına, milletine ve insanlığa faydalı olmak için tüm gayretiyle çaba göstermiş ve özellikle de ülkesi için büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Şairin aile hayatı hakkında ise kısaca şunlar söylenebilir: Bahtiyar Vahabâde, 1950 yılında anne ve babasının tavsiyesi ile Dilara Hanım'la evlenmiştir. İlk çocuğu olan kızı Gülzar, 1952 yılında doğmuş, ismini de o zaman hayatta olan annesi Gülzar Hanım koymuştur. Oğlu İsfendiyar, Gülzar'dan iki yıl sonra dünyaya gelmiş ve Bahtiyar Vahabâde, ona İkinci Dünya Savaşı'nda ölen kardeşinin adını vermiştir. İkinci erkek çocuğuna çok sevdiği vatan Azerbaycan'ın adı olan Azer, üçüncü erkek çocuğuna ise Reşat ismini koymuştur. Bahtiyar Vahabzâde'nin altı torunu vardır. Torunlarından biri şairin adını taşımaktadır. [1]

1.2. Bahtiyar Vahabzâde'nin Ruhî Portresi ve Fikir Yapısı

Bahtiyar Vahabzâde'nin ruhî portresi ve fikir yapısına geçmeden önce şairin oldukça hassas bir yapısının olduğunu ifade etmeliyiz. Yukarıdaki bölümde de ifade edildiği gibi şairin hayatında yaşadığı her şey onun iç dünyasında derin tesirler bırakmaktadır. Vahabzâde de kaleminin gücüyle bunu eserlerine mükemmel bir şekilde yansıtmıştır. Şairin ruhî portresini ve fikir yapısını eserlerinden de faydalanarak kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

Bahtiyar Vahabzâde hayatı şu mısralarla tanımlar:

"Yaşamak; yanmakdır, yanasan gärək,

Hayatın mä'nası yalnız ondadır.

[1] Şairin hayat hikâyesi Prof. Dr. Mehman Musaoğlu'nun kaleme aldığı "Bahtiyar Vahabzâde'nin Hayat Hikâyesi" adlı makalesi, Hüsniye Zal Mayadağlı'nın **"Bahtiyar Vahabzâde Hayatı ve eserleri"** ve Erdal Karaman'ın Bahtiyar Vahabzâde ile yaptığı söyleşi kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Şam äğär yanmırsa, yaşamır dämäk.

Onun da hayatı yanmağındadır.”

Vahabzâde, yaşamayı yanmak olarak değerlendirir. Sevgi konusunu işlediği bir başka şiirinde de şairin buna benzer bir başka yaklaşımı daha vardır:

“Dedim:– Aşkımda yanıldım, bu halımdan haslın

Dedi: – Sen gerçeği bilmek için aldanmalısan.

Dedim: – Ulduz çileyir gözlerin akşamlarıma,

Dedi:– Ancak beni görmekçün özün yanmalısan.”[2]

Büyük şairin hayat prensiplerine ve bunu eserlerine hangi mısralarla yansıttığına birkaç örnek verelim.

Bahtiyar Vahabzâde, şiirlerinde neyin doğru, neyin yanlış olduğu hakkında çok düşünmüştür. Bu bağlamda yaşam ve ölüm, insan ve zaman, hayatın anlamı gibi felsefî problemler üzerine mevcut olan görüşleri de belli bir ölçüde irdeleyen ve benimseyen şair, kendi ruhî ve sanatsal gelişimini çok titizlikle değerlendirmiştir. Bu değerlendirmesine şu satırlarda rastlıyoruz:

“Bäxtiyar düşünärək biz därin-därin

Xäyallar möhtäşäm, arzular şirin.

Äsil sänätkarın, äsil şairin

Özü ġocalsa da sözü ġocalmır.”[3]

“Zulüm şehrinde tepeler dağ sayılmakta, alçak tepeler önünde insanlar yaltaklanmaktadır. Şair, “nasıl olursa olsun” yaşamak isteyenlere,

[2] Bahtiyar Vahabzâde, **Gün Var Bir Aya Değer,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, Haziran 2006, sf.180.

[3] Prof. Dr. Mehman Musaoğlu, “Bahtiyar Vahabzâde’nin Hayat Hikâyesi”, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, “Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı”, sf. 12.

yaşayabilmek için şeref ve haysiyetlerini unutanlara, güneşten kaçıp gölge arayanlara "ölü canlara" düşmandır.

Düşmenem yaltaklanıb tepeye dağ deyene,

"Bu dünyada bir teher goy yaşayag" deyene.

Ah bir teher!.. Lügate bu söz hardan gelmedir?

Yaşamag, yaşamagdır! Bes bu "bir teher" nedir?

Men düşmenem, düşmenem böyle "ölü canlara,"

Günden gaçıp hemişe kölge ahtaranlara…"[4]

"Şair uyanıkken idrak edemediklerini ancak rüyalarında anlayabilmektedir. Rüyalarında şanlı geçmişini görmekte, kopuz ve kılıç sesleri birbirine karışmaktadır. Şairin damarlarında akan "atalar kanı" onu çok uzaklara, Dede Korkut'taki Aladağ'a götürmektedir.

Kimden kömek umum, kime hay verim?

Üz üze dayanır duygularım da.

Oyagken derk edebilmediklerim

Mene aydınlaşır yuxularımda.

Görürem, enirik biz Aladağ'dan.

Yürüşdür…

Dağılır göyün gubbesi.

Gelir gulağıma, gelir uzagdan,

Bir gopuz nağmesi,

[4] Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler,** "Vahabzâde'nin Şiirleri Arasında", Ankara, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 1997, sf.462.

Bir gılınc sesi.

Bu nedir?

Men hara, Aladağ hara?

Asrlar adladıömrün bir anı.

Meni aparıbmış çox uzaglara

Damarımda axan babamın ganı.”[5]

“Vahabzâde için ölüm korkusu ile yaşamaktansa manalı hayatın korkuları içinde mücadele ederek, ıstıraplarına göğüs gererek nefes almak insanın kendisine doğru olan saadet dolu koşusudur; ama bu koşuya katlanmak güç; sabır ve metanet ister. Bu sabır ve metanet, Vahabzâde’nin insanında, vatandaşında fazlasıyla vardır.

Ölümden gorhmayan de kimdir, de kim?

Me’nasız yaşamak ondan gorhulu…”[6]

Vahabzâde aşağıdaki mısralarda zaman kavramını farklı bir bakış açısıyla değerlendirir.

“Kim diyor, gün ömrü güne beraber?

Kim diyor, haftada öyle haftadır?

Kim diyor, güneşin doğuşu seher,

Gecenin ömrüne sondur, noktadır.

Koy zamanın ölçüsü zamanın olsun

Bu ölçü ters düşer isteğimize.

[5] a. g. e. sf.463-464.
[6] Prof. Dr. Dursun Yıldırım,“ “Payız Düşünceleri” Üstüne Düşen“ Büyük Arzular” ”, [6] Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, “Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı”, sf. 46.

Gün var ki, yıldan da uzundur, uzun,

Yıl var ki, günden de kısadır bize. [7]

1.3. **Bahtiyar Vahabzâde'nin Sanat Anlayışı**

Bahtiyar Vahabzâde'nin sanat anlayışını kendi eserlerinden ve bazı edebiyatçıların onun sanat anlayışına dair tesbitlerinden yararlanarak anlatmaya çalışacağız.

Şair bir şiirinde şairlik mesleğinin görevlerini şu mısralarla açıklar:

"Şair susturulan gerçeğin dili,

Şair adaletin, hakkın vekili,

Şair hak yolunda geçer canından

Geçmez öz aşkından, öz vicdanından."[8]

Edebiyat Tarihçisi Ahmet Kabaklı, Vahabzâde hakkında şöyle der; "Vahabzâde'nin konu ve temaları, bilinen birçok kitaplarında olduğu üzere, konu ve temaca zengin, ayrıca çok çeşitlidir. Ancak görülüyor ki, "Vatan, dil ve kültür" temalı şiirleri daima ön plandadır."[9] Bu satırların hemen ardından Türk Dünyasının en çok tanınan şahsiyetlerinden biri olan Cengiz Aytmatov'un Bahtiyar Vahabzâde hakkındaki şu sözlerini aktarmak, Kabaklı'nın tesbitini destekleyici yönde olacaktır. Aytmatov, "Bahtiyar Vahabzâde'nin sanatında millî poetik düşünce en yüksek mertebeye ulaşmıştır. Zengin Azerbaycan edebî an'aneleri karşısında bu kadar nüfuz ve şöhret kazanmanın çok çok zor olduğunu kolayca düşünebilirim. Buna rağmen unutmamak gerekir ki, an'aneler yalnız ve yalnız çağdaşlığın

---

[7] Bahtiyar Vahabzâde, **Gün Var Bir Aya Değer,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, Haziran 2006, sf. 1117-119.
[8] M. Halistin Kukul, "Bahtiyar Vahabzâde'nin Vatan Şiirleri", Türk Yurdu Dergisi, y.2001, s.168, sf.46.
[9] a. g. d. sf.47.

gerdişinde yeni sanatçıların yeni sözünde yaşar."[10] Aslında şu noktaya da temas etmek gerekir; şair şiirlerinde hangi konuyu anlatırsa anlatsın genel itibariyle bütün yollar vatan, millet sevgisine çıkar. Bu bilgiye Vahabzâde hakkında biraz malumata sahip olan herkes vâkıftır. Zaten şair, şairlik kudretini vatan sevgisinden aldığını "Vatan" adlı şiirinde şu mısralarla açıklar:

"Vatan aşkından alır Bahtiyar öz kudretini,

Dövünür kalbi gibi her yeni mısrada vatan."[11]

Mehman Musaoğlu'nun kaleme aldığı şu satırlar Vahabzâde'nin eserlerinde yer alan felsefeyi tanımlar niteliktedir: "O, şiirlerinde zaman zaman kendini sorgulayarak neyin doğru, neyin yanlış olduğu hakkında çok düşünmüştür. Bu bağlamda yaşam ve ölüm, insan ve zaman, hayatın anlamı gibi felsefî problemler üzerine mevcut olan görüşleri de belli bir ölçüde benimseyen ve irdeleyen şair, kendi ruhî ve sanatsal gelişimini titizlikle değerlendirir."[12]

Vahabzâde'nin "Seçilmiş Eserleri"ne bir giriş yazan Yaşar Garayev, onun şiirini "düşündüren poeziya" olarak adlandırmıştır. Azerî eleştirmenlerinden Mehdi Hüseyin, vaktiyle Vahabzâde'yi "nârahat şair" olarak vasıflandırmıştır. Yaşar Garayev buradan hareketle onu "asırla yüzbeyüz sohbet eden, zamanla hemdert ve hemdem bir şair" sözleriyle niteler. Garayev'e göre "felsefî manada zaman" ile "şairin düşünen, lirik ben"i onun şiirinde poetik diyaloğun değişmez iki kutbudur.[13]

Vahabzâde, ele aldığı her konuyu "zaman"la irtibatlandıran ve bu "irtibat"ı lirik bir heyecan içinde bize duyurabilen şairdir. 1976 Ocağında yazdığı "Gocalar (İhtiyarlar)" şiiri, başlangıçta bütün renk ve çizgileriyle bir

---

[10] Cengiz Aytmatov, "Yaradıbdır İnam Meni, Men İnamın Övladıyam", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı, sf.21.
[11] M. Halistin Kukul, a. g. d. s.168, sf.45.
[12] Mehman Musaoğlu, "Bahtiyar Vahabzâde'nin Hayat Hikâyesi", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı, sf.12.
[13] A. B. Ercilasun, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, 1997, s.f. 445.

ressamın tablosunu verir. İki elini bastonuna, çenesini de iki elinin üstüne dayamış, düşünen bir ihtiyar tablosu. Fakat Vahabzâde, tabloya üçüncü bir buut ilave eder: Zaman. O, düşünen bir ihtiyarın, isterseniz buna bir şiir değil, usta bir heykeltıraşın heykeli deyiniz, hafızasından zamana yol bulur.[14]

Garayev, haklı olarak Vahabzâde'deki "zaman" kavramının mücerret bir sembol olmadığını "aksine, şairin millî, içtimai ve estetik ideali ile bilâvâsıta alakadar" ilave eder: "Bahtiyar şiirinde zamana marag, halgın manevî ebediyetine, manevî indisine ve keçmişine olan marag demektir. Zaman onu yalnız halgın tarihî tâliyi ile halgın manevî ve ahlagî hayat tecrübesi ile bağlılığı bakımından düşündürür ve nârahat edir. Keçmişi ve geleceyi de şair mahz "vatan tarihinin" sahifeleri kimi varaglayır.[15]

Cengiz Aytmatov Vahabzâde için "Şairin olaylar karşısında coşma, ret ve kabul gibi infialleri söz oyunundan değil, şümullü bir hak iddiasından, aksi sedalıktan gönülce inançtan doğmaktadır." yorumunu yapar.

Cengiz Aytmatov, Vahabzâde hakkındaki başka bir yorumu ise şöyledir: "Nazım sanatının sihirli vasıfları o vakit sonsuz etkinliğe, sonsuz mükemmelliğe kadir olur ki, şiir yazanın fikrî istidadı manevî tecrübesi başlıca rol oynasın".[16]

"İlk şiirlerini siyasî buhranlar, savaşlar, cepheye gidip de gelmeyenler ya da cepheye gidiyor adıyla başka yerlere götürülenler ile onların geriye bıraktıkları ıstıraplı hayatın etkisi ile yazan Bahtiyar Vahabzâde, devrin ve şartların değişmesine bağlı olarak kendini yenilemiş, "Modern Azerbaycan Şiiri"nin önemli isimlerinden birisidir."[17]

Bahtiyar Vahabzâde'nin edebiyat ve şiir hakkındaki düşüncelerine kendi cümleleriyle yaptığı açıklamalara dayanarak şu sözlerle açıklayabiliriz:

---

[14] A. B. Ercilasun, a. g. e.s.f. 442.

[15] Cengiz Aytmatov, "Yaradıbdır İnam Meni, Men İnamın Övladıyam", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı, sf. 22.

[16] a. g. d. sf. 23

[17] Mitat Durmuş, "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Edebiyatında Şiir ve Poema Türü", Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, Cilt, 15, Sayı 1, Ankara, 2002.

Vahabzâde'ye göre: Edebiyat söz sanatıdır. Sözün derinliğinin ise sınırı yoktur. Sözün bu kıymetli özelliğini anlayınca da idrak ettiklerini aktarma isteği bir noktada durmaz. Sözün kanatlarının olduğunu ifade eden Vahabzâde, tıpkı kelebeğin kanatlarının rengi her çiçekte farklı farklı oluyorsa sözün kanatlarının da bir sarrafın elinde renk bulduğunu açıklar. İşte sanatçı, sanat eserini bu "sınırsız imkânlar" çerçevesinde ortaya koyar ve kendine has bir kaleme sahip olur.

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre; şiirin, edebiyatın toplum hayatı dışında ayrıca bir konusu olamaz. Toplum hayatında vuku bulan her hadise edebiyatın konusu olabilir. Asıl önemli olan bu hadiselerin sanat eseri olarak aktarılabilmesidir. [18]

Edebiyatı "hayatın aynası" olarak gören Vahabzâde; yazar, kendi kalbinde hangi hisse, hangi fikre, hangi amaca bağlanmışsa kendi hayatında da onu arayacağından her sanatçının kendine özgü konu repertuarının olduğunu söyler.

Vahabzâde, her edebî eserin içerisinde bir fikrin, bir idealin, bir amacın olması gerektiğine inanır. Bu amaç da edebî eserin konusunu belirleyecektir.

Sanatçıya göre her dönemin, hatta her günün, zamanın şartlarına göre edebiyattan beklentileri vardır. Sanatçı o günün beklentilerine henüz cevap verememişken ertesi sabahın konuları ortaya çıkar. Yeni olarak ortaya çıkan her şey, sanatçı için yeni bir mataryel demektir.

Şiirde mana açık olmalıdır. Şiir, "bulmaca" değildir." görüşünde olan Bahtiyar Vahabzâde, "şiir, sanat anlaşılır olmalı, geleneksel şiir türlerinde de dönemin fikirlerini anlatmak mümkündür." düşüncesindedir.

Bahtiyar Vahabzâde; yeni tarzdaki eserlerde şeklin, eserin güzelliği için gerekli olduğunu düşünse de hiçbir zaman ilk şart olarak değerlendirilmemiştir. Şiirde şekli, sadece bir "taşıyıcı ve ulaştırma vasıtası" olarak görür Bahtiyar Vahabzâde. Ona göre önemli olan zamanın

[18] Hüsniye Zal Mayadağlı, a. g. e. sf. 60

duygularını, düşüncelerini esere yansıtabilmektir. Bu duyguları, düşünceleri ifade etmenin yolları, amaç değil; sedece vasıtadır. Nasıl ki, yüke göre ulaşım aracı tercih ediliyorsa edebiyatta da konuya göre de şekil seçilir. [19]

Vahabzâde, edebiyat ve sanatın belirli bir tabaka için değil, halk için olması gerektiğini düşünür. Sanatın büyüklüğü halkın ihtiyaçlarını ne derece karşılayabildiğine oranla ölçülür. Halk, sanat eserinde milletinin geçtiği yolları bulabilmeli ve geleceğini görebilmelidir.[20]

Bahtiyar Vahabzâde, sanatta tabilikten, samimiyetten ve sadelikten yanadır. Çünkü bunlar sanatta evrenselliğin ve kalıcılığın sebeplerindendir. O; sanatta samimiyeti ""yüreğin kapılarını açan en itibarlı anahtar" olarak görür. "Bu anahtarı kaybeden sanatkâr; kendi kalbinin kapılarını açamadığından, o yürekten gelen sesler okuyucunun da kalbinin kapılarını açamayacaktır. "

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre sanat ve ilmin birleştiği nokta "hakikat"tir. Sanat da ilim de devrin şartlarından bağımsız olarak yalnız hakikati anlattığı zaman büyür ve hak ettiği değeri bulur. Çünkü ikisi de sadece bir milletin değil, bütün insanlığın yüreğine hitap eder. [21]

1.4. Bahtiyar Vahabzâde'nin Eserleri

Bahtiyar Vahabzâde sanat hayatı boyunca edebiyatın hemen her türünde eserler vermiştir. Verdiği bu eserler ve içerikleri şunlardır:

İlk kitabı 1949 yılında yayınlanmış olan "Menim Dostlarım"dır. Daha sonra yayınlanan eserleri ise şunlardır: "Bahar, Ebedî Heykel, Dostluk Neğmesi, Çınar, Sade Adamlar, Halg Şairi Samed Vurgun, Ceyran, Aylı Geceler, Şeb-i Hicran, Seçilmiş Eserler, E'tiraf, İnsan ve Zaman, Bir Ürekde Dört Fesil, Seçilmiş Eserler, Menim Şe'rim, Semed Vurgun, Kökler Budaglar,

[19] a. g. e. s.f. 75-83.
[20] a. g. e. sf. 85
[21] a. g. e. sf..85-90

Deniz-Sahil, Dört Yüz On Altı, Bir Baharın Garanguşu, Dan Yeri, Seçilmiş Eserler (iki cilt), Sanatkâr ve Zaman, Açıg Söhbet, Sadelikte Büyüklük, Açılan Seherlere Selam, Piyesler, Feryad, Payız Düşünceleri, Her Çiçekten Bir Leçek, Muğam, Veten Ocağının İstisi, Seçilmiş Eserler (iki cilt), Semed Vurgun, Özümle Söhbet, Derin Gatlara Işıg, Ahı Dünya Fırlanır, Şehitler, Lirika, Şenbe Gecesine Geden Yol, Nağıl-Heyat, Ümide Heykel, Goyun, Gelimli Gedimli Dünya Son Ucu Ölümlü Dünya, Hara Gedir Bu Dünya,İkinci Ses, Vetendaş.

Vahabzâde'nin eserlerinde işlediği bir konu vardır ki, bu konu aynı zamanda onun hayatı boyunca mücadele verdiği bir konudur. Aşağıdaki satırlarda bu mevzuya yer verilecektir.

Bahtiyar Vahabzâde'nin şiirlerinde çok geniş bir biçimde işlediği meselelerden biri "Ana Dili" konusudur. Ana dilinin kullanılması, muhafaza edilmesi ve zenginleştirilmesi bu büyük fikir adamının yolunda en büyük mücadele verdiği meselelerdendir.

Ana dili ve genellikle dil konusu, Bahtiyar Vahabzâde'nin 50'li yıllardan itibaren yazdığı birçok şiirinde işlenmiştir. Şairin bilhassa dil konusunu ele aldığı şiirlerine şunlar örnek olarak gösterilebilir: "Ana Dili", "Latin Dili", "Bu Dil", "Ne Ondansan, Ne Bundan", "Üz Astar", "Alfabe Kitabı", "Oğluma" vs.dir. Şair, 1954 yılında yazdığı "Ana Dili" şiirinde ana dilini halkının ilk ders kitabı olarak nitelendirmiş ve kutsal bir varlık olan Ana ile Ana dilini bir arada değerlendirmiştir.

Ana dilini halkının birçok maddî ve manevî değerlerinin bir simgesi olarak gören şair, dilin ecdatlarımızdan kalan en büyük miras olduğunu vurgulamaktadır. Bahtiyar Vahabzâde, "Yollar Oğullar", "Şäbi hicran", "Märziyä", "Şähriyara" vs. şiirlerinde de dil konusuna değinmiştir. Bununla birlikte, Sovyet rejimi yıllarında Ana dilinin resmî makamlardan kovulduğunu ve bu dilin gereğince kullanılmadığını da zaman zaman ifade etmiştir şair. Bahtiyar Vahabzâde'nin şiirlerinde ele aldığı Ana dili konusu, onun diğer

faaliyet alanlarının yanı sıra bilimsel popüler makalelerine de yansımaktadır.[22]

Kendi ana diliyle, şiir, poema, piyes, hikâye, senaryo, inceleme, araştırma, makale, tanıtma yazıları, çeviriler yazan yaratıcı bir sanatçıdır Bahtiyar Vahabzâde. Eserleri başka dillere de tercüme edilmiştir. J. Moris, J. Yevtuşenko, R. Kazakova tarafından on iki eseri Rus diline tercüme edilmiştir; Ermeni ve Gürcü dillerinde iki; Özbek Türkçesiyle iki; Alman dilinde bir; Türkiye Türkçesiyle yedi eseri yayınlanmıştır. [23]

Bahtiyar Vahabzâde'nin yazdığı piyesler ise şunlardır:

1965 yıllarından bugüne kadar "Azerbaycan Devlet Akademik Dram Teatrinda" Vicdan, İkinci Ses, Yağışdan Sonra, Yollara İz Düşür, Feryad adlı manzum ve mensur piyesleri sahnelenmiştir. Aynı piyeslerden bazıları Ermeni, Türkmen ve Özbek dillerinde de izleyiciyle buluşturulmuştur. Bunlardan önce de 1959 yılında Celil Mehmedguluzâde adına Nahçıvan Dövlet Dram Teatrinda "Edalet" piyesi, 1973 yılında da "Yağıştan Sonra" piyesi sahnelenmiştir.

"İkinci Ses" oyunu ilk olarak 1968 yılında M. Ezizbeyov adına Akademik Teatrında, ikinci olarak Yerevan'daki Azerbaycan Teatrında, üçüncü olarak Semergend Teatrında, dördüncü olarak da Ezizbeyov Teatrında ve nihayet Maksim Gorki adına Hankendi Dövlet Dram Teatrında rejisörünün yeni bir düzenlemesiyle sahnelenmiştir. [24]

Bahtiyar Vahabzâde'nin kaleme aldığı poemaları ve bu poemaların içeriği hakkında şu bilgileri verebiliriz.

"İftihar" poemasının konusu örgencileridir.

"Gıymet" poemasında öğretrmenlik sevincini ve öğrencilerini konu edinmiştir.

---

[22] Prof. Dr. Mehman Musaoğlu, a. g. d. sf. 41-43.
[23] Yard. Doç. Dr. Hüsniye Zal Mayadağlı, a. g. e. sf. 62-63.
[24] a. g. e. sf. 63.

“Merziye” de bir öğretmenin mücadeleleri anlatılmıştır.

“İkinci Ömür” poemasının konusu Rus-Japon Savaşı’dır.

“Her Baharın Öz Garanguşu” poemasında Ermenilerin yas meclislerini, baba, evlat ve torun ilişkilerini anlatır şair.

“Viyetnam Balladası” poemasında Vietnam Savaşı kaleme alınmıştır.

“E’tiraf” poemasıyla itirafın, herkesin kendinden öc alması, cesaret, temizlik, yücelik, paklık olduğunu anlatmıştır Vahabzâde.

“Salam” adlı poemada “şanlı Irak toprağında” kaldırılan bağımsızlık bayrağına selamlar gönderirken Fuzûli, H. Tebrizî, Nizamî ve Ebululâ’dan da bahseder.

“Hekim dostum Cavanşır! poemasında insanların maddî ağrılarını doktorları, manevî sorunlarının ise kalem sahiplerinin sorumlu olduğunu açıklayan önsözüyle sunduğu “Tezadlar” poemasının konusunu oluşturur.

“Veten Menem Men Vetenem” veya “Facie” poemasıyla çalınan bir levhanın yüzünden müze bekçisi Matsurata’nın çektiği sıkıntılar ve intiharını anlatır şair.

“Vaht-Sür’et-Fikir” poemasında, eski ölçülerin gereksizliği, yeni ölçülerin lüzumu, hızın sınırları nasıl dağıttığı, hızın birlik ve kavuşma demek olduğu, zaman içinde fikrin sınırlı olmaması gibi konuları ele alınmıştır.

“Fikir Haggında Fikirler” de zaman, an, hız, teknik gelişmelerin ayrılığı yenememesi, vatan hasreti, gurbet, sonsuzluk, gökler ve fikir üzerine fikirlerin konu alındığı bir poemadır,

“Heyat-Ölüm” poemasında şair, bu iki konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur.

“Amerika Güzeli” adlı poemada, 1973 yılındaki güzellik yarışmasında “Amerika Güzeli” sıfatını almış Emma Nayt’ın dilinden fakir bir kızın, zengin

olma isteği, sevdiğine güzel görünmek için falcıyla kurduğu bağlantı ve şöhret için bir adamın desteğiyle “güzel” seçilişi anlatılır.

“Gem İçinde Sevinç” poemasında bir babanın aniden hastalanışı ve oğlunun telaşı anlatılmıştır.

“Dostluk” poemasında Ukrayna’nın ücra bir köşesinde, partizan bir grubun başındaki Ferhat isimli gencin başından geçenler, çevresindeki dostluklar kaleme alınmıştır.

“Aylı Geceler” de dumanlı Tebriz’in hali ve Sabir’in “Hophopnâme” sinin mazlumları uyandırmaya çalışması, insanın bir maksat için yaşaması gerektiği, trajik bir olay kurgusuyla anlatılır.

“Ağlar-Güler” poemasında Sabir’in şahsiyeti, düşünceleri anlatılmış, bunun yanı sıra “bağımsızlık”, “hak” kavramlarına da değinilmiştir.

“Uçun Neğmelerim” poemasında da ise kahraman Tatar şairi Musa Celil ve onun zindana atılışı, çektiği işkenceler, şairlik ilhamı ve zindan şiirleri kaleme alınmıştır. Aynı şiir kitabında yer alan “Feryad” poemasıyla İtalya’nın Pompey şehrindeki Vezüv volkanının püskürmesinden oluşan zarar anlatılır.

“Şeb-i Hicran” poeması, Prolog, İki Müellim, Mehemmed, Can Yangısı, İki Hediye, Mehemmed-Leylâ, Emi Gatili, İki Hükümdar, Ah Zalım Ovçular!, Şikâyetnâme, Bir Deste Çiçek, Kerbelâ Seferi, Taun ve Epilog olmak üzere on üç bölümden oluşmuştur. Bu poema, Klasik Türk Edebiyatının köşe taşlarından biri olan Azerî şair Fuzûli’nin hayat ve faaliyetlerini “büyük bir kâinat”, “ulaşılmaz zirve” Fuzûli’ye yakışacak tarzda şairâne bir ifade ile anlatılır.

Bu poemasından daha önce, 1958 yılında yazıp da o zaman hiçbir yerde yayınlattıramadığı “Gülistan” poeması vardır. 1960 yılında “Şeki Fehlesi” gazetesinde daha sonra da bir kitabında bu poemanın yayınlanmasıyla Vahabzâde için ağır günler başlar. Şair, bu poema yüzünden çalıştığı üniversiteden iki yıl uzaklaştırma alır. Şair bu eserinde,

İran Şahının kanlı rejimi ve Lenin'in "halglar hapishanesi" olarak adlandırdığı Çarlık Rusyasının Azerbaycan'ın ikiye parçalamasını ve bu sömürgecilik siyasetini, millî bağımsızlık duygusuyla kaleme almıştır.

Vahabzâde, 1988'de yazdığı "İki Gorhu" adlı poemasında Stalin devrinde bütün kalem sahiplerinin ve kendisinsin yaşadığı korku duygusunu ve mahrumiyetleri dile getirmiştir,

Şair, "Dört Yüz On Altı" isimli poemasında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Azerbaycanlılardan oluşturulan ve "416. Taganrog Divizya" diye adlandırılan orduyu ve kahramanlıklarını anlatmıştır. Almanya galibiyetinin 30. yılı münasebetiyle yazdığı bu eseri üç fasıldan meydana gelir.

"Yollar-Oğullar" poemasının konusu, Beni Osman'ın vatanını, milletini, mezhebini, dinini hiçe sayarak Paris'e gidişi ve Elcezair'in servetini kumarda kaybetmesi, Frenk hayatı yaşaması üzerine kurulmuştur. Bu poemada yabancıyla evlilik, Araplıktan uzaklaşmak; kendine yabancılaşmak, İkinci Dünya Savaşında Fransızların yanında yer alış ve nihayetinde Cezayir'in millî kurtuluş mücadeles gibi konuları da içerir.

Vahabzâde'nin annesinin hatırasına yazdığı "Atılmışlar" poeması dört bölümden oluşur. 1.Bölüm; Körpe, 2. Bölüm; Goca, 3.Bölüm; Gocalar Evi, 4.Bölüm; Körpeler Evi. Sosyal bir yarayı ele aldığı bu poemasında Bahtiyar Vahabzâde, bebeğini sokağa bırakanları; yaşlanınca ortada kalan ihtiyarların halini duygu yüklü mısralarla anlatırken mesajını da verir.

1974'te yazdığı "Leninle Söhbet" poeması Bahtiyar Vahabzâde'nin kendini, hayatını sigorta etmek amacıyla yazmış olduğu, devri öven eserlerinden biridir. O devir "şahsa tapma devri" olduğundan Bahtiyar Vahabzâde de bu tür bir eser yazma ihtiyacı duymuş ama bu eserde bile kalemini saklayamamış; kendi inandığı fikirleri, hem de üstüne basa basa, ortaya koymuştur.

Üzeyir Hacıbeyli'nin hatırasına yazdığı "Muğam" adlı poemasını kaleme almadan önce makamların nereden geldiğini araştırmış, konuyla ilgili

eserler okumuş ve ünlü müzisyenlerden makamları tekrar tekrar dinleyerek bu makamlarda hissettiklerini kaleme almış ve böylece söz konusu poema oluşmuştur.

"Son Görüş" poeması ile sevgiliye şairce serzenişte bulunmuştur Bahtiyar Vahabzâde.

"Leyaget" poeması ile Şaşa'nın şahsında insanların birbirine güvensizliği, vicdan ve liyakat kavramları üzerinde durulmuştur.

"Ahtaran Tapar" ile Türkiye'ye seyahati sırasındaki gözlemlerini, İzmir, İstanbul, Ankara, Efes gibi yerleri, tarihî eserleri, işsizlik sorununu, Almanya'daki işçiler ve gecekondu meselelerini anlatır şair.

Bahtiyar Vahabzâde, Sovyet Sosyalist Birliği ve Dünya Edebiyatından yüreğine yatan, sanat ruhuna uygun gelen; onu bir şair gibi heyecanlandıran numuneleri kendi diline çevirmiştir. Bu tercümelerini de "Her Çiçekten Bir Leçek" adı altında kitap halinde neşr etmiştir.

Bahtiyar Vahabzâde'nin çeviri yaptığı bazı şairler şunlardır:: Rus şiirinden; Rimma Kazakova, A. Kuşner, Yevgeni Yevtuşenko, Andrey Demetyev'in, Tatar şiirinden; Renat Haris'in, Özbek şiirinden; Camal Kamal'ın, Litva şiirinden; Alfonsas Maldanis ve Alfonsas Bukantas'ın, Alman şiirinden; Helmut Fransler'in, Bulgar şiirinden de Dimitr Zlatev ve G. Grivnev'in şiirlerini tercüme etmiştir. [25]

Şairin son çıkan eserlerinden biri olan "Payız Düşünceleri" hakkında şu bilgişer dikkat çekicidir. Şair, ömrünün sonbaharındadır. Şiirin pek çok mısralarına güz düşünceleri hâkimdir. Kitap da adını zaten buradan almaktadır. Sonbahar, şairde bazen buruk bir duygulanış, bazen ömrünün olgunluk devri olarak tezahür etmektedir. Vahabzâde zaman zaman Özbekistan'a selam göndermekte, zaman zaman Güney Azerbaycan'daki milletdaşlarıyla konuşmaktadır. Tebriz'deki koca şair Şehriyar'a telefon açmakta, sesini Tebriz'e ulaştıran telefon tellerini kıskanmaktadır. Şairin

[25] a. g. e. 62-67.

arzusu parçalanmış bir vatan değildir. Onun ve bütün milletdaşlarının “bütöv (bütün) bir toprağa” hakkı vardır.[26]

1.5. Bazı Kültür ve Siyaset Adamlarının Vahabzâde Hakkındaki Sözleri

Vahabzâde hem Türk Edebiyatında hem de Dünya Edebiyatında tanınan ünlü bir şahsiyettir. Azerî Edebiyatında birçok yeniliğe imza atmış, yeri doldurulamayacak nadide bir sanatçıdır. Vahabzâde’nin şahsiyeti ve yaptığı faaliyetler ayrı bir tez konusu olacak kadar geniş çerçevede incelenecek kapasiteye sahiptir. Aşağıdaki satırlarda ünlü bazı Türkolog ve siyaset adamlarının Vahabzâde hakkındaki düşüncelerine yer vererek farklı bakış açılarıyla sanatçının tanınması amaçlanmıştır.

“Bahtiyar Vahabzâde, hepimize has olan ihtiraslardan, doğrudan doğruya zaman, mekân ve fezanın mücerret âlemine günümüzün heyecanlarına, dünyanın atom tehlikesine köprü fikirler atar, köprü tablolar çizer. Yine her birimiz, bütün nesillere, insana, komşusuna, od ocağına ve bundan sonra bütün kâinata yüz tutar. Sanatkârlığının çiçeklenme ve müdriklik devrine kadem koyan büyük şairin ölçüsüz istidadı böylece meyve verir; böylece inkişaf eder. Zannımca, okuyucuların çoğu bugün kendisini, kendi dünyasını, kendi hırs ve heyecanlarını Bahtiyar’ın şiirlerinde bulabilir. Çünkü onun manzumelerinde zaman yaşıyor. Bizim kaygı yükümüzü taşıyan, derd ü serimize ortak olan, koynunda yaşadığımız zaman… Ve şiirlerin kudreti de işte bundadır.” [27]

Cengiz Aytmatov

[26] Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, a .g. d. sf. 29.
[27] Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, “Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı”, sf. 20.

“Sizin edebî kişiliğiniz bütün Türk Dünyasının manevî birliği ve yükselişiyle ilişkilidir… Sizi sadece Azerbaycanlı kardeşlerimizin değil, Çağdaş Türk Dünyasının bir kalem üstadı olarak selamlıyorum.” [28]

Süleyman Demirel

“Bahtiyar Vahabzâde, çok yönlü faaliyete sahip olan bir şair, bir fikir adamıdır. Bununla birlikte o, aynı zamanda dünyanın gelmiş geçmiş en büyük tarihî olaylarını irdeleyerek, eriştiği edebî ve toplumsal zirvede halkının her türlü problemlerinin çözümlenmesi için çareler arayan bir liderdir.” [29]

Mehman Musaoğlu

“Türk Edebiyatı için Mehmet Akif, Yahya Kemal, Necip Fazıl ne ise Azerbaycan Edebiyatı için de Vahabzâde odur. Bahtiyar Vahabzâde, bütün Türk Dünyasının ortak sesinin, seven gönüllerin, aydınlık yüzlerin ve güzellik yolunun sembolüdür. ”[30]

Yavuz Bülent Bakiler

“Bahtiyar Vahabzâde, bütün ülkede tanınan ve sevilen bir şairdir. Ben onu hem insan hem yazar olarak tanıyan biriyim. O’nun şiirlerinde doğuya özgü bütün güzel nitelikler yansımıştır. O, bir halk şairidir. En büyük ödüllere layık görülmüştür. Lakin O’nun en büyük ödülü halkın sevgisidir. Bir genç, bana Bahtiyar’ın şiirini okuıdu. Sonra tercüme etti. “Bu bizim Bahtiyar’ın şiiridir.” dedi. Doğuda en saygın kişileri soyadıyla değil, adıyla çağırırlar. ”[31]

Oljas Süleymanov

“… Yaratıcılığı halka ilahî bir inançla bağlıdır ve bu inanç onun sanatkârlık hayatında başlıca rolü oynar. Uykusunda hıçkıran ve hiç kimse tarafından işitilmeyen, sesi hiçbir aks ü seda vermeyen nice yazarlar var.

---

[28] Prof. Dr. Nizami Caferov, “ Türk Dünyasının Ortak Sesi”, Azerbaycan Türkçesinden aktaran: Perviz Sultanov, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, “Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı”, sf. 39-40.
[29] a. g. d. sf. 44.
[30] a. g. d. sf. 15.
[31] a. g. d. sf. 16.

Lakin Bahtiyar Vahabzâde'nin sesine daima ses verirler. O, bir değil, birkaç nesil okuyucunun vatandaş olarak yoğrulup yeniden (millî kimliğini kazanarak) doğmasından hiçbir teraziyle ölçülmeyecek büyüklükte bir iş becermiştir. Son on yıllarda millî şuurun saflaşması ve şekillenmesinde, halkın özünü bulup yeniden doğmasında Bahtiyar Vahabzâde yaratıcılığı kadar ardıcıl tesir göstermiş kuvvetlerin sayısı çok azdır. Bence sanatkâr için bundan büyük bahtiyarlık olamaz!.. Bahtiyar Vahabzâde'nin şiir ve poemalarında cemiyet hadiselerinin, insan hislerinin mahiyetini açan poetik tezatlar silsilesi, hislerin ve düşüncelerin daimi zıtlaşması ve reddi ve yeniden yaratılması müşahede edilir." [32]

Sabir Rüstemhanlı

2.MODERN AZERBAYCAN ŞİİRİ HAKKINDA BİLGİ

Modern Azerbaycan Edebiyatında şiir türündeki değişikliklere geçmeden önce dönemin edebiyatı hakkında bilgi vermek; daha sonra ise dönemin edebiyatındaki değişiklikleri şiir türünde incelemek uygun olacaktır.

Türk edebiyatlarının büyük tarihe ve geleneklere sahip bir kolunu da Azerbaycan oluşturmaktadır. Azerbaycan edebiyatının tarihi onu yaratan halkın tarihi gibi eski ve zengindir. Azerbaycan Türklerinin bin yıllık tarihleri boyunca geçtikleri mücadelelerle dolu hayat yolu, yaşadıkları sevinçli ve kederli dönemler, elde ettikleri bilgi ve tecrübeler, inandıkları manevî ve ahlakî kanaatler tüm yönleriyle bu edebiyata yansımıştır.[33]

Azerbaycan Türklerinin iki bin yıl boyunca kat ettiği ilim, sanat, medeniyet ve edebiyat tarihi içinde en fazla ağırlığı olan 19. ve 20. yüzyıllar benzersiz eserleriyle dikkati çeker. Önceki edebî aşamalar ilim, felsefe ve estetik, bu son iki yılda zirveye çıkmıştır. 13. ve 18.yüzyıllar arası Azerbaycan

[32] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, a. g. d. sf. 45-46.
[33] Halil İbrahim Usta, "Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)", Türk Dili Dergisi, (Türk Şiiri Özel Sayısı 5), sf. 741.

Türkçesiyle ortaya konan edebiyatın gelişip kendini gösterdiği dönemdir. 19. yüzyıl ise edebiyatın her sahasında (konu, fikir, dil, üslup ve poetikada) millî realist düşüncenin çok yönlü olarak geliştiği yüzyıldır. Önceki yüzyıllarda millî kimlik Şark, Türk ve İslam konteksinde şekillenmiştir. 19. yüzyılda ilk defa M. F. Ahundzâde ile birlikte Azerbaycan-Türk kimliği ortaya çıkmıştır.

Özellikle Mirza Fetali Ahundzâde'den başlayarak hem Doğu'nun hem de Avrupa'nın değerleri ortak bir noktada sentezlenerek geliştirilmeye başlanmıştır. Yakın Asya'da sosyal-tarihî ve edebî-estetik kabullerle klasik Avrupa bedii-felsefî kabullerini tabii bir süreçte sentezleme işini Doğu''da ilk olarak bu devrin Azerbaycan Edebiyatı gerçekleştirmiştir. Bu olay edebî tarihe "Yeni Devir Edebiyatı" olarak kaydedilmiştir.

Ana dille ortaya konan edebiyatta, İslam modeli ve poetikası, tasavvufî düşünce Dede Korkut'tan Fuzulî'ye kadar artan bir süreçte Fuzulî'den Vakıf'a kadar ise giderek azalan bir çizgide ortaya konmuş; neredeyse özelliğini kaybetmek üzereyken Mirza Fetali Ahundzâde, Ali Bey Hüseyinzâde, M. Hadi ve H. Cavit ile yeniden yükselişe geçmiştir. Müslümanlığın ve Türklüğün tesir ettiği edebî çevre de daralır; genelden özele, evrenselden millîye doğru bir gelişme görülür.

Diğer yandan edebî gelenekte felsefe ile şiirin oranı aynı ölçüde artar veya azalır, tasavvufta ve mistik gerçek üstünün yakınlaşması Ahundzâde'nin şiirinde tükenir ve o, romantik estetikten realist maarifçiliğe, şiirden nesre aynı zamanda geçer. Ahundzâde'nin Temsilât'ının ve felsefî görüşünün özündeki edebî-estetik gelişmede Doğu ve Batı'nın değerleri kesişip birleşir. Edebiyatın yeni yönü, poetika, tür, dil ve üslup sistemi hatta yeni alfabeye geçme teşebbüsleri yeni bir değişim ve dönüşümün habercisi olmuştur. Zamanında Doğulaşan Batıda Sphokles'in Aristo'nun oynadığı edebî-tarihî rolü o yıllarda M. F. Ahundzâde oynamıştır. Celil Memmedguluzâde ve Mirza Elekber Sabir ile başlayıp hâlâ devam eden modern, realist edebî gelişmenin başında şüphesiz Mirza Fetali Ahundzâde durmaktadır.

Asya'yı Doğu'nun edebî dairesinden çıkarıp Batı dünyasına dâhil edilmesi Azerbaycan ile başlar. Bundan dolayı İslam ve Doğu ile Batı medeniyeti arasındaki köprü vazifesini Azerbaycan üstlenmiştir. Bu dönemde Azerbaycan edebiyatı kendi kültürel değerlerini ve kimliğini kaybetmeden batının çağdaş, modern, edebî süreciyle temasın ilk örneklerini vermiştir.

Yeni millî realist edebiyatın ortaya çıkmasıyla zengin kültürel ve tarihî değerlere sahip Azerbaycan halkının bir millet olarak teşekkülü de aynı döneme rastlar. Düğer iki tarihî-edebî süreç de bedîî tefekkürün hem yeni, realist millî yönünün ortaya çıkması hem de onun o zamana kadar hâkim olan geleneksel edebî sistemden ve onun muhitinden ayrılması devam eder. Daha çok millîleşen ve Azerbaycanlaşan Azerbaycan Edebiyatı, Doğu Edebiyatının özelliklerini de muhafaza ederek önceki genişlini korumuştur.[34]

Türkler 20. yüzyıl boyunca, maşrıktan mağribe uzanan geniş vatan coğrafyasında, dünyada adı bilinen hemen hemen bütün milletlere karşı istikbal mücadelesi vermek zorunda kaldılar. Diğer milletlerin tarih boyunca şahit olmadıkları rejimleri, maruz kalmadıkları katliamları bu yüzyılda bizzat yaşadılar.

Yendiler, yenildiler; bir ölüp, bir dirildiler. Top yekûn imha edilerek unutturulmak istendikleri sırada, tarih sahnesine her zamankinden daha kalabalık bir kadro halinde yeniden çıktılar. [35]

Türk edebiyatının 20. yüzyıldaki macerası, Türk milletinin Balkanlar'dan Çin Seddi'ne kadar uzanan çok geniş vatan coğrafyasında maruz kaldığı siyasî ve sosyal fırtınaların bütün edebî türlerdeki keskin akislerinden ibarettir. Zaten kalem sahibinin birinci görevi de yaşanan olayları estetik bir görüşle tespit etmektir.

---

[34] **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi 7.c,** Ankara**,** Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları**,** 2002**,** sf. 493.

[35] Şuayip Karakaş, "20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, s.2, Güz, 1996. Ankara, sf.280.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan millî gelişmeler, sadece Türkiye'de değil, bütün Türk dünyasında etkisini göstermiştir. Bu gelişmeler, 20. yüzyılın başlarında hemen hemen aynı siyasî ve sosyal olayların yaşandığı bütün Türk yurtlarında, Türkiye'deki aynı özellikleri taşıyan millî bir edebiyatın doğmasına zemin hazırlamıştır[36]

Modern Azerbaycan şiiri hakkında verilecek gerekli bilgilere geçmeden önce Azerbaycan Millî Edebiyatı hakkında genel bir bilgi vermek uygun olacaktır. Modern Azerbaycan Edebiyatı, edebiyat tarihçileri tarafından genellikle şu şekilde tasnif edilmektedir,

a) İnkılâp Öncesi Edebiyatı (1917-1920)
b) (1920-1930) Yılları Arasında Edebiyat
c) (1930-1940) Yılları Arasında Edebiyat
d) 2. Dünya Savaşı Devrinde Edebiyat (1941-1945)
e) 2. Dünya Savaşından Sonraki Dönemde Edebiyat (1945-1954)
f) Muasır Devirde Edebiyat (1954-1980)
g) Yeni Dönem Edebiyatı (1980-…)

Bu geniş çizgilerden sapma göstererek yapılmış başka tasnifler de bulunabilir.

Batılı anlamda şekil, üslup ve yöntem değişikliğine millî özelliklerini kaybetmeden alışmış olan Kuzey Azerbaycan Edebiyatı içinde şiir, oldukça geniş yer tutmaktadır. Bunda muhakkak ki Azerbaycan insanının tabiatındaki şairlik ruhunun, ilhamın ve yeteneğin payı çok büyüktür.

Her millî edebiyatın tarihini devirlere ayırırken genellikle büyük zaman kesimleri belli bir merhale olarak değerlendirilir. Çünkü büyük eserler ve isimler uzun yıllar boyunca ortaya çıkmayabilirler. Buna karşılık Azerbaycan Edebiyatı tarihinde 1900-1920 yılları arasındaki süreç bütün araştırmacılar tarafından bir dönem olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Bu döneme verilen isim de ilginçtir. 20. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı. Bu durumun yegâne

[36] a.g.d. sf.288.

sebebi, 1920 yılının mart ayında Sovyet işgali ile Azerbaycan'ın özgür kimliğine ve dolayısıyla da millî Azerbaycan edebiyatına son verilmiş olmasıdır. Bu dönemden sonraki devreye Sovyet Devri Edebiyatı adı verilmektedir. Edebiyat aynı zamanda bir düşünce sistemi olduğu için yazarlar ve şairler edebiyatı ideolojisinin emrinde kullanmaya zorlandılar. Ancak bazı Azerî sanatçılar için edebî hayatları 1920'de tamamlandı. Bazıları kendi ilkelerine sadık kalarak aktif edebî hayattan çekildiler, göç ettiler. Bazıları ise yeni rejimle işbirliği yoluna gitti. Bu sebeple 20. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı denildiğinde 1900-10920 yılları arasındaki dönem ve Azerbaycan Sovyet Edebiyatı denildiğinde ise 1920'den sonraki dönem anlaşılır. 20. yüzyılın başındaki bu yirmi yıllık dönem Azerbaycan'ın edebî, sosyal ve siyasî hayatında önemli şahsiyet ve hadiselerle doludur. Azerbaycan Türklerinin bir millet haline gelmeleri, toplumda milliyetçilik ve Türkçülük düşüncelerinin yayılması, millî kültürün bütün sahalarında hızlı bir gelişme yaşanması hep bu kısa dönemde ortaya çıkmıştır.

20.yüzyıl, Azerbaycan Edebiyatında da yeni bir uyanış devrinin başlangıcı olmuştur. Bu yüzyılın başlarında Azerbaycan edebiyatında yer alan belli başlı nazım türleri şiir, nesir ve tiyatro eserleri idi. Basımın kuvvetlenmesi, günlük makale ve fıkracılığın daha da gelişmesine yol açmıştır. Hem şekil hem de tema açısından en fazla değişikliğe uğrayan edebî tür ise şiir olmuştur.

Bu yüzyılın başlarında edebiyatçılar genellikle basımın çevresinde toplandıkları için dönemin iki önemli dergisi, Molla Nesreddin ve Füyüzât'ın oluşturdukları iki ayrı edebî tarzın varlığı dikkati çekmektedir. Bu iki tarzın her ikisi de esasen aynı amaç uğrunda mücadele etmişlerdir. Sadece üsluplarında farklılıklar mevcuttu.

Basım hayatında birbirine karşıt gibi görünen bu iki derginin edebiyata katkıları çok büyük olmuştur. 20.yüzyıl şiirine Mirze Elekber Sabir gibi büyük bir dehayı Molla Nesreddin Dergisi kazandırmıştır. Sabir, alev saçan satırları ile yeni devir Azerbaycan şiirinde gerçek bir inkılâp yapmış, eski şiirle arasında geçilmesi imkânsız bir uçurum yaratmıştır. Bir şair olarak Molla

Nesreddin dergisindeki çalışmaları oldukça kısa sürmüş, sadece altı ay devam edebilmiştir. Ancak yeni şiir geleneğinin kurucusu olduğu yaşarken de herkes tarafından kabul edilmiştir.

20. yüzyıl başlarındaki Azerbaycan Edebiyatı üç ana yönde ilerlemişti. Bunlardan birincisi Celil Memmedkuluzâde, Mirze Elekber Sabir, Nerimen Nerimanov, Ebdürrehim Bey Hagverdiyev, Eli Nezmi, Mehmet Said Ordubadi, Eligulu Gemküsar, Mirze Eli Mö'cüz ve Bayrameli Abbuszâde tarafından takip edilen İngilabi-Demokratik Edebiyat idi. İkincisi Süleyman Sami Ahundov, Üzeyir Hacıbeyov, Abdulla Şaig, Sultanmecid Genizâde, Reşid Bey Efendiyev, Yusuf Vezir Çemenzeminli, İbrahim Bey Musabeyov ve Mağaralı Zeynelabdin'in temsil ettiği Realist-Maarifperver Edebiyat idi. Üçüncüsü ise Mehemmed Hadi, Hüseyin Cavid, Abbas Sehhet ve Abdulla Bey Divanbeyoğlu tarafından sürdürülen Romantik Edebiyat idi. Bu arada Edebiyat Tarihi alanındaki çalışmaları ile tek başına bir ekol haline gelen Feridun Bey Köçerli'yi de anmak gerekir.

Bu üç farklı edebî tarzın esas noktaları üzerinde durmak gerekirse şöyle bir tablo ortaya çıkar:

İnkilapçı-Demokratik Edebiyat

Birinci Rus inkılâbından sonra Azerbaycan sosyal hayatta olduğu gibi edebiyatında da hem şekil, üslup hem de mazmun ve keyfiyetçe büyük değişiklik meydana gelmiştir. Yenilikçi şair ve yazarlar eski, ananevî mevzulardan aktüel, içtimaî-siyasî mevzulara geçmişler, zamanın gerekli meseleleriyle, dönemin siyasetiyle, işçi ve köylü harekâtı ile halkın talihi ile yaşamaya başlamışlardır. 19. ve 20. yüzyılın ilk yıllarında dönemin eserlerinin başlıca tartışma konuları; mülkiyet sahibi ile köylü, bey ile çiftçi, halk ile okumuş, tutucu ile aydın arasındaki zıtlıklar olmuştur. Daha sonrai ise siyasî hayat, sınıf çatışmasının bütün şekilleri, toplumun bütün tabakaları şu veya başka derecede edebiyatta görünmeye başlamıştır.

Söz konusu dönemde edebiyatın başlıca konusu çağdaş toplumun yaşayışı olmuştur. Ne âşıkane efsaneler, ne tarihî kahramanlık destanları, ne Sadi tarzındaki nasihatler, ne gazel tarzının içki-sevda gelenekleri bu dönemde gündemde değildi. Bu dönemde edebiyat, küçük bir aileden başlamış büyük bir ülkeye kadar her yerde baş gösteren önemli hadiseleri siyasî fikirlerle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Öncelikle çalışanların, işçilerin hayatı ön plana çıkartılmıştır. Daha sonra da çiftçilerin istismarı, onlara karşı oluşturulan adaletsiz tablo, zihinleri felç eden hiçlik inancı (nihilizm) dile getirilmiştir.

Şiirde de şekil muhtelifliğinde ve zenginliğinde yeniliklere gidilmiştir. Nesreddin ve Mezeli dergilerinde yayımlanan yeni sosyal meseleleri tasvir ve tenkit eden şiirler şekilce de yeni ve farklıydı. Büyük sanatçı Sabir'in kaleminden çıkan bahr-ı tâvîller, tâziyaneler, v.s. sosyal-siyasî yergilerin, fıkraların konusuna çok uygun şekiller olmuştur. Kısa lirik şiirlerin içeriği de daha önceki gazellere benzetilmiştir.

Realist- Maarifperver Edebiyat

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan yazarlarının bir kısmı matbaanın, neşriyatın etrafında toplanmıştır. Bir kısmı da daha ziyade sahne tiyatro sahasında çalışmıştır. Üçüncü bir kısmı ise eğitim, talim, terbiye konuları üzerinde çocuk edebiyatı sahasında çalışmıştır. Bu eğitimci yazarların bütün sanat faaliyetleri okula ve öğrenciye yönelmiştir. Eğitimciler; eğitimin, öğretmenin, okulun dönemin problemlerini çözmedeki işlevlerini uyanış yolunda en büyük vasıta olduğunu düşündükleri için eğitim konusuna büyük önem vermişler ve bu yolda var güçleri ile çalışmışlardır.

Maarifperver realistler ne geçmişin tenkidine o kadar bağlı ne de geleceğin hayallerine o kadar tutkun idiler. Onlar daha çok olağan hayatı, yaşama kaidelerini kaleme almışlar; geleceği yaratmak için herkesten, her şeyden önce eğitime müracaat etmişlerdir.

Maarifperver realistçilerin önde gelen temsilcileri şunlardır: Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaig Talıbzâde, Sultanmecid Genizâde, Reşit Bey Efendiyev, İbrahim Bey Musabeyov.

Romantik Edebiyat

Azerbaycan romantizmi Fransa ve İngiltere de olduğu gibi belirli bir devirde edebiyat ve günlük hayatta güçlü bir ekol olmamıştır. Romantizm, realizmle birlikte ortaya çıkmıştır. Azerbaycan romantikleri burjuva ve küçük burjuva sınıfı içinden çıkmış aydınlardan oluşmuştur.

Azerbaycan romantiklerinde sosyal-siyasî mevzuların işlenmesinin yanında konulara tabiatın aksettirilmesi, şiirde değişik manzaralar oluşturulması da söz konusu olmuştur. Bu akımın içinde bulunanlar, eserlerinde çeşitli fikirler üretmişlerdir. Kâinatın, tabiatın güzelliklerine önem vermişler ve bu konulara çeşitli manalar yüklemek istemişlerdir.

Genel olarak bütün romantiklerde olduğu gibi Azerbaycanlı romantiklerde de tabiata yönelme, geleceğe umut, topluluktan çok ferdi anlatma, dil ve üslup tantanası, muayyen derecede soyutlama, isyankâr hitap ve sorulardan hoşlanma gibi özellikler mevcuttu.

Yeni dönem romantizmi Azerbaycan'a iki yolla girmiştir. Türkiye ve Rusya yolu ile. Türkiye kanalıyla geçen romantizm R. Tevfik'in, A. Hamdi'nin A.Cevdet'in ve Namık Kemal'in sanatları mahallî, millî-dinî içerik kazanmıştır. Bu romantizmin Avrupa'dan aldığı terakki, insancıllık, zariflik hususiyetleri Türkçülük düşüncesi ile birleştirilmiştir. Bu yolda ilerleyen yazarlardan bazıları şunlardır: Eli Bey Hüseyinzâde, Eliabbas Müznib, Sened Mensur, Ağadadaş Müniri.

Romantizmin geldiği ikinci yol Rus şirinin yolu ile idi. Bu yolda ilerleyen yazarlardan bazıları da şunlardır: Mehemmed Hdi, Abdulla Şaig, Abbas Sehhet, Abdulla Bey Divanbeyoğlu.

1925 yılına doğru Azerbaycan'ın gerek kuzeyinde gerekse güneyinde edebiyattaki özgürlük ve milliyetçilik akımının durdurulduğu görülmektedir. 1920'de Bakü'de iktidarı ele geçiren Bolşevikler, tam anlamıyla ideolojiye bağlı yeni bir edebiyat geliştirmeye başladılar. 1926' da İran'da iktidarı ele alan Pehlevîler, Güney Azerbaycan'da edebî dil olarak hatta konuşma vasıtası olarak Azerî Türkçesini yasakladılar. Fakat gerek Rus gerekse Fars ırkçılarının çabalarına rağmen bin yıllık birikimle gelen Azerbaycan edebiyatını susturamadılar. Bu edebiyatın asırlar boyunca içinde bulunduğu özgürlük ruhu buna kesinlikle imkân vermedi. Azerbaycan yazar ve şairleri yeri geldiğinde şerefli ölümü, maneviyatsızlığa tercih ettiler. 1920 yılından sonra parti kontrolü altında da olsa güçlü bir edebî hayat Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşanmakta idi. [37]

Yeni Dönem Azerbaycan Edebiyatında Şiir

Bu dönemde 1920'den günümüze kadarki Azerbaycan edebiyatının esas niteliklerine değinilmekte ve şiirin bu dönemdeki durumu özetlenmektedir.

Dünya siyasî tarihi üzerinde 1917 Bolşevik İhtilâli'nin önemli bir yeri vardır. Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altında bulunan Türk Cumhuriyetleri de bu ihtilâlden büyük ölçüde etkilenirler. Rejimin değişmesine bağlı olarak toplum hayatında önemli değişiklikler olur. Yeni bir yaşam üslubu gelişmeye başlar. 1920'lerden sonra bu durum daha da yoğunluk kazanarak devam eder ve 1937'de Stalin'in iktidara gelmesiyle en belirgin şeklini alır. Bu tarihten başlayarak Azerbaycan'ın toplum yaşamı, idarî şekli değişmekle kalmaz, idarî kadroları da değişir. Yönetime Ruslar ve özellikle Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler getirilir. Azerbaycan Türkleri ikinci plana itilmekle birlikte, çoğu bilim adamı, yönetici, gazeteci, öğretmen, yazar, şair de hayatından olur. 1930'lu yıllarda kolektifleştirme devrinde halktan insanların binlercesi yok edilir. Böyle bir yönetimin hüküm sürdüğü dönemde

[37] Halil İbrahim Usta, "a. g. d. sf. 742.

edebiyatın şekillenmesi de bu ölçüler içinde gelişir. Nitekim "Sovyet Azerbaycan Edebiyatı"nın sanat değeri taşıyan eserlere kavuşması belirtilen tarihten yaklaşık 25-30 yıl sonra kendini gösterir. Resmî ideolojik görüşe uygun eser yazma zorunluluğu vardır ve buna "Sosyalist Gerçekçilik" adı rejim tarafından verilmektedir. Yeni cemiyetin her şeyden evvel yeni bir insan tipine ihtiyaç duyması ve bu insan tipinin bakışı ile toplum hayatının değerlendirilmesi gereği ortaya çıkar. Yeni insan tipi ile cemiyete "inkılâpçı" bir gözle bakılır; sosyal olaylar, insan ilişkileri, sınıflar arasındaki çatışma fikrine uygun olarak açıklanır. Yeni cemiyete, yeni bir insan; yeni insana, yeni bir edebiyat gereği doğal bir gelişmenin sonucu olarak kendini gösterir. Böylece eski cemiyete, eski insana ve eski edebiyata hücum başlamıştır. Bu eski-yeni savaşımının Türkiye sahası Türk edebiyatında da varlığını gösterir. Fakat Azerbaycan sahasında "eski ile yeni" savaşımı sadece Bolşevik yazarların yürütmüş olması dikkat çekicidir.

Bu, eskiyi (klasik olanı) savunacak insanın olmamasından çok, savunmadan sonra yaşama hakkının olmaması ile ilgili bir durumdur. Bolşevik yazarlar tarafından başlatılan ve halkın yararına olduğu söylenen klasik edebiyata hücum, öylesi bir durum alır ki, "toplumu anlatacağız" derken tüm insanî değerler alt üst edilir. Bu dönemde yazılmış edebî metinlerde klasik yaşamın ve edebiyatın model insan tipini zalim beyler, hurafeye inanan gafiller, cahil din adamları, zengin kişiler, anti-komünistler, temsil eder. Bunların karşısında yenilikten yana öğretmenler, feminist kızlar ve kadınlar, idealist komünist gençler, mübârize (mücadele eden) kahramanlar bulunur. Tematik ve karşıt güçlerin çatışmasında klasik edebiyat taraftarları tamamen karşıt güç konumundadır. Bu durum öylesine belirginleşmeye başlar ki, edebî eser sloganlar toplamı durumuna gelir.

Dönemin Bolşevik görüşünü destekleyen Azerbaycanlı şair ve yazarlar, bu görüşün "sınıf farklılıkları ortadan kaldırılmalı" fikrinden hareketle kendi millî dil ve edebiyatlarını inkâr etme aşamasına kadar gelirler; bunun yerine "Lenin'in Dili", "Komünist Dünyasının Dili", "Proleter Dili" ve edebiyat için "Sovyet Azerî Edebiyatı", "Kardaşlık Edebiyatı", "İnkılap Edebiyatı",

“Komünist Halklar Edebiyatı”, gibi terimleri sıkça kullanmaya başlarlar. Mayakovski, Mihail Yuryeviç Lermantov, Maksim Gorki gibi şair ve yazarlar resmî model olarak sunulur. Zira Komünist Partisi’nin işçilere, sosyalizme sadakat ruhu aşılayan eserlere ödül vermesi, eser sahibi şair ve yazarın yeni bir görevle onurlandırılması, sunulan resmî modelin çabucak kabul görmesine hizmet eder. İhtilâlden önceki kalem sahiplerinden birkaçı doğru bildikleri yolda devam ederken birkaçı da kalemlerini dönemin ideolojisine sunar. İhtilâlden önceki dönemde söylediklerini ihtilâlden sonra da söyleyen, kendi sanat ve hayat anlayışlarına göre eser veren şahıslar ise tam anlamı ile çileye talip olurlar. Bunlar arasında Cafer Cabbarlı, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Hüseyin Cavid, Celil Memmedguluzâde gibi çileyi seçenleri sayabiliriz. 1930’dan başlayarak yeni yetişen genç şair ve yazarlar ile daha öncekiler arasında zamanla artarak süren bir nesil çatışması başlar. Fakat 1940-1941 yıllarına doğru nesil çatışması, fikir ve dünya görüşü çatışmasına dönüşür. “Komünist Partisi”nin beğenisini kazanmak, sosyalist değerlere bağlılığın ölçüsünü göstermek, bu bağlılığın doğurduğu heyecanı bir yerlere aktarabilmek düşüncesi ile dolu olan genç sanatkârlar, bunu yaşlı nesle hücum etmekle başaracaklarını düşünerek, hakaret sözcükleri ile amaçlarına ulaşmak isterler. Bu savaşımda partinin de desteğini gören gençler daha başarılı olurlar. Dönemin baskısından dolayı yaşlı nesil, eserlerini ya çok eski tarihî konularda ya da uzak ülkelerde meydana gelen olaylardan esinlenerek yazmak durumunda kalır. Konusunu Azerbaycan’ın eski tarihinden alan Yusuf Vezir Çemenzeminli’nin “Gızlar Bulağı”, Cafer Cabbarlı’nın “Od Gelin”, Samed Vurgun’un “Zencinin Arzuları” gibi eserler bunlara verilecek örneklerdir. Dönem içinde romanlarda ve öykülerde işlenen temalar, şiirdekine oranla daha geniş anlatı olanağı bulmuş olmasından ihtilâl öncesi dönem ve ihtilâl sonrası dönem hayatını anlatmaya hizmet eder. İhtilâl öncesi hayatı anlatan metinlerde zenginlerin sömürü zihniyeti, ağa-emekçi çatışması, din adamlarının cehaleti, köylünün, işçinin ve aydın gençlerin kötü durumu asıl tema olarak ele alınır. İhtilâl sonrası hayatı anlatan eserlerde ise Bolşevik rejiminin getirdiği güzellikler, anlatılır. Bu dönem eserlerde yenilikten yana olan insan tipi idealize edilir.

Azerbaycan Sovyet Edebiyatı denildiğinde, bu dönem edebiyatının temel özellikleri, millî yönleri gözden kaçırılmış olmaktadır. Hâlbuki edebiyat, ideolojinin tesirinde kalmışsa da pek çok özelliğini korumuştur. Öncelikle söylenmelidir ki, bu dönemde saf, gelişmiş bir Türkçe kullanılmıştır. İkinci olarak, konu itibariyle Azerbaycan halkının sıkıntıları, sevinçleri, gelenek ve görenekleri eskiden olduğu gibi dile getirilmeye devam edilmiştir. Son olarak bu dönemde tür ve şekiller zenginleşmiş, dünya edebiyatına ilgi artmıştır. Azerbaycan edebiyatının gelenekleri ve nitelikleri korunmuş olduğundan 1920-1980 yılları arasındaki döneme "Sovyet devri edebiyatı" adı verilmesi daha uygun olacaktır.

Tabii olarak yeni rejim birkaç yıl içinde kendi edebiyatını oluşturamadı. Azerbaycan'da Sovyet rejiminin ilk yıllarında bazı eserler yayımlanmıştı. Fakat bunlar, sanat değeri olmayan ürünlerdi. Bu eserlerin ortak karakteri yeni devrin propagandasını en iyi şekilde yapmalarıydı. Yine bu dönemdeki en tanınmış şair ve yazarlar edebî hayata 19.yüzyıl sonu veya 20. yüzyıl başları itibariyle katılmış ve adlarını duyurmuş kimselerdi. Bu sanatkârlar yeni rejimle birlikte eser vermeye devam ettiler. Ancak bu yazar ve şairlerin çoğu yeni rejimin yolunda gitmediler. Buna zorlandıkları zamanda daha öncekiler ile tam bir zıtlık oluşturan zayıf eserler ortaya koydular. Özellikle Ahmet Cavat'ın şiirlerinde Azerbaycan'ın bağımsızlık dönemine duyulan hasret, çok açık görülür. Samed Mensur ise daha çok simgeler yoluyla yeni düzenin aksaklıklarına, insan tabiatına aykırı yönlerine dikkati çekiyordu.

Eski Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da Sovyet Devri Edebiyatı, rejimin ve ideolojinin yetenekli insanları nasıl yok ettiğinin açık bir tarihidir.

Bolşevikler, toplum içerisinde kuvvetli bir düşünce silahı olan edebiyatın gelişmesini kendi haline bırakmadı. Özellikle eski nesilden olan yazar ve şairlerin haklarını daha 1925'te kısaltmaya başlamıştı. Bununla birlikte yeni rejim, kendi yazar ve şairlerini de yetiştiriyordu. 1930'a doğru gelindiğinde yeni şair ve yazarların edebiyata dâhil olduklarını görürüz. Eserlerin ideolojik

yönünü bir tarafa bırakırsak, mükemmel şiir tekniğine sahip oldukları, çağdaş Rus ve Dünya Edebiyatından yaratıcı bir şekilde yaralandıkları, Azerbaycan Türkçesini bir edebiyat dili olarak arındırmak ve zenginleştirmek yolunda çaba gösterdikleri, geleneklere örf ve adetlere hayat tarzına büyük önem verdikleri rahatça söylenebilir. Bu yazarlar arsında Sovyet ideolojisine gereğinden fazla bağlılığı ile tanınan Süleyman Rüstem gibi şairlerin yanı sıra, siyasetten uzak kalmayı tercih eden Mikail Müşfik gibi lirik şairler de vardı. Bununla birlikte partini yönlendirmesi ile edebî eserlerde halkların dostluğu, beynelmilelcilik, emek ve emekçi v.b. konular sürekli işlenmek zorundaydı.

1937'de başlatılan büyük baskı ve sindirme hareketleri ile Azerbaycan'ın tanınmış edebiyat adamları birer birer yok edildiler. Özellikle Türk Cumhuriyetlerinde art arda iki alfabe değişikliğinin gerçekleşmesi, toplumların adlarının ve tarihlerinin değiştirilmesi, millî dillerin devlet hayatının ve kültürlerin birçok alanından çıkarılması şeklindeki uygulamalar, insanların geçmişleriyle olan bağlarını koparmayı amaçlıyordu. Fakat bütün bu baskılara rağmen Azerbaycan edebiyatı hiçbir zaman tam anlamıyla teslimiyet göstermemişti. Büyük terör yıllarında bu edebiyat, hakikatleri söylemeye, gerçek tarihi anlatmaya, önemli şahsiyetleri tanıtmaya gayret etmişti.

1941-1946 yılları arasında Rusya'nın ikinci Dünya Savaşı'nda yer alması ve askerî gücünü, egemenliği altında bulundurduğu Türk nüfusundan sağlaması nedeniyle bu dönem edebiyatında yoğun bir şekilde savaş temi işlenir.

1940-1950 yılları arasında Azerbaycan edebiyatına yeni bir nesil dâhil oluyordu. Düz yazıda Enver Memmedhanlı, İsmayıl Şıhlı, İsa Muganna, İlyas Efendiyev, İmam Kasımov, Hesen Seyidbeyli; şiirde Bahtiyar Vahabzâde, Gebil, Nebi Hazri, Eliağa Kürçaylı, Zeynal Halil v.s. Yeni adların ortaya çıkarak yeni eserler vermelerine rağmen edebiyatta henüz kökten bir değişiklik gerçekleşmemişti. Böyle bir değişikliğe büyük ihtiyaç duyulduğu,

edebiyatın etkisini ve işlevini kaybettiğini herkesten önce yazar ve şairler anlamışlardı.

Bu yolda en önemli adım 1956'da atıldı. Bu tarihte ilk defa gündeme gelen "açıklık ve yeniden yapılanma" politikasının etkisi edebiyatta da görüldü. Bu döneme kadar partinin güdümünde olan yazar ve şairler konularını, üsluplarını ve yöntemlerini tekrar gözden geçirdiler. O dönemki özgürlük havasının etkisiyle edebiyat hayatın atılan gençler de eskinin hatalarını tekrarlamaktan kaçınıyor ve yeni konular, üslup ve yöntemler ortaya koymaya çalışıyorlardı.

Yaklaşık olarak 1960'lı yıllardan itibaren edebiyatta köklü değişiklikler yaşanmaya başladı. Düz yazıda ve şiirde eski rejimin çok benimsediği sıkıcı ve tekrar eden konular bir grup yazarın öncülüğünde yeni konularla yer değiştirdi. Yapay insan tiplerinin yerini bütün zıddiyet ve karmaşıklığı ile hayatın içinden alınmış karakterler almaya başladı. Tasvirlerdeki basitlik ve gerçeğe aykırılık da terk edildi.

Çağdaş Azerbaycan şiirinin özellikle son yıllarında "köy-şehir" teminin yoğun bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. Genç nesil arasında bir nostalji olarak yayılan köy ve köy hayatına duyulan özlem, zamanla şehirlerin varlığını unutturur hale gelmiştir. Eliağa Gürçaylı, Sabir Rüstemhanlı, Vagıf Nesib, Gasım Gasımzâde, Musa Yakub, Memmed İsmail, Cingiz Elioğlu gibi sanatçılar şehrin monoton ve koşuşturmalarla geçen hayatına, köy kırlarında yaşanan bir anlık mutluluğu tercih ederler.

1960-1965'li yıllarda Modern Azerbaycan Şiiri'nde insan ve onun iç dünyası sıkça işlenen tema olur. Şiir, ideolojik söylemlerden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bahtiyar Vahabzâde ile başlayan ve diğerleri tarafından devam ettirilen şu üç özellik, 1970'li yılların şiirinde temel ölçüdür:

1. Millîlik
2. Asrîlik
3. Tabiat

Millîlik konusu içerisine vatan sevgisi ve vatandaşlık duygularının estetik anlatımı girer. Bu dönem şiirinde ve genel temayülde vatan temi Prof. Dr. Yaşar Garayev'in "Vatan sevgisi ve vatandaşlık duygularının estetik aksi şiirimizde oldukça güçlüdür. Poeziyamızın koro halinde okuduğu türkünün nakaratı sade ve sadece "Azerbaycan"dır dersek mübalağa yapmış sayılmayız." diyerek belirttiği gibi "Azerbaycan" ismi üstünde yoğunlaşır. Tabii ki kastedilen "Azerbaycan" yalnız Kuzey Azerbaycan için değil, Güney Azerbaycan için de geçerlidir. Çağdaş Azerbaycan şiirinde "Güney Azerbaycan" zaten millî bir mesele olarak işlenir. Balaş Azeroğlu, Eli Tüde, Söhrab Tahir, Bahtiyar Vahabzâde, Nebi Hezri, Helil Rıza Ulutürk, Eli Kerim gibi şairler bu millî meseleyi en yoğun şekilde işleyen sanatkârlardır.

Asrîlik konusu içinde ise millîlik imgesinin sosyal öneme sahip olması ve devrin ihtiyaçlarına cevap vermesi değerlendirilir. Bu iki unsuru bünyesinde bulunduran şiir, "İlmi Tekniki Terakki Devri" denilen aşamanın problemlerinden olan "tabiat ve tabiata bakış" sorununu da her şair kendi yeteneği ölçüsünde cevaplandırmaya çalışır.

Savaş ve tabiat, çağdaş Azerbaycan şiirinin ve şairlerinin sınavdan geçirildiği iki önemli mihenk taşıdır. Bahtiyar Vahabzâde, Nebi Hezri, Helil Rıza Ulutürk, Mehmet Aslan gibi şairler, Azerbaycan Tarihine "Kanlı Yanvar" olarak geçen 20 Ocak 1990 tarihindeki Karabağ katliamını konu alan şiirleri ile bu iki unsuru birleştirerek son derece güzel örnekler vermişlerdir. Makineleştirilen, robotlaştırılan tabiatı, savaş ve teknolojinin etkisinden korumak asıl amaçtır. Lirik şiirlerde tabiatla şair arasında bir yakınlık kurulurken geçmişten de büyük ölçüde yararlanılır. Nebi Hezri'nin Dede Korkut tiplerini esas alan "Efsaneli Yuhular" poeması buna örnek verilebilir. Bu bakımdan "Muğam" tabiatla efsanenin, tarihin ve musikinin birleştiği yer olur. Mehmed Araz, Tevfik Bayram, Gasım Gasımzâde, gibi şairler ve özellikle Bahtiyar Vahabzâde'nin "Muğam" ve Hüseyin Arif (Hüseyinzâde)'nin "Dilgam" adlı poemaları bu konuda en güzel örnekleri teşkil eder. Mil, Muğam, Göy Göl, Gökçe Karabağ gibi yer adları artık çağdaş şiirde sadece coğrafî yer adı olmaktan çıkmış; bir güzellik anlayışına, bir ahlakî ölçüye

dönüşmüş ve bu yönü ile toplumun manevî geçmişinin ve kahramanlık tarihinin ebedîleşmesine vesile olmuştur. [38]

İhtilalden sonra başlayan ideolojik söylemlerin 1965-1970'li yıllarda azalmaya başladığını ve 2000'li yıllara gelindiğinde bireysel olarak işlendiğini, şair ve yazarların daha çok millî ve estetik kaygılar içinde olduğu söylenebilir.

Modern Azerbaycan şiiri son yıllarda konu biçim ve nitelik açısından büyük değişiklikler geçirmiştir. Modern Azerbaycan şiiri gittikçe artan bir ölçüde yurt sevgisi, millî düşünce terbiyesi, tarihî gerçeklerin olduğu gibi anlatılması, insan ruhundaki zenginliğin dile getirilesi gibi konulara önem vermektedir. Çağdaş şairlerin eserleri, modern şiirin dil ve üslup açısından kendine dönüş sürecine girdiğini, bu noktada halk şiirinden başarılı bir şekilde yararlanıldığını göstermektedir. Bugün artık kendilerini kabul ettirmiş şairlerin eserlerine dikkat edilince görülmektedir ki, eski Türk şiirinin düşünce sistemine, şekillerine, üslubuna yönelmeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak şiir dili de değişmektedir. Bu arada genç şairlerin eserlerinde Türklüğün eski tarihine, şaman felsefesine, Türk kahramanların hayatına ve kişiliğine duyulan merak da hissedilmektedir.

Bu noktada Prof. Dr. Yaşar Garayev şöyle der:

"Azerbaycan şiiri bir an önce eve ulaşmaya can atan misafire benzer. Şiirimiz arayış içinde ve hareket halindedir. Ömrün, geçmişin ve muasırlığın çerçevesinde o "zaman" be "ben" hakkında hakikati aramaktadır.

Sonsuzluk ve süreklilik tarihler, asırlar ve edebî nesiller arasındaki yakınlıktan doğar. Şiir mihveri altında ada nesillerin yan yana omuz omuza yürüdüğüne şahit olduk ve olmaktayız. Hüseyin Cavit, Samed Vurgun, Resul Rıza, Mikayil Müşfik, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Ehmed Cemil, Osman Sarıvelli'nin oluşturduğu büyük nesil, şiirin geçmişi ile bugübnü arasındaki köprüyü temsil eder.

---

[38] Bu bölüm, Mitat Durmuş tarafından kaleme alınan "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü" adlı makale kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Bunlardan sonra edebî sahneye çıkan Bahtiyar Vahabzâde, Nebi Hezri, İslam Seferli, Hüseyin Arif, Eli Kerim, Kasım Kasımzâde, Gabil ve Eliağa Kürçaylı'nın da mensup olduğu müteakip nesil ise şiirde bir arayış içinde olmuştur.

Fikret Koca, Halil Rıza, Mehmed Araz, Tevfik BayramNeriman Hesenzâde, Fikret Sadık, Mestan Güner, Elekber Salahzâde, İsa İsmöayılzâde gibi 1960'lı yılların şairleri ile bunlardan sonra yetişen Musa Yakup, Sabir Rüstemhanlı, Çingiz Elioğlu, Nüsret Kesemenli ve Vagif Nesib gibi 1970'li, yılların yetiştirdiği şairler, millî çizgilerini bulmuş ve hatta bazıları kendilerini bile aşarak zirveleşmiştir. Şiirimiz, bu son iki neslin şahsında hümanizmin yeni, ferdî ve görünen mana kesbeden çağdaş mazmunu ile daha da zenginleşmektedir. Bunların şiirinde insanın ancak ve ancak insan gibi yaşamasına istikbaline daha çok yer verilmektedir. Şiirimiz, manevî ve ahlakî değerlere git gide temayülünü arttırmakta ve bunların tesisin gayret sarf etmektedir. Bu şiirlerle kronik meselelerin çözümlenmesine çalışılmaktadır. Böylece şiirimizin muhtevası daha homojen bir hal almakta, dâhili psikoloji ve dramatizm artmaktadır.[39]

3. POEMA HAKKINDA BİLGİ VE AZERBAYCAN EDEBİYATINDA POEMA TÜRÜ

Seyfettin Altaylı'nın "Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü"nde "poema" kelimesinin karşılığı olarak şu açıklama yapılmıştır: "Manzum hikâye, poem." Tabii bu sadece sözlük karşılığıdır ve poema hakkında yeterli malumatı vermemektedir. Aşağıdaki satırlarda poema yazı türü hakkında genel bilgi ve bu türün Azerbaycan sahasındaki gelişme süreci hakkında bilgi verilecektir. Bunun yanı sıra söz konusu Modern Edebiyat döneminde poema yazı türünde işlenen konulara da değinilecektir. Aslında bu konu şiir yazı türüyle

[39] Bu bölüm Mitat Durmuş'un kaleme aldığı "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü" adlı makalesi ve [39] Halil İbrahim Usta'nın kaleme aldığı "Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)", adlı makalelerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

paralellik gösterir. Ancak bu konudan bahsedilirken poema yazı türünde eser veren önemli şahsiyetlere de yer verileceğinden bazı yerlerde işlenen konulara değinilmesi gerekli görülmüştür.

1950'li yıllara gelindiğinde özellikle şiir vadisinde önemli değişiklikler olur. Bu dönem genç şairlerinin kendine örnek aldığı Samed Vurgun, Resul Rıza, Süleyman Rüstem, Memet Rahim, Mikail Müşfik, Mehdi Seyyidzâde'nin yanı sıra Rus şairlerinden A. Tvordaviski, M. Dudu, A. Prokof Lev, M. Lukanin'in işledikleri poema türü, genç şairler için açılan yeni bir kapı olur.

Samed Vurgun'un "Zencinin Arzuları", "Zamanın Bayrağdarı", "Mugan", özellikle "Aygün" poeması; Resul Rıza'nın "Lenin", Süleyman Rüstem'in "Gafur'un Gelbi", Memmed Rahim'in "Leningrad Göylerine", gibi poemaları edebiyatla ilgilenen gençlik için güzel örneklerdir.

Yeni bir tür olarak algılanan poemanın edebî tenkit bakımından cevaplandırılamayan yönleri vardır. 1950'li yıllardan günümüze kadar poema türü etrafında ciddi edebî-bedîî tartışmalar yürütülmekte olup bunlardan bazıları türün sınırlarının çok geniş olmasından, diğerleri ise bu genişliğin edebî bir imkân olarak değerlendirilmeyişinden şikâyetçidirler. 1950 yılında poema türünün "nazarî problemlerinin hazırlanmasının ehemmiyeti" üzerinde durulur ve bu türün özelliklerinin araştırılıp açıklanması istenir. N. Gribecev'in: "V. MeiskihNomerah Zametki O Stihah" (Mayıs Ayındaki Şiirler Hakkında Makale) isimli yazısı türün bir problem olarak gündeme gelmesini sağlar. Poema, gerçekliği diyalektik şekilde bütün karşıtlık ve karışıklığı ile zamanın önemli toplumsal, siyasî sorunlarını, bireyin iç dünyası ile birlikte işlemiş, tekdüze konulardan uzaklaşmış, temaya felsefî ve estetik özellikler kazandırmıştır. Resul Rıza'nın "Gızıl Gül Olmayaydı", "Bir Gün de İnsan Ömrüdür", "Halk Hekimi"; Memed Rahim'in "Hezer Sularında", "Ögey Ana", "Natevan"; Bahtiyar Vahabzâde'nin "Sade Adamlar", "Istırabın Sonu", "Şeb-i Hicrab"; Ali Kerim'in "İlk Sinfoniya" poemaları 1950-1960 yılları arasında yazılmış tür için güzel örneklerdir. Fakat türün henüz ne olduğu, belirgin bir şeklinin bulunup bulunmadığı tartışma konusudur.

1965 yılında A. Adalis, “Çto Est Poema” (Poema Nedir?) isimli makalesinde türü çeşitli yönlerden sorgulamaya başlar. Makale içinde sürekli tekrarlanan “Çto Est Poema” (Poema Nedir?), “Çto ye vstaki znasit poema” (Poemadan ne anlamalıyız?) gibi sorular makalenin sonunda şöyle cevaplandırılır: “Poema türünün belirgin kanunları yoktur. Hiç kimse, nazariyatçılar ve hatta poema sanatkârları da bunun ne olduğunu açıklamamışlardır. Oysa her türün kendine özgü kanunları olmalıdır.” Adalis’in bu görüşüne G. Mirzayev ve İ. Selvinski de katılır. L. İ. Timofevvve S. V. Turaev’in 1974’te birlikte hazırladıkları kitapta bu konuya genişçe yer verilmiş olmasına rağmen poemayı tanımlayıcı bir sonuca varılamamıştır. Timofeev ve Turaev poemayı şu şekilde tanımlarlar: “Poema, lirik ve epik türün bir formu olarak şiir tarzında yazılmış eserlerdir. Şiir tarzında roman ya da öykü.” Poemaya Türkiye’de ise “manzum hikâye, büyük manzume” gibi isimler verilmiş, tür hakkında herhangi bir özel araştırma yapılmamıştır.

Rusya’daki ve Türk Cumhuriyetlerindeki şiir kitaplarında şairlerin poema türünde yazdığı şiirler, kitaplaştırılırken “Şiirler ve Poemalar” başlığı altında verilir. Örnek vermek gerekirse Bahtiyar Vahabzâde’nin “Vatandaş”, Nebi Heziri’nin “Dereler”, Halil Rıza Ulutürk’ün “Hara Gedir Bu Dünya” ve Ahmed Cevad’ın “Sen Ağlama Men Ağlaram” gibi sayısı çoğaltılabilecek şiir kitaplarının kapak sayfasında şu ifade yer alır: “Şiirler-Poemalar”. Şiir kitabının üstündeki bu tanıtmadan da anlaşılacağı üzere poema, şiirden farklı bir tür olarak değerlendirilir. Şurası da dikkat çekicidir ki, poemalar genellikle şiir kitapları ile birlikte ya da ayrı olarak yayımlanır. Bu da bize poemanın, şiirden farklı fakat şiirden ayrı olmadığını gösterir. Poema, şiirle iç içedir. O, hem şiir hem de anlatım esasına dayalı bir metindir. Roman ve öyküye ait kimi unsurlar poema içinde de yer alır. Zaman, mekân, olay örgüsü, kişiler kadrosu, çatışma unsuru, tematik güç-karşıt güç gibi unsurlar poemada yer alabilir. Ona şiirsel özelliği katan dil tasarrufudur. Fuzulî’nin Leyla vü Mecnun mesnevisi ne kadar roman ve ne kadar şiir ise poema da o kadar roman ve o kadar şiirdir. Bu ifadeden poema=mesnevi anlaşılmamalıdır. Çünkü mesneviye ait türü belirleyen ölçüler poemada yoktur. İşte bu tür

ayrıcalıklarından dolayıdır ki, o; romandan, öyküden, şiirden fatklı bir tür olarak değerlendirilmektedir.

Poemaya, klasik şiirin bir türü olan mesnevinin, modern sanat anlayışında yeniden yorumlanması da denebilir. Ancak sosyal ve siyasî sorunların bireyin iç dünyasına etkisini de katılır metne. Belirgin bir yapı içine girmeden tahlil, anlatım, öyküleme esasına bağlı kalarak oluşmuş şiirsel bir anlatımdır.

Hüseyin Cavid, Samed Vurgun, Resul Rıza, Mikail Müşfik, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Ehmed Cemil, Osman Sarıvelli'nin oluşturduğu büyük nesil, poemanın geçmişi ile bugünü arasındaki köprüyü temsil eder. Bunlardan sonra edebî sahneye çıkan Bahtiyar Vahabzâde, Hüseyin Hüseyinzâde, Medine Gülgün, Eli Kerim, Nebi Hezri, Eliağa Gürçaylı, Gasım Gasımzâde, İslam Seferli, Zeynal Cabbarzâde gibi şairler poema türünün bayraktarlığını yapmaktadırlar.[40]

4. POEMANIN ÖZETİ

Poema, "Bälkä" adlı şiirle başlar. Bu şiirde Azerbaycan çalgı aletlerinden olan tar ile dalda öten bir kuşun ne anlatmak istediklerini öğrenmek için nasıl bir yöntem gösterilmesi gerektiğini açıklayarak başlar şair sözlerine. Daha sonra da bu isteğini dünyanın dertleriyle ilişkilendirir. Ardından doğadaki seslerin anlatmak istediklerine felsefî bir bakış açısıyla yaklaşır şair.

Poemanın ikinci bölümünü "Şur" adını taşıyan manzum eser oluşturur. Bu bölümde şair, Azerbaycan muğamlarından biri olan Şur'u bazı efsanelerle ilişkilendirerek farklı bir bakış açısıyla ele alır. Bölümün ilerleyen mısralarında "cengi" makamı devreye girer ve bir savaştan sahneler ortaya konur. Tabii

[40] Bu bölüm, Mitat Durmuş tarafından kaleme alınan "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü" adlı makale kaynak alınarak hazırlanmıştır.

bütün bunlarla beraber vatan sevgisi işlenen temadır. Bölümün sonlarına doğru Aras ve Kur nehirlerinin kavuşma sahneleri ve bu olayın sonucunda oluşan Arazbarı makamı anlatılır.

“Teller Ağlasın” bölümünde şair şikestenin zil köşesiyle girer ve Kaçak Nebi Destanıyla bütünleştirir bu makamı.

“Teller Ağlasın” bölümünün ardından Azerbaycan muğamlarından birinin adı olan “Çahargah” bölümü gelir. Bu bölümde tarihten bir savaş sahnesiyle birlikte işlenir söz konusu makam.

“Kaleler” başlıklı bölümde Azerbaycan kaleleri ince ayrıntılarla tasvir edildikten sonra kalelerin manevî havası üzerinde durulur.

“Kaleler” bölümünün ardı sıra “Herkes Bir Yudum” başlığını taşıyan şiirle devam eder poema. Bu bölümde fasıl makamlarına genel bir bakış söz konusudur. Fasıl makamları üzerinde çeşitli benzetmelerde bulunularak karşılaştırmalar yapılmıştır.

“Segâh” başlıklı bölümde ise söz konusu makam üzerinde durulur. Bu makam anlatılırken de çeşitli benzetmelerle beraber Azerbaycan Edebiyatından bazı önemli isimlere de yer verilmiştir.

“Rast” bölümünde de söz konusu makamdan bahsedildikten sonra bu makam, bir önceki bölümde anlatılan “Segâh” makamıyla karşılaştırılır. Tabii bu karşılaştırma da çeşitli benzetmelerle gerçekleştirilmiştir.

“Aman Avcı” başlığı altındaki bölümde şair, bir Azerbaycan Türküsünün hem sözlerinin küçük bir kısmına hem de bu türkünün kısaca hikâyesine yer vermiştir.

“Yağ, Yağmur” bölümünde şair, yağışlı bir havanın portresini çizer okuyuculara.

“Sayaçılar” başlığı altında şair, Azerbaycan halk ürünlerinden olan sayaçı sözlerle kendi mısralarını birleştirmiş ve diğer halk ürünlerini de konu alarak doğa manzaraları çizmiştir.

Şair, poemanın son mısralarını oldukça derin sözlerle sonlandırır. Zabul Segâh’ın mayasına defnedilmeyi ve kendisini bu makam tarafından uyandırılmasını ister. Son iki mısrada da çok kitap okuduğunu ve bununla kendini bahtiyar sandığını vurgular. Ancak onun gönlünde fasıl makamlarından usulca öğretilenler daha manidardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

METNİN LÂTİN HARFLERİNE AKTARILMASI

MUĞAM

H.Üzeyirbäyin xatiräsinä

BÄLKÄ

Bir ġuş ötür budağında
Bu näğmänin laylasına
Çämän, çayır mürgüleyir.
Naläsilä yazıġ bizä
    Näsä deyir,
    Näsä deyir…
“Cik-cik”, “cik-cik”…
Bilirikmi dediyini?
–Yox, bilmirik, biz bilmirik.
Ġuş dilini bilmiriksä
Günahkarmı o ġuşcuğaz?
Säbrini bäs,
Lähcäsinä, naläsinä,
Dilindäki ġäm säsinä

Ġulağınla ġulaġ asma,
Üräyinlä sän ġulaġ as.
O nalänin atäşində
Öz ġälbini oda yaxsan,
Mätläbini bilmäsän dä,
Üräyini duyacağsan.
Tar da elä…
O sızlayır için-için.
İçindädir här mätläbi,
Naläsidir eşitdiyin.
O ġuş kimi
Tarın da öz lähcäsi var, dili var.
Mätläbinin axırı var, ävväli var.
Ävväl öyrän sän bu dilin
Nöġtäsini,
Bergülünü.
Ayıra bil
Dağ gülünden
Bağ gülünü.
Ayıra bil
Ocağdakı od külündän

Sinändäki dağ külünü.

Bu dünyanın ağrıları, acıları

Necä sığır Çahargahın

Bästänigar pärdäsinä?

Dağlara çıx, diġgät elä

Ġayalardan yumalanan

Daş säsinä,

Öz säsinä

Säs axtaran ġuş säsinä…

O säsdäki

Ġırıġ-ġırıġ hıçġırıġlar nä nalädir?

Ġırġavulun döşündäki ränglär nädir?

O ränglärdä muğamdakı

Älvan-älvan pärdäläri,

Pırıl-pırıl säsläri gör.

O düşünür,

Häm dä bizi düşündürür.

Ney üstündä yeddi säsin,

Oyuġ-oyuġ yuvaları,

Nädir belä?

Bälkä elä

Balaları perik düşän

Ġaratoyuġ yuvaları?

Säslär ġırıġ bir arzunun can säsimi?

Yuvaları dağıdılmış

Çolpaların naläsimi?

Ġayalardan sızan suyun,

Därälärdä azan suyun

Säslärini

Bir-birindän ayıra bil.

O, bir deyil, yox, bir deyil.

Addım-addım, näfäs näfäs

Dağı dolan, däräni gäz,

Bax här yerin çiçäyinä,

Bil dağların çiçäyi nä,

Därälärin çiçäyi nä

Çiçäklärin öz rängindä öz ätrindä

Näğmädäki säsläri gör, xalları gör–

Enib ġalxan keçidläri,

Cığırları, yolları gör.

Dağa gedän cığırlarda

Ġarşına bax, dünyanı gör.

Sığırçının belindäki

Arşına bax, dünyanı gör.[41]

Bälkä o da bizim kimi

Ölçmäk istär bu dünyanı?

Bircä ġarış yer üstündä

Bizä göstär bu dünyanı…

Söz var, ġälbä yol açmayan

adi bir säs, ġuru näfäs.

Säs dä var ki,

Sözün deyä bilmädiyi sözü deyir.

Elä säsin özü şe'r, sözü şe'r.

Söz–ġälbdäki bir mätläbin

Öz säsidir…

Näğmä– säsin şe'riyyäti,

Şe'r–sözün näğmäsidir.

Bälkä… Muğam bir nağıldır, äfsanädir.

Biläk onun bu dünyaya sözü nädir, ġäsdi

nädir?

Nağıllarda bir göyercin

Bir ġäribi şah elädi.

[41] Sığırçının belindäki ağ xätt äfsanäyä görä arşındır.

Bu dünyanın gälä-götür işlärini

rändälädi…

Ötänlärin därdlärinä dola-dola

İnanağmı bu nağıla?

Bu arzudur, bu diläkdir.

El deyir ki, arzularım

Gäläcäkdir,

Güläcäkdir…

Bälkä düzgün bölämmädik

Biz o zaman

Köydän düşän üç almanı?

Biläk, niyä şüşädädir

Divin canı?

Niyä, niyä gözläyib el

“O sahibi äzzamanı?”

Bälkä Muğam bir gözläyiş,

Bir häsrätdir?

Äl var ikän, ġol var ikän,

Baş var ikän, diş var ikän,

Bu gözlämä müsibätdir.

Canavarın aldatdığı

Şengülümün, Şüngülümün

Ġanı bälkä düşüb tarın kök sininä?

Muğamdakı hıçğırığlar

Üsyan edir bälkä divin tilsiminä?

Üräyinin tellärindän

Tellär çäkib tara xalğın.

O tellärin näğmäsindä

Öz ruhunu, öz ġälbini ara xalğın.

Tanımağmı istäyirsän

Görmädiyin bir xalğı sän?

Ävväl onun näğmäsinä sän ġulağ as,

Onu öyrän.

Öz sözünü, sorğusunu

Xäyalını, duyğusunu

Xalğ yaşadır näğmäsindä.

Tarixin bir dövrü yatır

Bir bämdäki “ah” säsindä.

Çahargahın Müxalifi

“Çaldıranda”[42] at saldıran,

Ġılınclardan od aldıran

Döyüş säsi…

Çahargahın Cövhärisi

Kol dibinde

Ġar altından

Çıxan tänha bänövşänin üşümäsi-

Ġılınc säsi, ġalxan säsi,

Bänövşänin üşümäsi.

Biri hünär,

O birisi göz yaşıdır.

O särtliklä, bu incälik

Bir muğamda yanaşıdır.

Dinlä tarı, dinlä neyi.

O–keçmişdän

Asta-asta söhbät açan

Säs müzäyi…

O–şöhrätli, şanlı müzäy.

O–danışan,

[42] Çaldıran müharibäsi.

häm dä bizi danıştıran

Canlı müzey.

Gah säsindä göy gurlayır,

Gah inläyir häzin-häzin.

Häm babamın yaşındadır,

Häm növämin.

ŞUR

Varağlama o tarixi,

İki ġälbin häsrätini

Varağlarda döyündürän

Bir maraġlı roman kimi.

Dinlä Şuru

Öz ġälbini sänä açan

Här kälməsi alov saçan

Tarix yaşlı baban kimi,

Gözüyzşlı anan kimi.

Tüstüsünä aman elä,

Oduna yan.

Dayan, düşün,

Düşün, dayan.

Dinlä onu.
Här guşäsi
Ġuş ġonmayan ġayalardan daş tärpädär,
Kirprklärdä yaş tärpädär.
Mahnılar var, ayaġları,
Muğamlarsa baş tärpädär.
Bu dünyanın
Ağrısını,
Acısını
Duydunmu sän?
Duymadınsa,
Bir çäçäk dä därämäzsän
Sän bu hikmät çämänindän.
Dayan, basma ayağını
Bu çämänä.
O, sirrini açmaz sänä.
Ävväl öyrän, bu vätänä
Hardan,
Hansı küläk äsib?
Ġara yellär dilländirän
Bir ġarğıdan

Kim, nä zaman,

Nädän ötrü tütäk käsib?

Şur nä deyir, nä danışır narın-narın?

Öyrän, nä vaxt ġaynağına daş atılıb

Dağlardakı bulağların?

Öyrän nä vaxt aparıblar

Sel Saranı?

Kim salıbdır dildän-dilä

Bu dähşätli macäranı?

Niyä käsdi sel aranı,

Häsrät ġoydu o täräfä

Xançobanı?

Öyrän, niyä Xästä Ġasım

Birdän belä sayru düşüb?

Käräm niyä

Äslisindän ayrı düşüb?

Ädalätin şärbätinä

İlk däfä kim zähär ġatdı?

Keşişläri, Hämzäläri

Kim yaratdı,

Nä yaratdı?

Koroğlunun nä'räsinä,

Haġğ säsinä

Yer gurladı,

Göy gurladı.

Dünän onun ġapısında boyun bükän

Bu gün necä oğurladı

Märd kişinin Ġıratını?

Nänäm Nigar bälkä onda

Çağırıb ilk bayatını?

Ġobustanda räġs eläyän

Ġayalara, daşlara bax.

Täbiätin öz älilä

Çarpalanan çapığ-çapığ ġaşlara bax.

Cängi säsi

Birläşdirir göyü, yeri.

Bälkä elä burdan gälir

Muğamların ilk rängläri,

Täsnifläri, ritmläri…

Cängi säsi…

Gumbuldayır nağaralar,

Ağız açır mağaralar,

Ġan sıçrayır beyinlärä,

Ġollar keçir çiyinlärä:

“Hoydu, hoydu, dälilärim,

Yeriyin meydan üstünä.

Havadakı şahin kimi

Tökülün al ġan üstünä...”

“…Uca-uca dağ başında

Yaz bir yana, ġış bir yana.

Titräşir ağzın içindä

Dil bir yana, diş bir yana…

Çäkändä Mısri ġılıncı

Leş bir yana, baş bir yana”.

Cängi deyir:

–Düşmän gälir, keç iräli!

Yallı gedir

Bayandurun, Koroğlunun däliläri…

Burada oxu,

Sinäläri näğmäläşän

Här ġayanı,

Här sal daşı.

Täbiätin ruhundadır

Bu uyarlıġ, bu näğmälik.
Täbiätin özü çalır“ġaval daş”ı,
Ġayadakı särtliyä bax,
Cängidäki märdliyä bax.
Ällär süzür incä-incä,
Ayaġlarsa yerin-yerin.
Yallı da bir vähdätidir
O särtliklä bu märdliyin…
Cängi säsi
Birläşdirir göyü, yeri…
Bälkä elä burdan gälir
Muğamların ilk rängläri,
Täsnifläri, ritmläri?
Bu ränglärdä, näğmälärdä
Saxlayıbdır muğamlar da
Saflığını, özlüyünü–
Ġanadında ġürür, vuġar,
Cövhärindä ġäm düyünü…
O düşünür, düşündürür.
Gah yandırır, gah söndürür.
Xallardakı xäyallarla, fikirlärlä

Yox, boşalmır.

Üräk dolur.

Böyük ġämin, böyük därdin

Vuġarı da böyük olur.

Aydan arı, sudan belä durum mänim,

Ay yanıġlı Şurum mänim.

İstäräm ki, älvan-älvan çiçäk olub

Dolaşdığın pärdälärä

Män säpiläm.

“Uca dağlar” başındakı

“Azärbaycan maralı”nın

Gözündäki “Ġara giläm”…

Nänälärin toxuduğu

Xalıların xanasında xanalandın,

Xınalandın.

Göy gölümün läpäsində

sonalandın.

Sevgililär dodağında

Yanıb söndün,

Sönüb yandın:

“Däryada gämim ġaldı,
Biçmädim zämin ġaldı.
Çox çäkdim yar cäfasın,
Mänä dä ġämin ġaldı…”

Novruz ötüb, yaz başıdır.
Bu nä säsdir?
Göydä topa buludların
Bir-birilä güläşmäsi,
Dağlardakı ġar üstünä
Xal düşmäsi,
Därälärdä suya dönüb
Gülüşmäsi,
Marxallarda ġar uçġunu
Yazla ġışın savaşıdır.
Novruz ötüb… Yaz başıdır…
Sellär, sular aşıb-daşır,
Bir-birilä ġucağlaşır.
Ġayaların ġabağında
O äyilir, o burulur.
Täpälärdän säpälänir,

toz-toz olur.

Yaylağları gäzä-gäzä,

Däyir daşa, enir düzä

Ağacların budağına

Düymäläri düzä-düzä…

Daşır, coşur,

Yollar boyu nağmä ġoşur:

“Ġähräman”ı ġayalarda şaġġıldayıb

ġähärlänir.

Saz üstündä pöhrälänir.

Çämänlärä näğämäsini yaza-yaza,

Gälib çatır

Araz Kürä, Kür Araza.

Här ikisi dağın ġarı,

Dağın barı.

Ġovuşanda

Ağ läpälär rägs eläyir:

Arazbarı Arazbarı!

Bu duyğular fışğırtısı,

Tälatümlär, ġaynamalar,

Sığışmadı bir yatağa,

Budağlandı sola, sağa.
Bir fäsildä neçä kärä
Däyişdirdi öz yönünü,
öz yolunu.
Zaman keçti,
Bir mäcraya sığışdırıb
Tanıtdırdı bu dünyaya
Bizim sänät bahadırı–Fikrät onu…

Çoxdan unudulmuş, yeri ġalmış yaradır Şur,
Birdän yada düşmüş bir ötän macäradır Şur.

Bir arifin hikmät dolu söz-söhbäti, eşġi,
Heyätdän ağıl mülkünä bir päncärädir Şur.

Fikrin nä ġädär yolları, mänzilläri varmış,
Üstündä cığırlar açılan bir därädir Şur.

Dağlar başı ağ, çölläri al, döşläri älvan,
Här pärdäsi bir rängä çalan mänzärädir Şur.

Ġürbätdä Vätän häsräti, yurdunda bir anlıġ,

Yaddaşda yanıb tez dä sönän xatirädir Şur.

Çox ġürrälänir Bäxtiyar öz şe'rinä härdän,

Guya deyäcäkmiş bizä şe'rilä nädir Şur?!

TELLÄR AĞLASIN

Şikästänin Zil guşäsi–

Äsgäranda vıyıldayan güllä säsi.

Ġara xäbär el-obanı dolandı:

Äsgäranda Ġoç Näbini vurdular.

Baxışlarda göz yaşları sulandı,

Ağı dedi buz bağlayan lal sular.

Bayatılar ġara geydi äyninä.

Gäraylılar ġäm götürdü çiyninä.

Ġarabağın çöllärini ġar aldı.

Şikästänin Zil guşäsi ġaraldı:

"Äsgäranda dağıtdılar araba.

Görüm bu diyarı ġalsın xaraba.

Näbinin meyidi ġaldı arada

Yerisin üstünä ellär ağlasın,
Darasın saçını, tellär ağlasın”.

ÇAHARGAH

Şaha ġalxan ağ dalğalar
Göpük-göpük…
Uca-uca, böyük-böyük
Ġayalara gah çırpılır,
Gah çäkilir axın-axın…
Tälatümlär, häyäcanlar
Bärdaştıdır, ön sözüdür
Çahargahın.
Deyir:–Häyat bir döyüşdür,
Bir vuruşdur başdan-başa…
Rahatlığı häyäcanlar ġucağında
ara, yaşa.
En eniş, ġalx yoxuşa
Sellär kimi coşa-coşa,
Sular kimi daşa-daşa…
Yaşa, yaşa.
Mayäsindä säslär uçur

Ġanad-ġanad.

Nägl olunur ötän gündän

Bir ähvalat:

…Yad ölkädän elçi gälib

Ölkämizä.

–Gäräk täslim olasınız,–

Deyir bizä,–

Olmasanız…

Täpäriniz varsa ägär

Savaşınız.

Savaşsanız…

Daş üstündä ġalmayacaġ

Bir daşınız.

Ağsaġġallar düşündülär:

–Nädir çarä?

Dada çatmaz bu maġamda

Nä moizä,

Nä müäzzin,

Nä minarä.

Ġara yellär ġabağında

Fikirlär dä haçalandın.

Bu onu,

O, bunu dandı.

–Keçmişimiz şanlı idi.

Bäs gäläcäk?

–Fikirläşäk.

Bu bäladan ġurtarmağa

Bir ağıllı tädbir gäräk,

Säbir gäräk.

Maġamı var här istäyin,

Täläsmäyin, täläsmäyin.

Tarixlärä o, baş vurur

“Vuruş”–deyä

Alovlanan üräkläri

O tädbirlä ovundurur.

Bästänigar aman çäkir,

Amanından aman, aman!..

Şikayätdir

Taläyin bu ġäzasından.

Düşmän yaman amansızdır,

O ġansızdır.

–Näylämäli?

–Dişimizlä daş ġırmalı.

–Hanı bizim o gücümüz?..

–Onda ata-babaların şäräfini

Düşmänämi tapşırmalı?..

Täässüfmü?

Fikir ġalxdı,

Fikir endi.

–Tässüfün kölgäsindä

Hansı diläk çiçäkländi?

Bästänigar–

Bästäboylu Nigarların

Dili ilä inlär, inlär.

Ağı deyär ġız-gälinlär:

“Don tiksän ağı bizdän,

Belinin bağı bizdän,

Ġoymayın yadellini

Almağa bağı bizdän…”

Yığıldılar,

Dağıldılar dönä-dönä.

“Ötän günä gün çatarmı

Calasan da günü günä”.

Biri ġalxdı:

–Günü gün çalamağın

Nä faydası?

Üräkdä od ġalamalı,

Günü oda çalamalı.

Min-min fikir

Bircä borcu ödämämiş.

Ġalxan äydi belimizi

Çox ġısaltdı dilimizi.

Ġalxan altda ġaldığımız

Yetär bizim.

Därdlärimiz ġılınc ilä

Bitär bizim.

“Däyirmanın pärindän,

Suyu çıxar därindän.

Elin sözü bir olsa,

Dağ oynadır yerindän…”

“Çän-duman düzä neylär

Zülfün tök üzä, neylär?

Ov bizim, ovlağ bizim

Yad ovçu bizä neylär?”

İndi bizä ġılınc gäräk,

Nizä gäräk.

Od bişiräk, dämir döyäk.

İndi bizä sellär kimi daşmağ gäräk.

Ġälbimizä kölgä salan

“Ġorxu” adlı hasarları

Aşmağ gäräk.

Çahargahın hasarında,

Yadellinin ġabağına hasar çäkän

Ġalalarda

Kürälärä od ġalandı,

Ocağ yandı,

Dämir bişdi,

Çäkic altda, zindan üstdä

Xamır kimi kündäländi,

Cilalandı.

Tarağ-tarağ,

Tağ-tararağ,

Äldä yarağ

Vurağ, ġırağ,

Cäbhä yarağ.

Dämir, äri,

Ġılınca dön,

Düşmän üstä durma, yeri.

Çäkic altda ġığılcıma dönüb axdı

Çahargahın pärdäläri…

Müxalifdä,

Hücum, hücum!

Äränlärin nä’räsinä

Yer titrädi, göy gurladı.

Uca dağlar dua verib

Äränläri uğurladı.

Düşmän ġaçır, bizimkilär tä’ġib edir.

Mänsuriyyä ġäläbädir, täntänädir:

“Äzizim sözä ġaldı

Bir şirin sözä ġaldı.

Yad ġovuldu dağlardan,

Yurd yenä bizä ġaldı…”

Ġälbi vulkan täk coşan üsyandır, üsyan Çarigah,

Açmış här zängüläsindän fikrä meydan Çarigah…

Şaha ġalxan dalğalardır bir Müxalif güşäsi,

Däryalar längärlädän tufandı, tufan Çarigah.

Guşälär göy gurladır, yer titrädir, sel oynadır,

Göndärir yadelliyä imzalı färman Çarigah.

Simlärin mizrab ilä toğğuşmasından od çıxar,

Yoğrulubdur bälkä dä çaxmağ daşından Çarigah.

Cövhärindä bir häzinlik, bir xäfiflik saxlanır,

Ayrılıbdır öylä bir can sirdaşından Çarigah.

Bäxtiyaram, heyranam bärdaştda çılğın säslärä,

İstäräm od alsın äsrin atäşindän Çarigah!

ĠALALAR

Abşeronun ġalaları

Daşlardakı o oymalar,

Dalğasımı ġatardakı

Häzin, şirin

Pärdälärin?

Bürclärdäki o äzämät,

Tämkin, vuğar,

Bälkä… Hasar pärdäsidir Çahargahın?

Säs düzümü ġaladakı dişlär kimi

sıra sıra, axın axın.

Yadellinin hücumuna hasar çäkir.

Daşda fikir, säsdä fikir.

Boyaları äväz edän kölgälär dä

Fikir, fikir…

Ruhumuzla uyġardadır,

O batığlar,

Ġabarmalar.

Ġabarmalar

Batığlara kölgä salar.

Nä doğmadır, nä itsidir,

Çıxışların batığlara

Düşän xäfif kölgäläri–

Tağlardakı

Oyma “naxış läpäläri”.

Yadellinin başı üstdä

Yumruğ kimi düyümlänän bu ġalalar,

Düşmän bizä güc gäländä

El-obaya sığnağ olar.

Bu ġalalar azadlığı hälä yanan,

Tüstülänän ocağlarmış.

Bu ġalalar tarix boyu

Neçä-neçä cäbhä yarmış.

Ġız ġalası! Adına bax,

“Bakirädir, ġızdır ġalam.

Yaxın gälmä, män ġuzğunam, män ġartalam.

Bu ġartallar mäskäninä

Ġarağuşlar kölgäsini sala bilmäz.

Ġız ġalamın ġızlığını ala bilmäz…”

“Sän gälärsän, sän görärsän”–

Ġalasının adındakı

Mä’näya bax, mäġsädi gör.

Babaların märamından

İbrät götür.

Düşmäninä o deyir ki,

Äğär gälsän

Yumruğumun läzzätini sän görärsän.

Gäldiyinä peşman olub

Dabanına tüpürärsän.
Nälär deyir daşlardakı
O batığlar, ġabarmalar–
Daş üstündä çiçäklänän
O yarmalar?
Kim deyir ki, bu ġalalar,
Yalnız elä ġallarüçün
Ġaldırılan
Bir ġaladır.
Xeyr, burada särtlik ilä
İncäliklär ġol-ġoladır.
Ġorucumuz, keşikçimiz
Ġalaların sinäsindä
Nälär yatır, nälär, nälär?!
Bu ġalalar-Daş nağmälär.
Daşlardakı çalalara axar, dolar,
Daş üstündä naxış tutan,
O fikirlär, o duyğular,
Guşälärdä ġağğıldaşan
Pärdälärdän aşıb-daşan,
Hiddätlänän säs axını…

Batığların, çıxığların
Sinäsindä ġalxıb enän
Säs axını.

HÄRÄ BİR CÜRÄ…

Mä’rifet, ġanacaġ ölçümdür muğam,
Män onu özümä mähäk sanmışam.
O mähäk daşında män insanları
Saf çürük edäräm, yoxlaram müdam.
Sän dä yanırsansa äğär bu oda,
Dostumsan…
Görüräm özümü sändä,
Män öz hämdämimi, dostlarımı da
Tanıram muğamın pärdälärindä.
Görän nä danışır, nä däyir bizä
Säslärä bükülmüş bu göz yaşları?
Od saçır,
Dağ basır üräyimizä
Elä bil köç edir durna ġatarı…
O hara täläsir? O niyä gädir?
O bizim çölläri niyä tärk edir?

Tökülür yarpağlar, susur bulağlar,
Soyuġdan üşüyür, äsir budağlar.
Payızın sazağı käsir otları,
Göydä topalanır ġäm buludları…
Dağın dumanımı, sisimi görän,
Dumanlı säslärdä belä hönkürän?
Ağlayır aşikar,
Yanır gizlicä.
Barmağı altında tarzän gör necä,
Düyünlü säsläri ġovurur, sıxır.
Säslärdän yaş sızır,
Sudan od çıxır…

Ey tarım, ey näğmäm, ey pirim mänim,
Sänä näzir düşür… çox yoxsulam män.
Näğmäm ola bilär näzirim mänim,
O da ki, sönükdür näğmälärindän…
O mächul dilinlä, sirli säsinlä
Gizli bir alämdän xäbär verirsän.
Nolar, mänim kimi säsini dinlä,
Göräk, buna necä tab gätirirsän?

Ey atam hünärli, babam fikirli,
Ey reyhan näfäsli, yarpız ätirli,
Nağıl nänälärin ey laylay säsi.
Ulu babaların kamal häznäsi,
Şirin arzularım, xoş xäyallarım,
Ey müġäddäs pirim, ey müdrik tarım,
Danış,
Näğmä oxu,
Sän häzin-häzin
Abırlı, häyalı ġızlarımızın
Utanġac dözümlü sevgilärindän,
Danış,
Söhbätinä müntäziräm män.
Danış,
Nädän ötrü ayrı saldılar
Kärämi Äslidän,
Ġäysi Leylidän?
Niyä taleläri daşa çaldılar?
Sinänä çäkilän bu dağlar nädän?
Sänin xäyalların, düşüncälärin
Däryadan längärli sämadan därin.

Hər xalın tarixi

Yüz il, beş yüz il.

Guşälär rängbäräng:

Yaşıl, al, sarı…

Orda varağlanır,

Bir ġälbin deyil,

Bir xalğın min illik iztirabları.

Bir xalğın tarixi-

Tarixin yolu.

Enişi, yoxuşu, iztirab dolu.

Säslänir muğamın pärdälärində.

Söhbäti aşkarda,

Sirri därində

Zilində, elä bil od ġalanıbdır,

Yanğına dözmäyib havalanıbdır.

Bämində, yanğını keçirmäk üçün

Fikirlär, xäyallar yuvalanıbdır.

Biz ki, bu yolları bir başa vurduğ,

Biz ki, bir vahidik bir arzu, kamda.

Elä bununçun da… Täk mänim?..

Yox, yox,
Hər kəs öz ġəlbini tapır muğamda.
Muğam–hər guşəsi sirli, soraġlı
Yola bənzəyir.
Yatağa sığmayan ġollu-budaġlı
Selə bənzəyir.
Əvvəlcə yamyaşıl düzə dolaşır,
Birdən dəyişdirir köhnə yerini.
O axır, kükrəyir,
O coşur, daşır
Dağıda-dağıda sahillərini.

Cilova gəlsəydi belə bir axın,
Nota salardılar onu nəğmətək.
Şəklini çəkməçin xırdalıqların
Özgə bir dünyadan boyalar gərək.
Tez-tez dəyişdirir öz məcrasını,
O yola çıxmadan yolunu bilmir.
Səfərə çıxanda macərasının
İlkini bilsə də, sonunu bilmir.
Bu yolu hər yolcu bir cür ġət edir,

Bämi düzänlikdir, zili zirvädir.
Bäli o, zirvädir.
O zirvälikdä
Ayağın altından sanki yer ġaçır.
O ayaġ däymäyän yaşıl gädikdä
Här yolcu özünä özü yol açır.

Här muğam çalanın, muğam deyänin
Keçdiyi, açdığı iz başġa-başġa.
Eyni müğännini här dinläyänin
Könlünü yandıran köz başġa-başġa.
Mäğrur Ġız ġalası…
O köhnä Bakı,
Mänsur, Zabul üstä inlädir tarı.
O nädir?
Suların ġayalardakı
Häzin, asta-asta pıçıltıları.
–Neçä dumanlısan,
Görünmür gözä
Pärdädä, örtükdä çırpınan üräk.
Gizli mätläbini görmäkçün

Bizä

Därinä işläyän täxäyyül gäräk.

Härä bu ocağdan bir od götürär,

Tutar säsindäki därinliklärä.

Xäyalın gözüylä eşidär, görär

Gizli mätläbini härä bir cürä.

Bilmiräm yaşıldır, aldır säslärin.

Säsinä nä sözüm?

Laldır säslärin.

Mätläbi gizlädir, inläyir ancağ.

Danışır,

Bilmirik nä deyir ancağ…

Lal säsin nä böyük ġüdräti varmış.

Säsdä sözdän böyük hikmät olarmış…

Mübhämdir,

Gizlidir sözü näğmänin.

Min sözdän güclüdür, bir xalın sänin.

Ey tarım,

Ey näğmäm,

Ey pirim mänim

Sänä näzir düşür…

Çox yoxsulam män,

Näğmäm ola bilär näzirim mänim

O da ki, sönükdür näğmälärindän.

Sözümdä olsaydı säsinin gücü,

Onu başım üstä bayraġ edärdim,

Säsinlä dünyanı män tärpädärdim.

Yanıb şırıl-şırıl,

Axıb şır-şır o.

Kim deyä bilär ki, nä danışır o?

Onda ġucaġ-ġucaġ söz çälängi var.

Här säsin, här xalın neçä rängi var.

Här käs, här kuşäni yozur bir yerä,

Gälin, bir anlığa baxaġ göylärä.

Buludlar burulur,

Buludlar dönür,

Häränin gözünä bir cür görünür.

Yox,

Hämän hämändir,

Köy dä

Bulud da.

Härä öz ġälbini görür buluda.

Yoxsa inanmadın?

İnanma, ancaġ,

Anbaan däyişän o buluda bax,

Sän dä öz ġälbinin päncäräsindän,

İnan gördüyünä,

Elädir älbät,

Mänim gördüyümü görmäsändä sän,

Män dä häġiġätäm, sän dä häġiġät.

SEGAH

Ey Zabul segahım, Orta segahım,

Mänim öz amanım, mänim öz ahım.

Sän mänä kimsädän pay verilmädin,

Sän özgä çeşmädän gätirilmädin.

Mänim dağlarımdır sänin ġaynağın,

Ġoşġarın,

Käpäzin,

Ulu Şah dağın

Bağrından sızılıb sän durulmusan,

Mändä yuvalanıb mänim olmusan.

Başğa rängä salıb bu zaman säni,

Yenidän taratdı Sadıxcan [43] säni.

Mänim öz därädimsän, öz mälalımsan.

Anamın südütäk sän halalımsan,

Çoban bayatısı…

Dağlar başından

Ġarlara ġarışıb ġar-ġar axıbdı.

Çöllärä boylanan gül baxışından

Keçdiyi yollara iz buraxıbdı…

Häzin bayatılar, çiçäklär kimi

Dağlarda kök atdı, arana çatdı.

Şirin bayatılar, diläklär kimi

Bir ġälbdä boy atıb min ġälbä çatdı.

Nänämin dilində min il dillänän

Segahım sän al, sän al canımı.

Dilġämin[44] dilində dil-dil dillänän

Ay telli sazların telli xanımı,

[43] XIX. äsrin musiġişünaslarındandır, tarda böyük yeniliklär elämişdir.

[44] 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19.yüzyılın ilk yarısında yaşamış Azerbaycan âşıklarındandır. Daha fazla bilgi için bkz. "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Azerbaycan Edebiyatı, 2.c."

Ey Sarı Aşığın sevgi dastanı,

Ey Molla Cumanın “İsmi pünhanı”.

Vaġifin gönlünü ġana döndärän,

Xumar baxışdanmı süzülmüsän sän?

Segah–bir arzunun, bir çırpıntının

Min üräkdän gälän hıçğırığları.

Sonu iniltili,

Ävväli çılğın—

Sınmış bir üräyin säs ğırığları…

Ġämdir dolayları o ağlar säsin.

Ağrılar mayası,

Şikayät süsü.

Bir himä bänd olan bir ġärib käsim,

Könül hıçğırtısı, iç hönkürtüsü.

Danışır, başından ötüb keçäni.

Bä’zän üsyan edir,

Bä’zän inläyir.

Gizli därdlärinä yandırır säni,

Mätläbi gah açır,

Gah düyünläyir.

Älilä saldığı kor düyününä
Dililä yalvarır: “Täz açıl” – deyir.
Ötän keçmişini ġoyub önünä
Bayatı çağırır, ona dil deyir:

Araz gäldi, yan axdı,
Dibindä min can axdı.
Vätän sarı baxanda
Üräyimdän ġan axdı.

Dağların sinäsi nä?
Gün ġalxıb sinäsinä.
Alämä sığmaz başım
Sığıbdır sinäsinä.

Äziziyäm gül oldum,
Yandım, axır, kül oldum.
Bir dilbilmäz ġuş idim,
Oxudum, bülbül oldum…

Segah– naläsinä alışan könül,
Alovu täässüf, köçü xatirä
Keçmişi yanğıyla danışan könül,
Ġazancı ağrılar, özü xatirä.

O deyir, dililä amanın, ahın:
–Tale bir üräyä gör neçä ğıymış…
Mänim çäkdiklärim, hansı günahın,
Hansı bäd ämälin öz bahasıymış?
Bu därdä bağladı mäni kim?–deyir.
Bämindä, zilindä o “neylim”? deyir.

Därdimin yükünä tab gätirmädi
Äyilib ğırılan budağa neylim?
Därälär keçmişäm, dağlar aşmışam,
Könlümdä dikälän bu dağa neylim?

Günahım nä oldu, mänim dämadäm,
Düzändä käsdilär, dağda bitmişäm,
İsti näfäsimlä ğar äritmişäm,
Şaxtaya dözmüşäm, sazağa neylim?

Män danışan zaman bir kimsä dinmäz.

Säsim su yandırar, sözüm bilinmäz.

Böyük arzulara dünya bir ġäfäs,

Dilimä vurulan ġadağa neylim?

Män od härisiyäm, od mänä hämdäm,

Günah mändä deyil, daşı äritsäm.

Buz tutar, yay günü bulağa getsäm.

Neylim, buza neylim, bulağa neylim?

Danışdı.

Gördü ki, dinläyänlärin

Başından od çıxdı, gözläri doldu.

Därdilä, ġämilä başġalarına

Äzäb verdiyinä peşman oldu.

Dedi:–Bu da keçär, axı neylämäk?

Hämişä olmaz ki, yer üzü gündüz.

Belä yaranıbdrr bu çärxi-fäläk,

Bir üzü gecädir, bir üzü gündüz.

Ey mänim üräyim, sän öz gözünlä

Gecäni gecä gör, gündüzü gündüz.

Öz ällärinlä,

Könüllär şad edän ämällärinlä

Yoluna gül düz.

Nä deyir könlümü oymağla, oyulmağla Segah?

Gözä göz yaşlarıtäk bir belä dolmağla Segah?

Könül hıçğırtısı, ġälb atäşi, can yanğısıdır.

Sän mänim göz yaşım ol, çağla, Segah, çağla, Segah.

Anamın öz südütäk sän hallımsan, halalım,

Nä deyirsän, mäni mändän belä almağla Segah?

Bizi dünyanın o dar çärçiväsindän çıxarır,

Däli xallardakı hönkürtüyä dalmağla Segah.

Onun här pärdäsi ah, här bämi ġäm, här zili od,

Ġälbä atäş çiläyir, hökm eläyir ağla Segah.

Bäxtiyarın da könül telläri titrär belәcä,

Deyär ahästäcä hey:“Ağla, Segah, ağla, Segah”.

RAST

Buharı başında el ağsaġġalı,

Äyläşib

Ġälbini açır süfrätäk.

Danışır, anbaab däyişir halı

Zoğal çubuğunu tüstülädäräk.

Sözläri bäm simdän zil simä düşmüş,

Danışır bir äsrin öz yarasını.

Danışır aramla,

Tilsimä düşmüş

Bir päri ġızının macärasını.

Dağlarda göynäyän Mäcnundur Segah,

Rast–onun atası… Näsihät eylär.

Mäcnun sähralara gätirär pänah,

Ata bu sevdanı mäzämmät eylär.

Rast–müdrik bir ağıl, därin düşüncä,

Danışır tämkinlä, aramla täk-täk.

Segah–bir istäyin, eşġin dalınca

Mäläyä-mäläyä ġaçan bir üräk.
Rast–çılğın ġälblärä bir ağsaġġalın
Öyüdü, danlağı, ärk etmäsidir.
Bir zaman büdräyän ġälbin, kamalın
Ayılıb özünü därk etmäsidir.

Segah–nalä çäkän, Rast–tädbirlidir,
Vuġarlı, dözümlü, o säbirlidir.
Yüz ölçür, bir biçir,
Düşünür därin,
Mühit dänizitäk o längärlidir.
Onun längär vuran här guşäsindä
Därin düşüncälär dalgalanıbdır.
Gizli fikirlärin sıx meşäsindä
Arzudan, istäkdän od ġalanıbdır.

Fikirlär, fikirklär…
Bir sirdaş olmuş
İnsana…
Därdinä dolandan bäri.
Rast–cavan deyildir,

O, yaşa dolmuş,
Müdrik bir üräyin düşüncäläri:
Häyat nä?
Ölüm nä?
Ömür nä?
Yol nä?
Ġäflät yuxusunu dağıdan nädir?
Ġışda yağan ġarı, bahar gälincä
Sellärä döndärib axıdan nädir?

Düzdä ayaġ açır dağların ġarı,
Här vaxtın öz ġuşu öz budaġları,
Yuxudan ġaldırıb ulu dağları,
Bahar havasına oxudan nädir?

Çalır üräkläri göz baxışıyla,
Boşalır könüllär göz yaşlarıyla.

Yerläri, göyläri öz axışıyla
Haldan-hala salan bu zaman, nädir?

Hökmüylä, ġäsdiylä nä deyir zaman?

Uçurur bir yandan, ġurur bir yandan.

Günäşin başına dolanır cahan,

Fırlanır, fırlanır, fırlanan nädir?

Ay nä, gün nädir?

İlk nä, son nädir?

Enişi göstärir bizä dağ kimi,

Ġaranı göstärir bä'zän ağ kimi.

Dünyanı oynadır oyuncaġ kimi,

Ġäsdi bilinmäyän bu oyun nädir?

Ay nä, gün näd,iir?

İlk nä, son nädir?

Bir aġilin hikmätli näsihätläridir Rast.

Tarix danışan köhnä rävayätläridir Rast.

Aġil danışır, canlı misallar çäkir härdän,

Bir taläyin ibrätli hekayätläridir Rast.

Üşşaġda verir sirli suallar bizä räng-räng

Eşġin nä cavabsız ġalan hikmätläridir Rast.

Dilkäşdä pıçıllar bizä dünya gädärindän,

İnsanın ädalätli şikayätläridir Rast.

Öz därdini ġışġırmaz, o, ahästäcä söylär,

Lakin äzabın son dämi, särhädläridir Rast.

Dünyanı gözäl görmäk üçün ġurbana hazır,

İnsanların ilk arzusu, niyyätläridir Rast.

Ey Bäxtiyar, ah atäşi söz ränginä girmäz,

Häm därdli ġurub çağı vä häm dan yeridir Rast.

AMAN OVÇU

Maral endi särçeşmäyä,

Särçeşmädän su içmäyä.

Bilmädi ki, pusġudadır

Bäräsindä “aman ovçu”

Yaman ovçu,

Zalım ovçu.

Ġabırğası ġalın ovçu,

Ġaçdı, bir az aralandı.

Şarağ-şarağ!

Küräyindän yaralandı,

Ġaçammadı… O dayandı.

Göy çämänlik ġızıl ġandan

Oda yandı.

Döndü, baxdı yazığ-yazığ,

Mälül-mälül,

Ovçu, sänin ġolun sına.

Neçä ġıydın bu dağların

Maralına?

Gözlärdäki o çarəsiz yalvarışa

Neçä dözdün?

Aman ovçu,

Tüfängini çiyninä sal,

Bir geri dön.

Bir ora bax.

Bu dähşätä kol titrädi,

Gül üşüdü.

Baxışdakı o yalvarış

Nağmä oldu,

Dilä düşdü:

“Aman ovçu, vurma mäni,

Män bu dağın maralıyam.

Yaralıyam, yaralıyam”.

Näğmälärin istisinä

Ġızındığca donuruġ biz,

Heykälläşir häyrätimiz.

YAĞ, YAĞIŞ

Ağ yel äsir,

Ağ buludlar

Topa-topa,

Tel-tel äsir.

Ağ yel äsir.

Pambığlanan buludları

Kola-kosa

asa-asa

Ağ yel, ağ-ağ gül bitirir,

Yağışı da ağ gätirir.

Göydä bulud damar-damar…

Bu ağ yağış

Düz torpağın

İliyinä

Damar-damar…

Oğul-uşaġ gülä-gülä

Çıxar çölä.

Üz islanır, göz islanır.

Oğlan ġaçar,

Ġız islanır.

“Yağ, yağışım, yağ yağara.

Daş ağara, dağ ağara.

Ağ buludun toy günüdür,

Gir mağara,

Yağ ey yağış,

Vur nağara…”

Yağış yağır,

Üräyinin tanğısına

Dağın, daşın.

Tut ucundan sän göğä çıx,

Bu yağışın.

Şırıldayır navalçalar,

Ġopub düşür budağından

Kal alçalar.

Arxlar daşar, sel oynayar,

Göy äl çalar…

Sellär yıxar bäräläri,

Dilländirär

dibsiz “uzun därä”läri…

Uzundärä

Şüştärimdän ġopub düşdü,

Sellär, sular çağıldayan

Uzun-uzun därälärä.

Älvan-älvan havalardan aldığımız

havalar da

Öz sözüdür könlümüzün,

Arzumuzun, därälärä…

Göy tutular.

Bir täräfi açıġ olar,

Açıġ yerdän gün çırtlayır.

Deyärlär ki, indi günäş

Buludlara oldu günü.

Açıb ġızıl saçlarını

Günäş yuyur äl-üzünü…

Bäs bu nädir? Bäs bu nädir?

Bu da özgä bir näğmädir.
Yağış käsir…
Ġovğası da bitir demäk
Göyün, yerin.
Göyün tämiz aynasına
Äksi düşür
Çiçäklärin…
Çiçäk açır sağdan sola
Göyün tağı.
Göy üzünä çätir çäkir
Göy ġurşağı.
“Fatma nänä hana ġurur”
Hanadakı ränglärä bax.
Kitab kimi o, oxunur
Varağ-varağ.
O, üräyin gah ġüssäli,
Gah färähli hallarımı?
O muğamın älvan-älvan hallarımı?
Här guşädä neçä-neçä
Räng çağlayır,
Säslär elä ängindir ki,

Açıb geniş ġollarını
Bu dünyanı ġucaġlayır.
Äfsanävi nänämizin
Üräyinin tellärindän
Hanasına bänd etdiyi süslärä bax.
Säslärdäki ränglärä bax,
Gah da olur, yağış käsmir,
Elä yağır, yağır yenä…
Nä äkinä gedän olur, nä biçinä.
Çiyinlärdä häyat yükü dağdan ağır.
Bir yandan da yağış yağır,
Säpälänir sola, sağa,
Aman vermir göz açmağa.
Neylämäli?
–Pas atıbdır oraġlar.
Zämilärdä diş ġıcadır
Alaġlar.
Här ġapıdan pay umub
Ġodu gäzir uşaġlar:
“Ġodu, ġodu, dursana,
Çömçäni doldursana…”

Äkin-biçin eşġinä,

Üräk yanır, dil yanır.

Bizim mahnılarımız

Bä’zän belä yaranır.

SAYAÇILAR

Düzdä ġızıl bürküyä,

Dağda, borana düşdük.

Yayda dağa üz tutub,

Ġışda arana köçdük.

Ġışda däyä evimiz

Yayda alaçıġ oldu.

Ġälbimiztäk evimiz

Hamıya açıġ oldu.

Düşdük ġara, sazağa,

Häm ġul olduġ, häm ağa,

Ġonduġ azad ġuş kimi

Biz budağdan-budağa.

Särhäd tanımadığ biz,
Arxalandığ dağlara.
Läpirimiz yol açdı
Yaxına, uzağlara…

Ġoyun-ġuzu bäslädim,
Dağ bizä sirdaş oldu.
Yaylağların çiçäyi
Bizä äyin-baş oldu.

“Nänäm ġoyunun ağı
Dolandı, gäldi dağı.
Çobana çarığ bağı,
Ġızlara cehiz ağı…

Nänäm, a däli ġoyun,
Dolanıb gäldi ġoyun.
Gälinlär güzämindän
Toxuyar xäli, ġoyun.

Nänäm, a nazlı ġoyun,

Ġırġovul gözlü ġoyun.

Pendiri käsmä-käsmä,

Ġatığı üzlü ġoyun…”

Dağlardakı suların

Säsi nağmämiz oldu.

Dağların sel suyutäk

Ġälbimiz tämiz oldu.

Dağlardan aldığımız

Nağmäni

Ġälbimizin

Färyadına çevirdik.

Aradan käsdiyimiz

Ġarğı tütäyä verdik.

Biz nağmäylä oyanıb

Nağmäylä dä yatardıġ,

Biz ġoyunu, ġuzunu

Nağmälärlä otardıġ…

“Nänäm, a narış ġoyun,

Yünü bir ġarış ġoyun.

Çoban sändän küsübdü

Südü ver, barış, ġoyun”.

Uca dağlar, şiş ġayalar boyunca

Zilä çäkär bayatını çobanlar.

Bu säsdäki mälahäti duyunca

Ġoyun-ġuzu ota gälär, dil anlar.

Kiçik-kiçik arxlarım–

Bayatılar, sayaçılar, laylalar

Ġayalardan sızılar,

Därälärä hay salar,

Kürä çatar,

Arazıma can atar,

Bizim muğam däryamızı yaradır.

Sevinç bizi güldürürsä,

Ġäm ağladır.

Sözün özü nä ağlayır,

Nä dä gülür,

Amma bizi häm güldürür,
Häm ağladır.
Yox, söz deyil, säsdir axı,
Ġähġähä dä,
Hönkürtü dä.
Min cümlädän daha böyük
Mätläb yatır
Bircä ġırıġ hönkürtüdä.
Könül säsi könül dälär.
Nägmälärin ävvälidir
Hönkürtülär, ġähġähälär.
Bälkä insan
Sevincini, kädärini
Nägmälärlä söylämäzdi,
Bizim kimi hönkür-hönkür ağlasaydı,
Ġah-ġah çäkib gülsäydi söz.
Yox, nägmälär yaranmazdı,
Ġälbimizdän keçänläri
Tamam deyä bilsäydi söz.
Sözdän ävväl säs yaranır,
Nägmälärdir ilk dilimiz.

Nägmäläridir

Sözümüzün, fikrimizin

ibtidası,

Nägmälärdir

dilimizin älifbası.

Daş üräklärdä yanıb daşları sındırdı muğam.

Haġġa düşmän olanı haġġa tanıtdırdı muğam.

Nä güman eylämisän ondakı tilsimläri sän,

“Kürü ahıyla ġurutdu”, “Salı yandırdı” muğam.

Onun här guşäsi bir xatirä, bir canlı kitab,

Keçilän yolları härdän bizä andırdı muğam.

Su çilär kinli üräklärdä ġäzäb tonġalına,

Neçä ġäsdin önünü käsdi, dayandırdı muğam.

O, üräk yanğısı, göz yaşları, bir çängä bulud,

Oyadıb yaddaşı, vicdanı utandırdı muğam.

Däfn edin siz mäni Zabul segahın mayäsinä,

Deyiräm, bälkä mäni bir gün oyandırdı muğam.

Çox kitablar oxudum, zänn elädim, bäxtiyaram,

Mänä çox mätläbi ahästäcä ġandırdı muğam.

İKİNCİ BÖLÜM

METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

FASIL

Üzeyir Hacıbeyli'nin Hatırasına

BELKİ

Bir kuş ötüyor dalında
Bu nağmenin ninnisiyle
Çayır çimen uyukluyor.
Feryadıyla zavallı bize
    Kim bilir ne diyor,
    Neler diyor…
" Cik cik ", "cik cik "…
Ne dediğini biliyor muyuz?
—Hayır, bilmiyoruz, bilmiyoruz.
Kuşdilini bilmiyorsak,
Kuşcağızın günahı ne?
Sabrını, gür sesini,
Dilini, feryadını,
Yüreğindeki gamı,

Kulağınla değil,
Yüreğinle dinle.
O feryadın ateşinde
Kalbini tutuşturursan,
Gayesini bilmesen de,
Yüreğini duyacaksın.
İşte tar da böyle…
Sızlıyor için için.
İçindedir tüm arzuları,
Feryadıdır işittiğin.
Tıpkı o kuş gibi
Tar'ın da kendi dili, lehçesi var.
Arzusunun öncesi var, sonrası var.
Önce öğren sen bu dilin
Noktasını,
Virgülünü.
Ayırabil
    Dağ gülünden
    Bağ gülünü.
Ayırabil
Ocaktaki ateş külünden

Yüreğindeki ateşin külünü.

Bu dünyanın ağrıları, sızıları

Nasıl sığar Çahargah'ın

Bestenigar perdesine?

Dağlara çık, kulak ver

Kayalardan yuvarlanan

Taş sesine,

Senin sesine

Ses katan kuş sesine…

O sesteki

Kesik kesik hıçkırıklar ne feryattır?

Sülünün göğsündeki renkler nedir?

O renklerde Fasıl'daki

Elvan elvan perdeleri,

Pırıl pırıl sesleri gör.

O, hem düşünür,

Hem düşündürür.

Ney üstünde yedi sesin,

Oyuk oyuk yuvaları,

Nedir böyle?

Acaba

Yavruları ayrı düşen

Karatavuk yuvaları mı?

Yoksa bu sesler, ulaşılamamış arzuların can çekişmeleri mi?

Yuvaları dağıtılmış

Tavukların feryadı mı?

Kayalardan sızan suyun,

Derelerde coşan suyun

Seslerini

Birbirinden ayırabil.

O ikisi aynı değil, hayır, aynı değil.

Adım adım, nefes nefes

Dağı dolaş, dereyi gez,

Bak etraftaki çiçeklere

Tanı dağların çiçeği ne,

Derelerin çiçeği ne?

Çiçeklerin renginde, kokusunda

Nağmedeki seleri duy, halleri gör,

İnip çıkan geçitleri,

Patikaları, yolları gör.

Dağa giden patikalarda

Önüne bak, dünyayı gör.

Çobanın belindeki

Arşına bak, dünyayı gör. [45]

Yoksa o da bizim gibi

Dünyayı mı ölçmek ister?

Bir karışlık yeryüzünde

Göster bize bu dünyayı…

Söz var, kalbe ulaşmayan

sıradan bir ses, kuru bir nefes.

Ses de var ki,

Kelimelerin anlatamadığını anlatan.

Bu sesin kendisi de şiir, sözü de şiir.

Söz, gönüldeki bir arzunun

Kendi sesidir…

Nağme, sesin ahengi,

Şiir ise sözün nağmesidir.

Belki… Fasıl bir masaldır, efsanedir.

Bilelim, bu dünyaya sözü nedir, kastı

nedir?

Masallarda bir güvercin

Bir garibi padişah yapmış.

[45] Çobanın belindeki beyaz kuşak, efsaneye göre arşındır.

Bu dünyanın düzenini

değiştirmiş…

Eskilerin dertleriyle dola dola

İnansak mı bu masala?

Bu arzudur, bu dilektir.

Halk diyor ki, arzularım

Gelecektir,

Gülecektir…

Belki eşit bölemedik

O zamanlar

Gökten düşen üç elmayı?

Anlayalım, niye şişededir

Devin canı?..

Niye, niye bekliyor halk

“Zamanın sahibini”?

Belki fasıl bir bekleyiş,

Bir hasrettir?

El varken, kol varken,

Baş varken, diş varken,

Bu bekleyiş musibettir.

Canavarın kandırdığı

Şengülümün, Şüngülümün

Yoksa kanı mı düşmüş tarın akorduna?

Fasıldaki hıçkırıklar

Yoksa isyan mı ediyor devin tılsımına?

Halkın yüreğinin tellerinden

Tara teller çekmiş.

O tellerin nağmesinde

Kendi ruhunu, kendi kalbini ara halkın.

Tanımak mı istiyorsun

Görmediğin bir halkı sen?

Önce nağmelerine kulak ver,

Nağmelerini öğren.

Sözünü, sualini,

Hayalini, duygusunu

Halk yaşatır nağmesinde.

Tarihten bir devir yatar

Bam telinin bir “ah sesinde”.

Çahargahın Muhalif' i

"Çaldıran"da [46] at süren,

Kılıçlardan kıvılcım çıkartan

Savaş sesi…

Çahargahın Cevherî'si

Çalı dibinde

Kar altından

Çıkan yalnız menekşenin üşümesi,

Kılıç sesi, kalkan sesi,

Menekşenin üşümesi.

Biri hünerken,

Biri gözyaşıdır.

Bir sertlikle bir incelik

Bir fasılda yan yanadır.

Dinle tarı, dinle neyi,

O, geçmişten

Usul usul bahseden

Ses müzesidir.

O, şanlı şöhretli bir müze.

O, hem konuşan

[46] Çaldıran Muharebesi.

Hem de bizi konuşturan

Canlı müze.

Kâh sesinde gök gürlüyor,

Kâh inliyor hazin hazin.

Hem dedemin yaşındadır,

Hem torunumun.

ŞUR

Karıştırma sayfalarını o tarihin,

İki kalbin hasretini

Sayfalarda barındıran

Heyecanlı bir roman gibi.

Dinle Şur'u

Kalbini sana açan,

Her kelimesi alev saçan

Tarih kadar yaşlı deden gibi,

Gözü yaşlı anan gibi

Dumanını savur,

Ateşiyle yan.

Dur, düşün,

Düşün, dur.

Dinle onu.
Her köşesi
Kuş konmayan kayalardan taş oynatır,
Kirpiklerden yaş akıtır.
Mahnılar ayakları,
Fasıllarsa baş sallatır.
Bu dünyanın
Ağrısını,
Sızısını
Hissettin mi hiç?
Hissetmediysen eğer,
Bir çiçek bile deremezsin
Bu hikmet bahçesinden.
Dur, adım atma
Bu bahçeye.
Sırrını açmaz ki sana.
Önce öğren, bu vatana
Nereden,
Hangi rüzgâr esmiş?
Karayelleri dillendiren
Bir kamıştan

Kim, ne zaman,

Hangi sebeple tütek[47] yapar?

Şur ne der, ne söyler narin narin?

Öğren, ne zaman taş atılmış

Dağlardaki pınarların membaına?

Öğren ne zaman götürmüş

Seller Sara'yı?

Kim getirmiş dilden dile

Bu dehşetli macerayı?

Niye kesti sel ovayı,

Hasret bıraktı karşı kıyıya

Hançoban'ı?

Öğren, niye Hasta Kasım

Birden bire böyle yataklara düşmüş?

Kerem niye

Aslı'sından ayrı düşmüş?

Adaletin şerbetine

Kim ilk defa zehir kattı?

Rahipleri, Hamzaları

Kim yarattı,

Ne yarattı?

[47] Azerbaycan'da kamıştan yapılan nefesli çalgılardan biri.

Köroğlu'nun narasına,

Hakk sesine

Yer titredi,

Gök gürledi.

Dün onun kapısında boyun büken

Bugün nasıl çaldı

Mert yiğidin Kıratı'nı?

Ninem Nigar belki de onunla

Söyledi ilk manisini?

Ovalarda raks eden

Taşlara, kayalara bak.

Tabiatın kendi eliyle

Şekillenmiş oyuk oyuk kaşlara bak.

Cengî sesi

Birleştirir yeri, göğü

Belki de buradan geliyordur

Fasılların ilk renkleri,

Tasnifleri, ritimleri…

Cengî sesi…

Gümbürdüyor nağaralar,[48]

Ağzını açıyor mağaralar,

[48] Azerî müziğinde davula benzer bir vurmalı çalgı aleti.

Kan sıçrıyor beyinlere,

Omuzlara eller atılıyor:

“Haydi, haydi, yiğitlerim,

Yürüyün meydana.

Havadaki şahin gibi

Saldırın al kan üstüne…”

“Yüce dağ başında

Yaz bir yana, kış bir yana.

Titrer ağzımın içinde

Dil bir yanda, diş bir yanda…

Çekince Mısır kılıcını

Leş bir yana, baş bir yana”.

Cengi diyor:

— Düşman geliyor, ilerle!

Yeleli gidiyor

Boyundur’un, Köroğlu’nun yiğitleri…

Burada oku

Sineleri nağmeleşen

Her kayayı,

Her yassı taşı.

Tabiatın ruhundadır

Bu ahenk, bu ritim.
Tabiatın kendisi çalar “kaval taş”ı.
Kayalardaki sertliğe bak,
Cengideki mertliğe bak.
Eller süzüyor ince ince,
Ayaklarsa hızlı hızlı.
Yeleli de bir birliğidir
O sertlikle bu mertliğin…
Cengî sesi
Birleştirir yeri, göğü…
Belki de buradan geliyordur
Fasılların ilk renkleri,
Tasnifleri, ritimleri?
Bu renklerde, nağmelerde
Saklamıştır fasıllar da
Saflığını, özlüğünü,
Kanadında gurur, vakar,
Cevherinde gam düğünü…
O düşünür, düşündürür.
Kâh yandırır, kâh söndürür.
Hallerdeki hayallerle, fikirlerle,

Hayır, boşalmıyor,
Doluyor yürek.
Büyük gamın, büyük derdin
Gururu da büyük olur.
Aydan parlak, sudan berrağım benim
Gamlı şurum benim
İsterim ki elvan elvan çiçek olup
Dolaştığın perdelere
Saçılayım.
“Yüce dağlar” başındaki
“Azerbaycan ceylanı”nın
Gözündeki “Kara tanem”…
Ninelerin dokuduğu
Halıların tezgâhında sergilendin
Kınalandın.
Göy Gölü’mün dalgasında
Süzüldün.
Sevgililerin dudaklarında
Yanıp söndün,
Sönüp yandın:
“Deryada gemim kaldı,

Biçmedim tarla kaldı.

Çok çektim yar cefasın,

Bana da kederin kaldı…”

Nevruz geçmiş, yaz başıdır.

Bu ses nedir?

Gökteki bulut yığınlarının

Birbiriyle güreşi,

Dağlardaki karın üzerine

Cemre düşmesi,

Derelerde suya dönüşüp

Gülüşmesi,

Meralarda kar parçaları

Kışla yazın savaşıdır.

Nevruz geçmiş… Yaz başıdır…

Sular, seller aşıp taşıyor.

Birbiriyle kucaklaşıyor.

Kayaların önlerinde

Eğiliyor, bükülüyor.

Tepelerden saçılıyor,

Toz toz oluyor.

Yaylaları geze geze.

Çarpıyor, taşıyor, iniyor düze

Ağaçların dallarına

Düğmeleri dize dize…

Taşıyor, coşuyor,

Yollar boyu nağme tutuyor:

"Kahraman"ı kayalara vurarak

Hiddetleniyor.

Sazın tellerinde filizleniyor.

Bahçelere nağmesini yaya yaya,

Gelip kavuşuyor

Aras Kur'a, Kur Aras'a.

Her ikisi de dağın karı,

Dağın zenginliği.

Kavuşunca

Köpük köpük raks ediyor:

Arazbarı Arazbarı!

Bu duygu fırtınası,

Kasırgalar, tufanlar,

Sığmadı bir yatağa,

Budaklandı sağa, sola.

Bir fasılda kaç kere

Değiştirdi kendi yönünü,

Kendi yolunu.

Zaman geçti,

Bir mecraya sıkıştırıp

Tanıttı bütün dünyaya

Bizim senet kahramanı Fikret onu…

Çoktan unutulmuş, izi kalmış yaradır Şur,

Aniden akla düşmüş eski bir maceradır Şur.

Bir ârifin hikmet dolu sözü, sohbeti, aşkı,

Hayattan akıl mülkünü açılan bir penceredir Şur.

Fikrin ne kadar yolları, menzilleri varmış,

Üzerinde derecikler açılan bir deredir Şur.

Dağ başları ak, çölleri al, yamaçları rengârenk,

Her perdesi bir renge çalan manzaradır Şur.

Gurbette vatan hasreti, yurdunda bir anlık,

Hafızada birdenbire yanıp sönen hatıradır Şur.

Çok övünür Bahtiyar kendi şiiriyle bazen,

Güya diyecekmiş bize şiiriyle nedir Şur?!

TELLER AĞLASIN

Şikestenin Zil köşesi,

Esgeran'da vızıldayan gülle sesi.

Kara haber her yeri dolandı:

Esgeran'da Koç Nebi'yi vurdular.

Bakışlar gözyaşlarıyla bulandı,

Ağıt yaktı buz bağlayan lâl sular.

Bayatılar karalar giyindi.

Geraylılar gam yükledi omuzlarına.

Karabağ'ın kırlarını kar bastı.

Şikestenin Zil perdesi karardı:

"Esgeran'da dağıttılar araba.

Bu diyar böyle kalmaz harabe.

Nebi'nin nâşı kaldı arada

Yürüsün üstüne eller ağlasın,

Tarasın saçını, teller ağlasın”.

ÇAHARGAH

Şaha kalkan ak dalgalar

Köpük köpük…

Yüce yüce, büyük büyük

Kayalara kâh çarpıyor

Kâh çekiliyor ardınca…

Kasırgalar, heyecanlar,

Mukaddimesidir, önsözüdür

Çahargahın.

Diyor:–Hayat bir kavgadır,

Bir savaştır baştanbaşa…

Huzuru heyecanların kucağında

Ara, yaşa.

İn inişten, çık yokuştan

Seller gibi coşa coşa,

Sular gibi taşa taşa…

Yaşa, yaşa.

İçerisinde sesler uçuşur

Kanat kanat,

Geçmiş günlerden naklediliyor

Bir hadise:

…Düşman ülkeden elçi gelmiş

Ülkemize.

–Teslim olmanız gerekiyor,

Diyor bize,

Eğer teslim olmazsanız…

Cesaretiniz varsa eğer

Savaşınız.

Eğer savaşırsanız…

Bir taşınız kalmayacak

Taş üstünde.

Büyükler düşündüler:

–Çare nedir?

Çare olmaz bu durumda

Ne vaaz,

Ne müezzin,

Ne minare.

Karayeller önünde

Fikirler de bölündü ikiye.

Bu onu,

O bunu reddetti.

–Geçmişimiz şanlı idi.

Ya gelecek?

–Düşünelim.

Bu beladan kurtulmak için

Zekice bir karar gerek,

Sabır gerek.

Yeri vardır her isteğin,

Acele etmeyin, sabredin.

O, tarihe başvuryor

“Savaş” diye

Alevlenen yürekleri

Bu tedbirle avutuyor.

Bestenigâr dert çeker,

Derdinden aman, aman!

Şikâyettir

Talihin bu gazabından.

Düşman çok acımasızdır,

Karşımızdaki kansızdır.

—Ne yapmalı?

—Dişimizle taş kırmalı.

—Nerde bizim o gücümüz?..

—O zaman ecdadımızın şerefini

Düşmana mı bırakmalı?

Teesüf mü?

Fikirler yükseldi

Fikirler indi.

—Teesüfün gölgesinde

Hangi fikir çiçek açtı?

Bestenigâr,

Endamlı güzellerin

Dili ile inler, inler.

Ağıt yakar kızlar, gelinler:

“Elbise dikersen bezi bizden,

Belindeki bağı bizden,

Koymayın düşmanları

Almaya bağı bizden…”

Toplandılar,

Dağıldılar döne döne.

“Geçen güne gün kavuşur mu?

Eklesen de günü güne”. ,

Kalktı biri:

—Günü güne eklemenin

Ne faydası var?

Yürekte ateş yakmalı,

Günü ateşe boyamalı.

Bin bir fikir

Bir tek borcu ödememiş.

Kalkan büktü belimizi

Çok kısalttı dilimizi.

Kalkan içinde kaldığımız

Yeter artık.

Dertlerimiz kılıçla

Biter bizim.

“Değirmenin çarkından,

Suyu çıkar derinden.

Halkın sözü bir olsa,

Dağı oynatır yerinden…”

“Sis ovaya neyler

Zülfün dök yüze, neyler?

Av bizim, meydan bizim

Düşman avcı bize neyler?”

Şimdi bize kılıç gerek,

Kargı gerek.

Ateş yakmalı, demir dövmeli.

Şimdi bize seller gibi coşmak gerek.

Kalbimize gölge düşüren

“Korku” adlı hisarları

Aşmak gerek.

Çahargahın hisarında,

Düşmanın önüne set çeken

Kalelerde

Demir ocaklarında ateş yakıldı,

Ocak yandı,

Demir kızdı,

Çekiç altta, zindan üstte

Hamur gibi topaklandı,

Yassılandı.

Tarak tarak,

Tar tararak,

Elde silah

Vuralım, kıralım,

Cephe yaralım.

Demir, eri,

Kılıca dön,

Durma, düşmanın üstüne yürü.

Çekiç altında kıvılcıma dönüp aktı

Çahargahın perdeleri…

Muhalif'te,

Hücum, hücum!

Erenlerin narasıyla

Yer titredi, gök gürledi.

Yüce dağlar duaya durup

Erenleri uğurladı.

Düşman kaçıyor, bizimkiler takip ediyor

Mensuriyye galibiyettir, başarıdır:

"Azizim söze kaldı

Tatlı bir söze kaldı.

Düşman atıldı dağlardan,

Vatan yine bize kaldı…"

Kalbi volkan gibi coşan isyandır, isyan Çarigah,

Açmış her köşesinden fikre meydan Çarigah…

Şaha kalkan dalgalardır bir Mühalif köşesi,

Denizleri yerinden oynatan tufandır, tufan Çarigah.

Köşeler gök gürletiyor, yer titretiyor, sel coşturuyor,

Gönderiyor düşmana imzalı ferman Çarigah.

Mızrabın tellerin çarpmasıyla ateş çıkıyor,

Belki de çakmak taşından yoğrulmuştur Çarigah.

İçinde bir hüzün, bir zariflik gizleniyor,

Sanki can dostundan ayrılmıştır Çarigah.

Bahtiyarım, hayranım berdaştttaki çılgın seslere,

İsterim ateş alsın asrın ateşinden Çarigah!

KALELER

Abşeron'un[49] kaleleri

Taşlardaki o oymalar,

Dalgası mı katardaki

Dertli, coşkulu

Perdelerin?

[49] Azerbaycan'da bir bölgenin adı.

Burçlardaki o azamet,

Ciddiyet, gurur,

Acaba hisar perdesi midir Çahargah'ın?

Ses dizimi kaledeki dişler gibi

Sıra sıra, ard arda.

Düşman hücumuna duvar örer.

Taşta fikir, seste fikir.

Renklerin yerini tutan gölgelerde

Fikir, fikir…

Ruhumuzla özgürdür,

O, çökmeler,

Kabarmalar.

Kabarmalar

Çökmelere gölge olur.

Ne doğumdur, ne sıcaktır,

Çıkışların çöküşlere

Düşen hafif gölgeleri,

Dallardaki

Oyma "nakışların dalgaları".

Düşmanın başı üstüne

Yumruk gibi düğümlenen bu kaleler,

Düşman bize saldırdığında

Halka sığınak olur.

Bu kaleler hürriyeti hâlâ yanan,

Tüten ocaklarmış.

Bu kaleler tarih boyu

Birçok cephe yarmış.

Kız Kalesi![50] Adına bak,

“Bakiredir, kızdır, kalem.

Yaklaşma, ben kuzgunum, ben kartalım.

Bu kartallar meskenini

Kartallar gölgesini düşüremez.

Kız kalemin kızlığını alamaz… ”

“Gelirsen, görürsün”,

Kalenin adındaki

Manaya bak, gayeyi gör.

Ecdadının geçmişinden

İbret al.

Düşmana diyorlar ki,

Gelirsen eğer

Yumruğumun lezzetini tadarsın.

Geldiğine pişman olup

[50] Azerbaycan’da bir kale.

Derhal kaçarsın.
Neler diyor taşlardaki
O çökmeler, kabarmalar,
Taş üstünde çiçek açan
O yarıklar?
Kim diyor ki, bu kaleler,
Yalnız savaşlar için
Dikilen
Kalelerdir.
Hayır, burada sertliklerle
İncelikler kol koladır.
Askerimiz, nöbetçimiz
Kalelerin sinesinde
Neler yatar, neler, neler?!
Bu kaleler, Taş türküler.
Taşlardaki çukurlara dolar, taşar,
Taş üstünde nakış tutan,
O duygular, düşünceler,
Köşelerde ötüşen
Perdelerden aşıp taşan,
Hiddetlenen ses seli…

Metlerin, cezirler
Sinesinde kalkıp inen
Ses seli.

HERKES BİR YUDUM…

Marifet, kanacak ölçümdür fasıl,
Ben onu kendime mihenk yapmışım.
Ben o mihenk taşında insanların
İyisini kötüsünü ayırır, sürekli yoklarım.
Sen de bu odla yanıyorsan,
Dostumsun…

Kendimi görürüm sende,
Arkadaşlarımı da dostlarımı da
Tanırım fasılın perdelerinde.
Bakın bize ne der, ne söyler
Seslere bürünmüş gözyaşları?
Alev saçar,
Dağlar yüreğimizi
Sanki bir turna kafilesi göç ediyor…
Nereye koşturuyor böyle? Niye gidiyor?

Bizim illeri niye terk ediyor?

Dökülüyor yapraklar, susuyor pınarlar,

Soğuktan üşüyor, titriyor dallar.

Hazan rüzgârı kesiyor otları,

Gam bulutları kümeleniyor semada…

Dağın dumanı mı, sisi mi bunları gören,

Dumanlı seslerle böyle hıçkıran?

Ağlıyor aşikâr,

Yanıyor için için.

Tarzenin parmağının altına bak,

Nasıl kavrulur, nasıl çıkar düğümlü sesler?

Yaşlar sızar seslerden,

Sudan alev çıkar…

Ey tarım, ey türküm, ey pirim benim,

Adak düşer sana… Çok yoksulum ben.

Nağmen olabilir adağım benim,

O da sönüktür nağmelerinden…

O meçhul dilinle, sırlı sesinle

Gizli bir âlemden haber verirsin.

Ne olur, benim gibi sesini dinle,

Bakalım buna nasıl dayanacaksın?

Ey babam hünerli, dedem fikirli,

Ey reyhan nefesli, yarpuz kokulu,

Ey masal ninelerinin ninni sesi.

Büyük dedelerimizin kâmil hazinesi,

Hoş arzularım, tatlı hayallerim,

Ey mukaddes pirim, ey mukaddes tarım,

Konuş,

Nağme söyle,

Hüzünlü hüzünlü

Hayâlı namuslu kızlarımızın

Utangaç metanetli sevgilerinden.

Anlat,

Sohbetine hazırım ben.

Anlat,

Niye ayırdılar?

Kerem'i Aslı'dan,

Kays'ı Leyla'dan?

Niye bahtlarını taşlara çaldılar?

Yüreklere çekilen bu dağlar neden?

Hayallerin, düşüncelerin

Denizlerden dalgalı, semadan derin.
Her halin tarihî
Yüz yıl, beş yüz yıl.
Köşeler rengârenk:
Yeşil. Kırmızı. Sarı…
Orada sayfalanır,
Bir kalbin değil,
Bir halkın bin yıllık ıstırapları.
Bir halkın tarihi
Tarihin yolu.
İnişi, yokuşu ıstırap dolu.
Seslenir fasılın perdelerinde.
Sohbeti aşikâr,
Sırrı derinlerde
Tizinde sanki od ateşlenir
Yangına dayanamaz coşar.
Bam telinde yangını söndürmek için
Hayaller, fikirler yuvalanır.

Biz ki, bu yollara yalnız baş koyduk,
Biz ki, biriz, bir arzu, bir gayede.

İşte bu yüzden de…Ben yalnızım?..

Hayır, hayır.

Herkes kendi kalbini bulur fasılda.

Fasılın her köşesi sırlı, gizemli

Yola benzer.

Yatağına sığmayan dallı budaklı

Sele benzer.

Önce yemyeşil ovalarda gezer,

Birden değiştirir yatağını.

Sonra kükrer adeta,

Coşar, taşar

Yara yara yatağın kıyılarını.

Dizgin vurulabilseydi böyle bir suya,

Notaya dökerlerdi onu nağme gibi.

Resmini çizebilmek için ufaklığın

Başka bir âlemlerden boyalar gerek.

Sık sık değiştirir mecrasını,

Yola çıkmadan bilmez yolunu.

Sefere çıktığında macerasının

Başını bilir de sonunu bilmez.

Bu yolu her yolcu bir şekilde kat eder,
Bamı düzlüktür, zili zirvedir.
Evet, o, zirvedir...
O zirvede
Ayağından yer kayar sanki.
O ayak değmemiş yeşil dağ sırtında
Her yolcu yolunu kendi açar.

Her fasıl çalanın, fasıl söyleyenin
Geçtiği yolda bıraktığı iz farklı farklıdır.
Aynı şarkıcının
Her gönülde yaktığı köz başka başkadır.
Mağrur Kız Kalesi…
O eski Bakü,
Mensur, Zabul üstüne inletir tarı.
O nedir?
Suların kayalarda
Hüzünlü, usul usul fısıltısı.
—Nasıl dumanlısın,
Görünmüyor göze
Perdede, örtüde çırpınan yürek.

Gizli arzusunu görebilmek için

Bize

Yüreğimize işleyen hayaller gerek.

Herkes bu ocaktan bir parça ateş götürür,

Gür sesindeki derinliklere.

Hayalin gözüyle işitir, görür

Gizli arzusunu herkes bir şekilde.

Bilmiyorum, yeşil midir, kırmızı mıdır sesin?

Sesine ne denebilir ki?

Laldir seslerin.

Arzuların gizlidir, ancak inler

Konuşur,

Fakat bilemeyiz ne der…

Lal olan seslerin kudreti ne büyükmüş.

Seste sözlerden büyük hikmetler olurmuş…

Bilinmezdir,

Gizlidir sözü nağmenin.

Bin sözden güçlüdür, bir halin senin.

Ey tarım,

Ey türküm,

Ey pirim benim,

Adak düşer sana…

Çok yoksulum ben.

Nağmen olabilir adağım benim,

O da sönüktür nağmelerinden.

Sözümde olsaydı sesinin gücü,

Başımın üstünde bayrak yapar,

Sesinle dünyayı yerinden oynatırdım.

Yanarak gürül gürül,

Akarak şırıl şırıl.

Kim bilebilir ki, ne söyler o?

Onda kucak kucak söz çelengi var.

Her sesin, her halin ayrı rengi var.

Herkes her köşeyi yorar bir yere,

Gelin, bir an için bakalım göklere.

Bulutlar karışır,

Bulutlar döner,

Herkesin gözüne farklı görünür.

Hayır.

Tıpkısının aynıdır,

Gök de,

Bulut da.

Herkes kendi kalbini görür bulutlarda.

İnanmıyor musun yoksa?

İnanma, fakat.

Anbean değişen şu buluta bak,

Sen de kendi yüreğinin penceresinden,

İnan gördüğüne,

Doğrudur elbet,

Benim gördüğümü göremesen de,

Ben de hakikatim, sen de.

SEGÂH

Ey Zabul segâhım, Orta segâhım,

Benim kederim, benim ahım,

Sen kimseden alınmadın,

Başka çeşmelerden getirilmedin.

Benim dağlarımdır senin membaın,

Goşgar'ın,

Kepez'in,

Yüce Şah Dağ'ın[51]

Bağrından sızıp durulmuşsun,

[51] Azerbaycan'da yer alan birer dağ ismleridir.

Bende doğup bende olmuşsun.

Seni başka renge boyayıp bu devirde

Yeniden yarattı Sadıhcan.[52]

Derdimsin, kederimsin.

Anamın ak sütü gibi helalimsin.

Çoban bayatısı…

Dağların zirvesinden

Yağan kara karışıp yağardı.

Çöllere uzanan gül bakışıyla

Geçtiği yollara iz bırakırdı.

Hüzünlü bayatılar, çiçekler gibi

Dağlarda kök saldı, ovaya ulaştı.

Güzel maniler, dilekler gibi

Bir kalpte kök salıp bin kalbe ulaştı.

Ninemin dilinde bin yıl dillenen

Segâhım, sen al, sen al, canımı.

Dilgem'in[53] dilinde dil dil dillenen

Ey telli sazların kâküllü hanımı.

[52] 19.yüzyıl müzisyenlerinden biridir. Tarda büyük yenilikler yapmıştır.

[53] 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19.yüzyılın ilk yarısında yaşamış Azerbaycan âşıklarındandır. Daha fazla bilgi için bkz. "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Azerbaycan Edebiyatı, 2.c."

Ey Sarı Aşık'ın sevgi destanı,

Ey Molla Cuma’nın “İsm-i Püyhanı”.

Vagif’in yüreğini kanatan,

Hüzünlü bakışlarından mı süzüldün sen?

Segâh, bir arzunun, bir çırpıntının

Bin yürekten gelen hıçkırıkları.

Başı çılgınlık,

Sonu inleyiş,

Kırık bir kalpten gelen ses kırıntıları…

Gamdır dolayları o ağlayan sesin.

Sızıdır mayası,

Şikâyet süsü.

Bu kadarcık şeye bent olan bir garip kesim,

Gönül hıçkırığı, yürek haykırışı.

Anlatır, başından gelip geçeni.

Bazen isyan eder,

Bazen için için inler.

Gizli dertleriyle yakar içini,

Arzuları kâh açılır,

Kâh düğümlenir.

Eliyle yaptığı kör düğüme
Diliyle yalvarır:“Çabuk açıl” diye.
Başından geçenleri koyup önüne
Bayatı söyler, ona dil döker:

Aras geldi, yan aktı,
Dibinden bin can aktı.
Vatana doğru bakınca
Yüreğimden kan aktı.

Dağların sinesi nere?
Güneş doğar sinesine.
Âleme sığmaz başım
Sığar onun sinesine.

Azizim gül oldum,
Yandım, sonunda kül oldum.
Dil bilmez bir kuş idim,
Okudum, bülbül oldum…

Segâhın feryadına alışan bu gönül,

Ateşi ıstırap, göçü hatıra.

Geçmişi özlemle yâd eden gönlün,

Kazancı ıstırap, özü hatıra.

Kendi diliyle anlatır kederini, âhını:

—Kader bir yüreğe bak nasıl kıymış…

Benim çektiklerim, hangi günahın,

Hangi suçun bedeliymiş?

Bu derde kim düşürdü beni? , diyor,

Bamında da zilinde de, “neyleyim?”, diyor.

Derdinin yüküne dayanamadı

Boynunu büken dala neyleyim?

Dereler geçmişim, dağlar aşmışım,

Gönlümdeki dağa neyleyim?

Günahım neydi, benim anbean,

Ovada kestiler, dağda bitmişim,

Sıcak nefesimle karlar eritmişim,

Onca soğuğa dayanmışım, rüzgâra neyleyim?

Ben konuşunca kimse konuşamaz.
Sesim suyu alevlendirir, sözüm bilinmez.
Büyük arzulara dünya bir kafes,
Dilime vurulan bağa neyleyim?

Ben ateşin delisiyim, ateş bana arkadaş,
Suç bende mi, ateşi söndürüyorsam?
Buz tutar pınarlar, yaz günü yanımda,
Neyleyeyim, buza neyleyim, pınara neyleyim?

Anlattı.
Gördü ki, dinleyenlerin
Başlarından alevler çıkar, gözleri doldu.
Derdiyle, kederiyle başkalarına
Azap çektirdiğine pişman oldu.

Dedi:– Bu da geçer, artık neyleyelim?
Yeryüzü her zaman gündüz olmaz ki,
Böyle yaratılmış feleğin çarkı,

Bir yanı gündüzdür, bir yanı gece.

Ey yüreğim, sen kendi gözünle

Geceyi gece gör, gündüzü gündüz.

Kendi ellerinle

Gönüller şad eden gayelerinle

Yoluna güller diz.

Ne diyor gönlümü oymakla, oyulmakla Segâh?

Böyle, göze gözyaşlarıyla dolarak Segâh?

Gönül hıçkırığı, yürek ateşi, can yanmasıdır.

Sen benim gözyaşım ol, çağla Segâh, çağla Segâh,

Anamın ak sütü gibi helalimsin, helalim.

Ne diyorsun, böyle beni benden almakla Segâh?

Dünyanın o dar çerçevesinden çıkarır bizi,

Coşup hıçkırıklara boğulduğumuzda Segâh.

Her perdesi ah, her bamı gam, her zili ateş,

Kalbe ateş çalıyor, hükmediyor, ağla Segâh.

Bahtiyar'ın da gönül telleri titrer böylece,

Usulca fısıldıyor:"Ağla Segâh, ağla Segâh".

RAST

Dumanı başında halkın aksakalı,

Oturmuş

Yüreğini açar sofra gibi.

Anlatır, anbean değişir hali

Kızılcık sopası yakıp söndürerek.

Sözleri bam telinden zil teline düşmüş,

Anlatır, bir asrın yarasını.

Anlatır, usulca,

Tılsıma düşmüş

Bir peri kızının macerasını.

Dağlarda ağlayan Mecnun'dur, Segâh,

Rast, onun babası… Nasihat eder.

Mecnun'u sahralara götürür sığınmaya

Baba, bu sevdayı kınar.

Rast, hikmetli bir akıl, derin düşünce,

Temkinle, yavaşça, anlatır tek tek.

Segâh, bir aşkın, bir arzunun ardınca

Ağlaya ağlaya koşan bir yürek.

Rast, bir aksakalın çılgın kalplere

Tenkidi, öğüdü, dostça uyarısıdır.

Bir zamanlar ritmi bozulan kalbin, kemale

Erip kendini bulmasıdır.

Segâh, feryat eder, rast tedbirlidir.

Gurulu, metanetli, sabırlıdır.

Yüz ölçer, bir biçer.

Derin düşünür,

Sosyal deniz gibi dalgalıdır o.

Onun sallantısı her köşesinde

Derin düşünceler gizlenmiştir.

Gizli fikirlerin gür ormanında

Arzulardan, isteklerden yangın çıkar.

Düşünceler, düşünceler…

Bir sırdaş olmuş

İnsana…

Derdiyle dertlendiğinden beri.

Rast, genç değil,
Kemale ermiş,
Hikmetli bir yüreğin düşünceleri:
Hayat nedir?
Ölüm nedir?
Ömür nedir?
Yol nedir?
Gaflet uykusundan uyandıran nedir?
Kışın yağan karı, bahar gelince
Sellere çevirip akıtan kimdir?

Ovaya tez gelir dağların karı,
Mevsimlerin kuşlarını, pınarlarını,
Uykusundan uyandıran dağları,
Bahar havasına sokan kimdir?

Çalar gönülleri bir bakışıyla,
Boşalır gönüller gözyaşlarıyla,
Yerleri, gökleri kendi akışıyla
Halden hale sokan bu zaman, kimdir?

Hükmüyle, gayesiyle ne diyor zaman?

Bir yandan uçurur, bir yandan kurutur.

Güneşin başında dolanır cihan,

Kendi etrafında döner, döner, dönen nedir?

Ay nedir, güneş nedir?

İlk nedir, son nedir?

İnişi gösterir bize dağ gibi,

Siyahı gösterir bazen beyaz gibi.

Dünyayı oynatır, oyuncak gibi,

Gayesi bilinmeyen bu oyun nedir?

Ay nedir, güneş nedir?

İlk nedir, son nedir?

Bir âkilin hikmetli nasihatleridir Rast.

Tarihi anlatan eski rivayetlerdir Rast.

Âkil anlatır, canlı örnekler verir zaman zaman,

Bir kaderin ibretli sergüzeştleridir Rast.

Uşşagda sırlı sualler sunar bize renk renk

Aşkın da cevapsız hikmetleridir Rast.

Dilkeşde fısıldar bize dünyanın kederinden,
İnsanların haklı şikâyetleridir Rast.
Kendi derdini haykırmaz o, usulca söyler,
Lakin ıstırabın son demi, serhattidir Rast.

Dünyayı güzel görmek için kurbana hazır,
İnsanların ilk arzusu, niyetleridir Rast.

Ey Bahtiyar, ah ateşi sözün rengine girmez.
Hem dertli gurup vakti hem de tan yeridir Rast.

AMAN AVCI

Ceylan indi çeşme başına,
Çeşme başından su içmeye.
Bilmiyordu ki, pusuda
Tetiktedir “aman avcı”
Yaman avcı,
Zalim avcı.
Kaburgası kalın avcı.
Kaçtı, biraz uzaklaştı.

Şakır şakır!

Sırtından yaralandı.

Kaçamadı… Durdu.

Yeşil çimenlik kızıl kandan

Alev aldı.

Döndü, baktı masum masum,

Melül melül,

Avcı, senin kolun kırıla.

Nasıl kıydın bu dağların

Ceylanına?

Gözlerindeki o çaresiz yalvarışa

Nasıl kıydın?

Aman avcı,

Tüfeğini omzuna al,

Ve dön,

Bir bak buraya.

Bu dehşete otlar titredi,

Gül üşüdü.

Bakışındaki o yalvarış

Türkü oldu,

Dile düştü:

“Aman avcı, vurma beni,

Ben bu dağın ceylanıyım.

Yaralıyım, yaralıyım”.

Türkülerin sıcağında

Isındıkça donarız biz,

Taş olur, kalırız biz.

YAĞ, YAĞMUR

Ak yel eser,

Ak bulutlar,

Küme küme,

Tel tel eser.

Ak yel eser.

Pamuklanan bulutları

Çer çöp

Asa asa

Ak yel, ak ak gül bitirir,

Yağmuru da ak getirir.

Gökte bulut damar damar…

Bu ak yağmur

Doğru toprağın

İliğine

Damar, damar…

Çoluk çocuk güle güle

Çıkar meydana.

Yüz ıslanır, göz ıslanır,

Oğlan kaçar,

Kız ıslanır.

“Yağ, yağmurum, yağ, yağara.

Dağ ağara, taş ağara.

Ak bulutun düğün günü,

Gir mağara,

Yağ yağmur,

Vur davula…”

Yağmur yağar,

Yüreğinin yangınına

Dağın, taşın.

Tut ucundan göğe çık,

Bu yağmurun.

Şıpırdıyor yağmur olukları,

Dalından kopup düşen

Ham erikler.

Arklar taşar, sel coşar,

Gökyüzü alkışlar…

Seller yıkar pusuları,

Dile getirir

Dilsiz “uzun dere”leri…

Uzundere

Şüşterimden kopup düştü,

Sular, seller çağıldayan

Uzun uzun derelere.

Elvan elvan havalardan aldığımız

Havalar da

Gönlümüzün kendi sözüdür,

Arzumuzun, derelere…

Gökyüzü tutulur.

Bir tarafı açılır,

Güneş çıkar.

Derler ki, güneş şimdi

Bulutlara kuma geldi.

Salıp kızıl saçlarını

Güneş yıkar elini yüzünü…

Peki, bu nedir? Bu nedir?

Bu da başka bir türküdür.
Yağmur kesilir…
Kavgası da bitti demektir
Yerin, göğün.
Göğün parlak aynasına
Aksi düşer
Çiçeklerin…
Çiçek açar sağdan sola
Gökyüzünün dalları.
Gökyüzü kâkül kâkül
Gök kuşağı.
“Fatma nine tezgâh kurar”
Tezgâhtaki renklere bak.
Kitap gibi okunur o,
Yaprak yaprak.
O, yüreğin kâh hüznü,
Kâh neşeli halleri mi?
Fasılın elvan elvan halleri mi?
Her köşede çeşit çeşit
Renkler çağlar.
Sesler o kadar engindir ki,

Açıp geniş kollarını
Bu dünyayı kucaklar.
Efsanevî ninemizin
Yüreğinin tellerinden
Tezgâhında dokuduğu süslere bak.
Seslerdeki renklere bak,
Kâh olur ya yağmur durmaz,
Yağar da yağar hani…
Ne ekine hayrı olur ne biçene.
Omuzlarda hayat yükü dağlardan ağır.
Bir yandan da yağmur yağar,
Savrulur sağa, sola,
Göz açtırmaz adeta.
Ne yapmalı?
—Pas tutmuş oraklar.
Tarlaları tehdit eder
Yabanî otlar.
Her kapıdan bir şeyler umup
Mani söyleyip gezer çocuklar:
“Godu godu dursana,
Kepçeni doldursana…”

Ekin hasat aşkına,

Yürek yanar, dil yanar.

Bizim manilerimiz

Böyle yaratılır bazen.

SAYAÇILAR

Ovada kızıl havaya

Dağda, borana düştük.

Yazda dağa yüz tutup,

Kışta ovaya göçtük.

Kışta diye evimiz

Yazda çadır oldu.

Kalbimiz gibi evimiz

Herkese açık oldu.

Düştük kara, soğuğa,

Hem kul olduk, hem ağa.

Konduk azat edilmiş kuş gibi

Biz daldan dala.

Sınır tanımadık biz,

Dayadık sırtımızı dağlara.

İzimiz öncü oldu

Yakınlara, uzaklara…

Koyun kuzu besledik,

Dağlar sırdaş oldu bize.

Yaylaların çiçeği

Bize elbise oldu.

“Ninem koyunun akı

Dolandı, geldi dağı.

Çobana çarık bağı,

Kızlara çeyiz bezi…

Ninem, a deli koyun,

Dolanıp gelen koyun.

Gelinler yünlerinden

Dokuyor, halı, koyun.

Ninem, a nazlı koyun,

Sülün gözlü koyun.
Peyniri kesme kesme,
Yoğurdu kaymaklı koyun…”

Dağlardaki suların
Sesi türkümüz oldu.
Dağların sel suyu gibi
Kalbimiz temiz oldu.

Dağlardan aldığımız
Nağmeyi
Kalbimizin
Feryadına çevirdik.
Arasını açtığımız
Kamışı tüteye verdik.

Biz nağmeyle uyanıp
Nağmeyle de yatardık,
Biz koyunu kuzuyu
Nağmelerle güderdik.
“Ninem, a sevecen koyun,

Yünü bir karış koyun.

Çoban sana darılmış

Sütünü ver barış koyun”.

Yüce dağlar, iri kayalar boyunca

Yüksek sesle bayatını çalar çobanlar.

Bu sesteki letafeti duyunca

Koyun kuzu otlamaya gelir, dil anlar.

Küçük küçük arklarım

Bayatılar, sayaçılar, ninniler

Kayalardan sızarlar,

Derelere ses verir,

Kura’ya varır,

Aras’ıma can atar,

Fasıl deryamızı yaratır.

Sevinç bizi güldürür de,

Keder ağlatır.

Sözün özü ne ağlar,

Ne de güler.

Ama bizi hem güldürür,

Hem ağlatır.

Hayır, söz değil, sestir âhı,

Kahkaha da,

Feryat da.

Bin cümleden daha büyük

Arzu yatar

Kırık bir hıçkırıkta.

Gönül sesi gönül deler.

Nağmelerin ilkidir

Hıçkırıklar, kahkahalar.

Belki insan

Sevincini, kederini

Nağmelerle söylemezdi,

Bizim gibi hıçkıra hıçkıra ağlasaydı,

Kahkaha atıp gülseydi söz.

Hayır, türküler yaratılamazdı,

Kalbimizden geçenleri,

Tamam diyebilseydi söz.

Sözden önce ses gelir,

Nağmelerdir ilk dilimiz.

Nağmelerdir

Sözümüzün, fikrimizin

Başlangıcı,

Nağmelerdir

Dilimizin elifbası.

Taş yüreklerde yanıp taşları parçaladı fasıl.

Hakka düşman olanı hakla tanıştırdı fasıl.

Ne sanmıştın ondaki tılsımları sen,

“Kuru âhıyla kuruttu”, “Salı yaktı” fasıl.

Onun her köşesi bir hatıra, canlı bir kitap,

Geçilen yolları zaman zaman hatırlatır bize fasıl.

Su serper kinli yüreklerdeki gazap ocağına,

Kaç kastın önüne geçti, son verdi fasıl.

O, yürek ağrısı, gözyaşları, bir avuç bulut,

Uyutup hafızayı, utandırdı vicdanı fasıl.

Defnedin siz beni Zabul segâhının mayasına,

Derim, belki de bir gün, beni uyandırır fasıl.

Çok kitaplar okudum, sandım ki bahtiyarım,

Bana birçok gayeyi usulca öğretti fasıl.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHTEVA İNCELEMESİ

"Muğam" poeması; "Bälkä", "Şur", "Teller Ağlasın", "Çahargah", "Kaleler", "Herkes Bir Yudum", "Segâh", "Rast", "Aman Avcı", "Yağ, Yağmur", ve "Sayaçılar" olmak üzere on bir bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde yukarıdaki başlıklar takip edilerek poema, muhteva bakımından incelenecektir.

Söz konusu poemanın konusu, adından da anlaşılacağı gibi fasıl[54] makamlarıdır. Ancak biz bu çalışmamızda "muğam" kelimesini her ne kadar "fasıl" şeklinde aktarmış olsak da bu kelime Azerbaycan literatüründe, Azerî klasik musikisinin tamamını içine alacak kadar geniş anlamda kullanılan özel bir terimdir.[55]

Muğamların doğuşları tarih kadar eskidir. Yakın ve Orta Doğu, Orta Asya ülkelerinin çoğunda muğam ifa edilmektedir. Şifahi ananelere dayanan müzik türünü Araplar ve Türkiye Türkleri "makam" , Azerbaycan Türkleri "muğam", Merakeşliler ve Cezairliler "nubba", Tacikler ve Özbek Türkleri "makom", Uygur Türkleri "mukam", İranlılar "destgah", Hintliler "raka", Japonlar "kakaku", Endonazyalılar "patet", Kazak Türkleri "küy", Kırgız Türkleri "kü" olarak adlandırırlar. Ancak şunu ifade etmeliyiz ki; Azerbaycan, muğamatta hatrı sayılır bir yere sahiptir. [56]

Azerbaycan'da muğamlar, herkes tarafından merak edilen bir alandır. Muğamlar sevilmiş ve halkın müzik serveti olarak benimsenip korunmuştur.[57] Değerli şairimiz de bu poemsında muğam hakkındaki düşüncelerini,

---

[54] Fasıl: Bir bestekârın aynı makamdan bestelediği iki beste. (Geniş manasıyla) Türk musikisinde klasik bir konser programı.(Ferit Devellioğlu **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, , Ankara, Aydın Kitabevi, 17. Baskı, 2000, sf. 251)

[55] Yavuz Akpınar, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, Dergâh Yayınları,1.Baskı, Haziran 1994, sf.394.

[56] bkz. www.azerbaijan.news.az

[57] Arif Hüseynov, "Muğam Xäzinäsinin İnciläri, Yaxut Muğam Virtuozları", Çarp Versiyası, Azärbaycan Räsmi Dövlät Qazeti Milli Mäclis Orqanı (www.azerbaijan.news.az).

hissettiklerini dile getirmiştir. Vahabzâde bu eserinde düşündüklerinin, hissettiklerinin yanında destan havasında makamların felsefesini yapmıştır âdeta.

Üzerinde çalışma yaptığımız poemada şair, fasıl makamlarını[58] edinmiştir. Eseri okurken söz konusu fasıl makamlarının tınıları kulakta hissedilir ve adeta o lezzeti verir okuyucularına. Fasıl makamları yer yer tabiat olaylarıyla yer yer tarihten sahnelerle yer yer de halkın günlük yaşantısıyla bir arada çıkıverir karşımıza.

Vahabzâde, Üzeyir Hacıbeyli'nin hatırasına yazdığı "Muğam" poemasını kaleme almadan önce makamların nereden geldiğini, oluşumlarını araştırmış, birçok Şark kaynaklarını taramış, Hacıç, Ehsen, Kâmil, Habil gibi musikî alanında önde gelen sanatçıların yorumlarını dinlemiş, konuyla ilgili yazılar okumuş ve daha sonra her makamın kendisinde bıraktığı tesiri, bir dinleyici olarak onda uyandırdığı hisleri yazmaya başlamıştır. Böylelikle "Muğam" poeması ortaya çıkmıştır.[59]

Poemayı okunmaya başlamadan önce "Muğam" başlığının hemen altında "H.Üzeyirbäyin xatiräsinä" ifadesi dikkatleri çeker. Sanatçılar eserlerini değer verdikleri herhangi bir şahsa ithaf edebilirler. Ancak Vahabzâde'nin bu poemayı Üzeyir Hazıbeyli'ye atfetmesinin sebebi Hacıbeyli'nin 20.yüzyıl Azerbaycan müziğinin büyük isimlerinden biri, Türk- Müslüman dünyasında ilk operanın müellifi, gazete, yazar ve dram yazarı ve aynı zamanda kültür tarihçisi[60] olmasındandır

"Muğam Poeması"nın ilk bölümü "Bälkä" adlı şiirdir. Poemaya dalında öten bir kuşun cıvıl cıvıl şarkısıyla girilir. Ancak kuşcağızın söylediği şarkıdan kuşdili bilinmediği için bir şey anlaşılmaz. Şair, bu durumda kuşun günahsız

---

[58] Makam dizi, durak, güçlü, yeden, tiz durak, asma kararlar ve arıza işaretleri ile makamsal dizi aralıkları esas alınan kendine özgü seyir ve makamsal çeşni geçkileri ile oluşan özel melodik yapıdır. (Ş. Şeref Çakar, **Türk Müziği Teorisi ve Makamlar**, Ankara, MEB. Yayınları, 2004, sf,43).

[59] Yard. Doç. Dr. Hüsniye Zal Mayadağlı, "Bahtiyar Vahabzâde Hayatı ve Eserleri" Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, sf. 67.

[60] **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Edebiyatı**, 6.c, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

olduğunu ifade eder ve dinleyenlerin bu melodiyi kulakları ile değil yürekleri ile dinlemelerini ister. Böylece kuşun sözlerindeki gaye anlaşılamayacaktır ancak şair kuşun yüreğini hissetmeye davet eder dinleyicileri. Tabii asıl amacı tara[61] kulak vermelerini istemesindendir. Çünkü birkaç mısra sonra tıpkı kuşun söylediklerini anlamaya yönelik olan çabayı tarın anlatmaya çalıştıklarına da gösterilmesini ister. Tardan çıkan seste[62] dinleyenler sadece onun feryadını dinlemektedirler. Tar, için için sızlar ama tarın asıl anlatmak istedikleri içinde saklıdır. Tıpkı kuşun kendine has dili varsa tarın da bir dili, lehçesi vardır şaire göre. Bu dil öğrenildikten sonra dağ gülünden bağ gülünün, ocaktaki ateş külünden yürekteki dağ külünün farkı ancak anlaşılabilir. İşte bundan sonra belki algılanabilir bu dünyada çekilen acıların çahargâhın[63], bestenigârın[64] perdelerine nasıl sığdığı. Daha sonra dinleyiciler bir dağın başında bulurlar kendilerini. Şairin ricasıyla kayalardan yuvarlanan taşın sesine, kuşların seslerine kulak verirler. Kuşların seslerindeki feryadı, sülünün düşlerini hissederler sonra. Şair makamlardaki renkleri[65] bulur bu seslerde. Yavruları ayrı düşen sülünlerin sesi mi, yuvaları dağıtılmış horozların sesi mi, yoksa kırık bir arzunun can çekişmeleri midir bu sesler? Ardı sıra gelen mısralarda ise kayalardan sızan su ile derelerde coşan suyun farkına çeker dikkatlerimizi. Adım adım dağı dolaştırır, derelerinin etrafında gezdirir ve dağlardaki çiçeklerle dere boylarındaki çiçeklerin renklerinde, kokularında türkülerin seslerini işittirir. Dağlardaki geçitlerden geçirir, patikalarda yürüyüş yaptırır, çobanın belindeki arşınla dünyayı ölçmek mi istediğini sorgular, bu patikalarda buldurmaya çalışır dünyayı. Sonra sesin niteliklerini anlatır. Bazı seslerin kalbe giden yolu bulamadığından, kuru bir nefesten ibaret olduğundan bahseder. Bazı seslerin ise sözle bile ifade

---

[61] Tar: Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da çalınan bir çalgı aleti. (**Türkçe Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları, 9.Baskı,1998, c. 2, sf. 2136.)

[62] Ses: Bir ortam içerisinde dalgalar halinde yayılan titretişim hareketinin duyu organında oluşturduğu fiziksel olaydır. (Ş.Şeref Çakar, a. g. e.sf.3.

[63] Çargâh: Türk mûsikîsinin 1 numaralı basit makamı ve anadizisidir. (Ferit Devellioğlu, a. g. e. sf.152)

[64] Bestenigâr: En eski mürekkep Türk makamlarındandır. Husûsî ve orijinal bir kıymet taşıyan bu makam rağbetle kullanılmıştır ve halen de kullanılmaktadır. Bilhassa kuvvetli hüzün, ıstırap ve dindarlık mevzûlarında kullanılabilir. (Ferit Devellioğlu, a. g. e. sf. 91)

[65] Renk: Muğamatta tesniften sonra, bazen de müstakil olarak çalınan parça. (Seyfettin Altaylı, a. g. e. sf.994)

edilemeyen duyguları ifade edebildiklerini söyler. İşte böyle sesin özü de şiirdir şaire göre sözü de. Ardından sözün, türkünün[66] ve şiirin tanımını yapar. Söz; yürekten gelen bir arzunun sesi; türkü, sesin şiir hali; şiir ise sözün türküsüdür. "Fasıl da bir masal mıdır acaba?" diye sorgular şair. "Onun bu dünyaya anlatmak istediği ne, amacı ne acaba? " diye de sorgulamasına devam eder. Bu sorulara daha ileriki mısralarda genişçe yer verecektir şair. Ama şimdilik masal bahçesinden bir demet sunar önümüze. Masalların birinde güvercin garibin birini padişah yapar. Böylece dünyanın düzenini de değiştirmiş olur. Aslında bu bir arzudur. Halk bu arzuların gerçekleşeceğine inanmak ister. Acaba zamanında gökten düşen üç elma düzgün bölünememiş midir? Ya da devin canı neden şişededir? Halk neden bekler zamanın sahibini? Fasıl belki de bir bekleyiş, bir hasrettir? Tarın teline Şengülüm Şüngülüm[67] masalındaki kurdun döktüğü kan mı düşmüştü? Fasıldaki hıçkırıklar belki de devin tılsımına isyan ediyordur. Tardan dökülen namelerinde halkın ruhu, yüreği saklıdır. Şair, hiç tanımadığımız bir halkı tanımanın yolunun türkülerini anlamaktan geçtiğini söyler. Bam telindeki bir ah sesinde tarihin bir devri yatar. Çahargahın muhalif makamı adeta Çaldıran savaşında koşturan atların, vuruşan kılıçların sesidir. Çhargahın cevherîsi ise ağaç dibinde, kar altında üşüyen menekşenin titremesidir sanki. Kılıç sesiyle üşüyen menekşe aynı fasılda yer alır. Fasıl, inceliklerle sertliklerin birleşim noktasıdır. Şair poemanın ilk bölümünün son mısralarına doğru yol alırken tarın ve neyin seslerine kulak verir ve bize bu seslerini geçmişten olaylar anlatan canlı bir müze olduğunu hatırlatır. Son mısralarında ise bu seslerde bazen gökyüzü şahlanır, bazen de inler hazin hazin diyerek kulak verdiğimizde işiteceklerimize rehberlik ederken fasılın hem dedelere hem torunlarına hitabet gücünü göstererek zaman aşımına uğramadığını gözler önüne serer.

---

[66] Türkü: Türk halk edebiyatında dörtlükler şeklinde değişik hece vezni ile ve bazen vezinsiz olan şiir türüdür. Müzikte türkü, bu şiirler ile beslenmiş olan müzik türüdür. (Ş.Şeref Çakar, a. g. e. sf.341)

[67] Türk Dünyası Masallarından biri olan Şengülüm Şüngülüm masalının tamamı için bkz. www.kultur.gov.tr

Poemanın ikinci bölümünü "Şur"[68] adını taşıyan manzum eser oluşturur. Şair, şuru ilk mısralarda birbirine hasret iki yüreğin romanına benzetir. Tarih kadar yaşlı olan şurun dura dura, düşüne düşüne dinlenilmesini ister. Çünkü onun her köşesi[69] kuş konmayan kayalardan taş oynatır, gözlerden yaş akıtır. Bu bölümde şair şur makamında neleri arayabileceğimizden, neleri bulabileceğimizden bahseder. Ancak herkes anlayamaz şurun anlattıklarını. Anlattıklarını anlayabilmek için bu dünyanın acısını hissetmiş olmak gerekir. Yoksa bu hikmet bahçesinden bir dal çiçek bile derilemez. Bu hikmet bahçesindeki sırlar şu soruların cevabında saklıdır: Vatana esen rüzgârların yönleri neler? Karayelleri dile getiren kamıştan kim, ne zaman tütek[70] yapmış? Ne zaman taş atılmış dağ başındaki pınarların membaına? Sara[71] ne zaman sulara kapılmış? Kim bu dehşeti bu günlere taşımış? Hançoban[72] karşı kıyıya niye hasret çekmiş? Hasta Kasım[73] neden birdenbire yataklara düşmüş? Kerem Aslı'sından[74] neden ayrı düşmüş? Rahipleri, Hamzaları kim yaratmış? Bir zamanlar Köroğlu'nun[75] kapısında boyun bükenler şimdi nasıl onun Kıratını çalarlar? Nigar[76] belki de ilk

---

[68] Şur:Azerbaycan muğamlarından biri olduğuna dair bkz. www.azadtribun.net.
[69] Köşe: Melodinin, nağmenin en etkili kısmı.(Seyfettin Altaylı, a. g. e. sf.582.)
[70] Tütek: Kamıştan vs. den yapılan nefesli müzik aleti. (Seyfettin Altaylı, , İstanbul, MEB. a. g. e. sf.1159)
[71] Sara: Azerbaycan efsanelerinden biri olan "Arpaçay Gözeli" adlı efsanenin kahramanlarından birinin adı. Efsanenin tamamı için bkz."**Azerbaycan Folkloru Antologiyası** 1, Nahçıvan Folkloru, Bakü, 1994."
[72] Hançoban: Azerbaycan efsanelerinden biri olan "Arpaçay Gözeli" adlı efsanenin kahramanlarından birinin adı. Efsanenin tamamı için bkz. a. g. e.
[73] 18. yüzyıl Azerbaycan âşıklarındandır. Mahlasındaki "Hasta" kelimesi bildiğimiz manasının dışında "teklik, yalnızlık ve yoksulluk" manalarında kullanılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, 2.c."
[67] Kerem Aslı: Azerbaycan varyantı için bkz. a. g. e. 1.c.".
[68] Destanın Azerbaycan varyantı için bkz. a. g. e. 1.c."
[69] Nigar Köroğlu'nun sevgilisidir. bkz. a. g. e.
[70] Ferit Devellioğlu'nun Osmanlı Türkçesi Ansiklopedik Lugatı'nda,"ceng-i harbî" olarak geçen kelime şu şekilde tanımlanmıştır; Türk müziğinde bir küçük usul olup10 zamanlı ve 10 vuruşludur. Başta iki adet nîm sofyan sonra iki yürük semâî vardır. Özellikle mehter müziğinde kullanılan çok hareketli bir usuldür. Vuruşları: (hepsi 1 zamanlı olmak üzere) düm, tek+düm, tek+düm, tek+düm, tek, tek. Tabii mertebesi 10/8'dir.
[71] Renk: Muğamatta tesniften sonra, bazen de müstakil olarak çalınan parça. (Seyfettin Altaylı, a. g. e. sf.994)
[72] Täsnif: Azerbaycan halk musikisinde Desgahlar(büyük hacimli muğamlar)ın bölümleri arasında öncekine son vermek ve bir sonrakine geçmek için ifa olunan musiki parçasına benzer kesin ve sabit ölçülü nağme. (a. g. e. sf.1132)
[73] Perde: Bir müzik parçasını oluşturan seslerden her birinin kalınlık veya incelik derecesi.(**Türkçe Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları, 9.Baskı, 1998, c. 2, sf. 1790).

manisini bu olay üzerine şurla söylemiştir. İşte şurun içindeki sırlar… Derken cengî[77] ritmiyle savaşın içinde bulurlar okuyucular kendilerini. Cengi sesi meydandaki yiğitleri savaşa davet eder. Mısır kılıcı çekilmeye görsün yiğitler tarafından; çekildiği takdirde leş bir yana, baş bir yana ayrılır. Aslında bütün bu melodiler tabiatın kendisinde mevcuttur şaire göre. Doğa kendisi çalar "Kaval Taş"ını. Cengi sesi birleştirir yeri göğü. Acaba fasılların ilk renkleri[78], tasnifleri[79], ritimleri, buradan mı gelmiştir? Düşünür düşündürür, bazen yandırır, bazen güldürür. Büyük derdin büyük vakarı olur. Şurun da derdi, gamı büyüktür. Şair, elvan elvan çiçek olup saçılmak ister şurun dolaştığı perdelerde[80]. Dağ başındaki ceylanda, ninelerin dokuduğu halılarda, âşıklara ilham kaynağı olan Göy Gölün'ün dalgalarında, sevgililerin dudaklarında bulur onu. Nevruz geçer yaz gelir derken tabiat bir türkü daha tutturur tepelerden. Derelerde kayalara çarpa çarpa inen sular, savaş halinde olan bulutlar. Bir yandan tepelerden düze inen sular, bir yandan yapraklara düğme dizen yağmurlar… Aras Kur'a, Kur Aras'a doğru uzanır derken kavuşurlar, dans ederler Arazbar'da[81]. Bu olayın anlatıldığı mısralar Aras Nehri ile Kur Nehri'nin Azerbaycan'da Mugan bozkırının kuzeyinde yer alan Sabir şehri yakınlarındaki kavuşmalarını canlandırmıştır şair. Vahabzâde'ye göre Arazbarı makamı bu olayın sonucu oluşmuştur. Bu duygu yoğunluğunda kasırgalar, tufanlarla sığmazlar bir yatağa, budaklanırlar sağa sola. Gerçek böyleyken zamanın olumsuz şartlarında senet kahramanı olarak ilan edilen Fikret bir mecraya sıkıştırmış bu macerayı. Bu bölümün son mısralarına gelirken şair, şuru tanımlar başka başka açılardan. Unutulmuş izi kalmış bir yara, aniden akla düşen eski bir macera, hikmet dolu bir ârifin aşkı, dağlarıyla çölleriyle yamaçlarıyla bir manzara, gurbette vatan hasreti… Son mısrada ise

[74]Arazbar: Türk müziğinde birleşik bir makamdır. (Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, c. 1, sf. 128). Çoğunlukla Acem ve Gerdaniye perdelerinden terennüme başlar, Dügâh perdesinde kara verir. (M. Ekrem Karadeniz, **Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları**, Ankara, Türküye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979, sf.102).

minik bir nükteyle şair, şiiriyle şuru sadece anlatmaya çalıştığını, aslında bunun mümkün olamayacağını ima ederek bitirir bu bölümü.

"Teller Ağlasın" bölümünde şair şikestenin[82] zil[83] köşesiyle girer ve Kaçak Nebi Destanıyla[84] bütünleştirir bu makamı. Esgeran'da Nebi'nin başına gelenlere telmih yapılarak onun vurulmasıyla, insanların yanı sıra suların, bayatıların[85], geraylıların[86], şikestenin zil perdesinin yaktıkları ağıtlardan bahseder şair. Bu bölüme, Kaçak Nebi Destanının içinde yer alan "Teller Ağlasın"[87] adlı şiirden alınan bir beşlikle son verilir.

"Teller Ağlasın" bölümünün ardından Azerbaycan muğamlarından birinin adı olan "Çahargah" bölümü gelir. Şairin bu makamla bütünleştirdiği sahnelerden Çahargahın gayet coşkulu, harekeli bir müzik ziyafeti çektiği, fasıl makamları hakkında çok malumatı olmayan okuyucularca da anlaşılabilmektedir. Şaha kalkan dev dalgalarla girilir şiire. Çahargahın mukaddimesini kasırgalar, tufanlar oluşturur. Hayatın bir kavga, bir savaş olduğunu anlatır bize. Huzur, yaşanan heyecanların kucağında aranmalıdır, yaşanmalıdır şaire göre. Eskilerden bir olay anlatır dinleyenlere. Olay genel hatlarıyla şöyledir; düşman ülkeden bir elçi gelir ve teslim olunması gerektiğini söyler. Aksi takdirde taş üstünde taş kalmayacaktır. Farklı farklı fikirler öne sürülür. Şanlı geçmişe bakarak geleceği sorgularlar. Tarihe başvurur alevlenen yürekler. Araya bestenigâr girer, çekilen derdi, tasayı dillendirir hüzünlü sesiyle. Şikâyettir dillendirdiği. "Ne yapmalı, ne etmeli? Ecdadın şerefi düşmana mı bırakılmalı?" bu sorulara cevap arar yürekler. Bestenigârla ağıt yakar kızlar, gelinler. Bütün güçleriyle savaşıp kendi

---

[82] Şikeste: Segâh makamında ritimli muğam. (Seyfettin Altaylı, a. g. e. sf.1088).
[83] Zil: Müzik aletlerinin en yüksek tonu, tiz. (Seyfettin Altaylı, a. g. e. sf.1284).
[84] Kaçak Nebi Destanının tamamı için bkz. "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Edebiyatı,** 1.c, sf.385"
[85] Bayatı: 1. Azerbaycan halk musikisinde hüzünlü bir makamın adı. 2. Azerbaycan Şifahi halk edebiyatında nazım şekillerinden birisi; çoğunlukla 1. 2. ve 4. Mısralar aynı kafiyede 3. Mısralar ise serbest olur, mani**. (**Seyfettin Altaylı, a. g. e. c.1, s.f.105)
[86] Geraylı: Âşık şiirinde her kıtası dört mısradan ibaret sekiz heceli şiir.(birinci kıtanın mısraları bazen birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü diğer kıtaların üç mısrası birbiriyle kafiyeli olur). (Seyfettin Altaylı, İstanbul, a.g .e. c.1, sf.495) .
[87] Şiirin tamamı için bkz. "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Azerbaycan Edebiyatı, 1.c, sf.395."

meydanlarını düşmana bırakmama kararı alırlar. Ocaklar yakıp demirler dövülür Çahagahın perdelerinde. Hücuma davet vardır bu seslerde. Erenler de şereflendirir mekânı. Attıkları narayla yer titrer, gökyüzü gürler. Yüce dağların dualarıyla uğurlanır erenler. Mensuriyye[88] ile ilan edilir zafer. Bu bölümün son mısralarında Çarigahı, şairin bakış açısıyla farklı çağrışımları yer alır. Bu çağrışımlardan birkaç tanesi şöyledir; volkan gibi coşan bir isyan mahiyetinde görülen Çarigahın her köşesinde bir fikir yatar. Göğü gürletir, yeri titretir, seli coşturur, denizde tufanlar oluşturur. Düşmana imzalı fermanı gönderen de odur. Tellerin mızraba dokunmasıyla ateş çıkar adeta. Yoksa çakmak taşından mı yoğrulmuştur Çarigah? İçindeki hüznüyle, zarifliğiyle can dostundan ayrılmış bir eda çizer. Son iki mısra de ise şair berdaşttan çıkan seslere olan hayranlığını dile getirerek Çarigahın asrın ateşinden bir parça alması temennisinde bulunur.

"Kaleler" başlığıyla ele alacağımız bölüm, Azerbaycan kalelerinden birkaç betimlemeyle başlar. Kalelerdeki oymalar, Katar'daki kederle coşkuyu ifade eden perdelerin müzik ritimleri gibi inişli çıkışlıdır. Burçlardaki azamet, gurur Çahargah'ın hisar[89] perdesi midir acaba? Kaledeki dişler, sesteki diziler gibi. Sonra kalelerin fonksiyonundan bahsedilir. Tarihî Kız Kalesi'ni[90] konu alır şair. Düşmanları yaklaştırmaz kaleye. Mahremdir elleri düşmanın, Kız Kale'sinin namusuna el süremez. Kalelerin sinesinde neler neler yatar; taşlardaki çukurlara doluşur duygular, düşünceler. Medlerin, cezirlerin sinelerindeki seslerdir kalelerdeki sesler.

"Kaleler" bölümünün ardı sıra "Herkes Bir Yudum" başlığını taşıyan şiirle fasıl ziyafeti devam eder. Şair, fasılı benzetmelerle anlatır bu bölümde. Kanacak ölçü olarak niteler önce, ardından mihenk taşı ilan eder onu. Bu

---

[88] Mensuriyye: Azerbaycan klasik muğamlarının birinin adı. **(**Seyfettin Altaylı, a. g. e. c.2, sf.853.)

[89] Hisâr: Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarından dır; sûz- i dil makamına hüseynî beşlisinin veya hüseynî makamının ilavesinden mürekkeptir. Hüseynî ile Dügâh2da kalır. Güçlüleri birinci derecede sûz-i dilin tiz durağı ve hüseynînin güçlüsü olan hseynî, ikinci derecede de sûz-i dilin güçlüsü olan pûseliktir. Donanımına sûz-i dilinki gibi sol ve re bakıyye diyezleri konulur. Hüseynî için sol bekar, re bekar, si koma, bemolü ve fa bakıyye diyezi kullanılır. (Ferit Devellioğlu, a. g. e. sf. 372)

[90] Azerbaycan efsanelerinden birinin adı. Efsanenin tamamı için bkz. "**Azerbaycan Folkloru Antologiyası 1**, Nahçıvan Folkloru, Bakü, 1994. "

mihenk taşıyla insanların iyisini, kötüsünü ayırt eder. Arkadaşlarını, dostlarını bulur fasılın perdelerinde. Eğer karşısındaki okuyucu da fasılı bu gözle görüyorsa onu da dostu kabul eder. Sonra fasılın söylediklerini anlamak üzere dinlemeye davet eder okuyucuları. Seslere bürünmüş gözyaşlarıyla alev saçar, dağlar yürekleri. Sanki turna kafilesinin göçüdür bulundukları diyardan. Dökülen yapraklar, susayan pınarlar, soğuktan titreyen dallar, hazan rüzgârlarıyla kesilen otlar, semada kümelenen gam bulutlarıdır fasılın çizdiği manzaradır. Tarzenin parmağının altından çıkan seslerden sızar gözyaşları. Sızan gözyaşları adeta alev saçar etrafa. Şair, çok fakir olduğunu söyler ve çalan tardan, türküden adak ister. Verilecek adağı da kendi belirler; hüzünlü hüzünlü türkü söylemesini, onunla konuşmasını ister. Türküsüyle namuslu kızların sevgilerini, Kerem'i Aslı'dan, Kays'ı Leyla'dan[91] niye ayırdıklarını, neden kaderlerine kara taşlar çalındığını bir bir anlatmasını ister. Fasılın her halinde yüzyılların yattığını anlatır şair. Seslerinde sayfalanır bir kalbin değil, bir milletin bin yıllık ıstırapları. Bir milletin tarih yoludur. Bu yolun inişi de çıkışı da ıstırap doludur. Fasılın perdelerinde seslenir bu ıstıraplar. Sohbeti aşikârdır ancak sırrı derinlerdedir. Tizinden[92] sanki ateş çıkar. Bilindiği üzere tiz sesi ince, keskin bir sestir. Fasıl icra edilirken tiz öyle acıklı bir ses çıkarmıştır ki, çıkardığı alev yangındır adeta. Bam teli[93] dayanamaz yangını söndürmek içim fikirler öne sürer. Yine bilindiği üzere bam teli en kalın sestir. Sanki o yangına "dur" dercesine bir tavrı vardır. Fasılın her köşesini gizemli bir yola, yatağına sığmayan sele benzetir şair. "Böyle coşkun bir suya dizgin vurulabilseydi eğer, notalara döker türkü yaparlardı onu" görüşündedir. Resmedebilmek için başka âlemlerden boyalar getirttirmek gerekir şaire göre. Yola çıkmadan gideceği yolu bilmez o. Bu yüzden sık sık mecrasını değiştirir. Şaire göre bu yolu aslında herkes bir şekilde kat eder. Bamı düzlüktür, zili zirve. Zil tonu müzik aletlerinde en yüksek sestir. Bu nedenle zirvedir. Bu zirvede sanki insanın ayağı kesilir

[91] Türk edebiyatlarının ortak halk hikâyelerindendir. Fuzûlî, Andelip Karacadağî gibi Azerî şairlerinin bu hikâyeyi kaleme aldıklarına dair bkz. "Yavuz Akpınar, a. g. e. sf.25, 42 "

[92] Dizideki karar perdesinin oktavı tiz duraktır, ancak makam durakta karar verir. (Ş.Şeref Çakar, a. g. e. sf.19.)

[89] Bam Teli: Bir müzik aletinin en kalın teli veya kirişi. Bazı sazlarda kalın ses veren tel veya kiriş. (**Türkçe Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları,9. Bası, c. 1, sf. 214, 1998)

yerden. Bu zirvenin dağında herkes kendi yolunu kendi açar. Fasıl öyle bir şeydir ki, söyleyen de çalan da farklı farklı izler bırakır. Fasılı dinleyen gönüllerin aynı şarkıda aldıkları lezzet de başka başkadır. Mensur, Zabul[94] makamından bir parça çalar tarıyla. Sanki suların kayalardaki hüzünlü fısıltısıdır bu ses. Perdede çırpınan yüreğin gizli arzusunu anlayabilmek için yüreğe işlemiş hayaller gerekir. Herkes bu ocaktan bir parça ateş götürür. Hayalin gözüyle işitilir, görülür bu âlemde. Aslında çıkan sesler laldir. İstekler, arzular gizlidir. Bu nedenle anlaşılmaz söyledikleri. Ancak lal olan bu seslerin kudreti, hikmeti sözlerinkinden de büyük olduğu hükmüne varır şair. Şair bu güce o kadar özenir ki, bir an için o gücü kendinde hissedebildiğinde gürül gürül yanarak, şırıl şırıl akarak dünyayı yerinden oynatabileceğine inanır. Herkes farklı yerlere yorar her köşeyi. Tıpkı göklerdeki bulutların insanlar üzerindeki tesirleri gibi. Aslında gökyüzü de aynıdır bulut da. Ama herkes kendi yüreğini görür bulutlara bakarak kurduğu hayallerde. Farklılığa bakılarak gerçek olan aranmamalı şaire göre. Çünkü hepsi gerçektir bakan gözlerde.

Muğam türlerinden biri olan "Segâh"[95], geçen bölümün ardı sıra gelen şiirin başlığını taşır. Şair bu bölüme Orta Segâh ve Zabul Segâhı bir akarsuya benzeterek başlar ve bu akarsuyun kaynağının başka memleketlerden değil de kendi memleketinin dağlarından doğduğunu söyler. Kendi memleketinde doğup kendi memleketinde akıp gitmesine rağmen Sadıxcan adlı bir şahıs onun doğumunu başka yerlere dayandırmasına da telmihte bulunur. Şair, bu suyun anansının ak sütü gibi helali olduğunu savunur ve ona sahip çıkar. Dağların zirvesinden yağan karda görür Çoban Bayatısını[96], geçtiği yollara iz bırakırken. Hüzünlü bayatılar, çiçekler gibi

---

[94] "Zabul" un Azerbaycan muğamlarından biri olduğuna dair bkz. www.azerbaijan.news.az

[95] Segâh: Türk müziğinin en eski makamlarındandır. Kuvvetli bir zühd ve açık bir hüzün bildirir. En eski devirlerden beri rağbetle kullanılmıştır. Segâh beşlisi ile hicaz dörtlüsünden mürekkeptir. (Şu halde, dizisi bir sekizli dâhilinde ifade edilebilen mürekkep makamlardan olmuş oluyor). Donanımına "si" ve "mi" koma bemolleri ile "fa" bakıyye diyezi konulur, hicaz dörtlüsünün "lâ" bakıyye diyezi, nota içerisinde kullanılır. Makam dizisi niseb-i şerîfeden 5 tanesini içine aldığından gizli mütenâfir sayılır. Durağı segâh, güçlüsü-üçüncü derecesi olan- nevâ (re) perdeleridir. Umumiyetle çıkıcı olarak seyreder. Orta sekizlisindeki sesleri – pestten tize doğru olmak üzere- şöyledir; segah, çargah, nevâ, dik hisar, evic, gerdâniye, sünbüle, ve tiz segâh. (Ferit Devellioğlu, a. g. e. sf. 929)

[96] "Çoban Bayatısı" nın bir Azerî müziği olduğuna dair bkz. www.9sekiz.com.

dağlarda kök salar, ovaya ulaşır. Ninelerin, Dilgem'in[97] dilinde dillenir. Sonra telli sazların kâküllü hanımı oluverir Segâh. Sarı Aşığın[98] sevgi destanı, Molla Cuma'nın[99] "İsm-i Püyhan"ıdır o." Vakıf'ın[100] yüreğini kanatan bakışlardan mı geldin?" diye sorar şair Segâh'a. Bir çırpıntının bin yürekten gelen hıçkırıkları, kırık bir kalpten gelen ses kırıntılarıdır o. Dolayları gam, mayası sızı, süsü şikâyettir. Yürek haykırışıyla anlatır başından geçenleri. Bazen isyan eder, bazen inler için için. Kendi eliyle yaptığı düğüme, yalvarır diliyle açılması için. Sonra bayatı söyler. Söylediği bayatı da canları yakar. Çünkü konusu vatandır, Aras'tır. Bu bayatıyla yâd edilir geçmiş. Bu hatıradan arda kalan sadece ıstıraptır. Dayanamaz derdinin yüküne. Bamıyla, Ziliyle sorgular "Dereleri, dağları geçtim ama gönlümdeki dağa neyleyim? Ovada kestiler, dağda bittim, nefesimle karlar erittim, soğuk havaya neyleyim? Bu dert hangi günahın bedeli?" diye. Sözünün anlaşılamamasından, diline vurulan bağdan yakınır. Sonra ateşle olan arkadaşlığından bahseder. Ancak o kadar acı duyar ki, ateşi söndürürken bir yandan da yaz günü pınarları dondurmaktan. Dinleyenlere bakınca anlattıklarıyla onları üzdüğüne pişman olur. Onları teselliye koyulur ardından. Yeryüzünün her zaman gündüz olamayacağını, ancak bir yanının gündüz olabileceğini anlatır. Elden bir şeyin gelmeyeceğini, ancak insan kendi yüreğiyle geceyi gece, gündüzü gündüz görebileceğini anlatır ardından. Bu bölümün son mısralarında, diğer bazı bölümlerin son satırlarına benzer bir üslupla Segâh'la ilgili birebir bazı açıklamalar ve tanımlamalar yapar. Dinleyenlerin yüreğini oyar, gözlerine yaşlar doldurur Segâh. Gönül hıçkırığı, yürek ateşi, can yanmasıdır o. Gözyaşlarıyla coşarken yürekler, dünyanın dar çerçevesinden kurtulurlar. Segâh'ın her köşesi ah, her bamı gam, her zili ateştir. Sanki ağla diye emreder kalbe. Ve son mısrasında şairin ifadesiyle Segâh, Vahabzâde' ye de fısıldar"ağla, ağla" diye.

---

[97] 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19.yüzyılın ilk yarısında yaşamış Azerbaycan âşıklarındandır. Daha fazla bilgi için bkz. "**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Azerbaycan Edebiyatı, 2.c."

[98] 17. Yüzyıl Azerbaycan âşıklarındandır. Daha fazla bilgi için bkz. a. g. e. 2.c."

[99] 1854-1920 yılları arasında yaşamış Azerbaycan âşıklarındandır. Daha fazla bilgi için bkz. a. g. e. 2.c."

[100] 18. yüzyılda yaşamış Azerbaycan şairlerindendir. Vagıf, Azerbaycan Modern Edebiyatının öncülerindendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Yavuz Akpınar, a. g. e. sf.32 "

"Rast"[101] bölümünde sofra gibi yüreğini açmış bir aksakal karşılar okuyucuları. Ses tonu bamdan zile düşmüştür. Bir asrın yarasını, tılsıma düşmüş bir peri kızının macerasını anlatır. Şair, bu bölümde Segâh'la Rast'ı çeşitli benzetmelerle açıklayarak karşılaştırmalarda bulunur. Segâh önce dağlarda ağlayan Mecnun olur, Rast da ona nasihat eden babası. Şair bu benzetmeyle, ardı sıra gelen mısralarda da açıkladığı gibi, Rast'ı hikmet dolu bir aklın, derin düşüncenin yerine koyarken Segâh çılgın bir aşkın ardınca koşan, ağlayan bir yürektir. Rast, bir aksakalın dostça öğüdü olarak değerlendirilir. Bir zamanlar ritmi bozulan kalpleri kemale erdirip kendine getirir. Segâh feryat ederken Rast sabırlı, metanetli, gururludur. Birkaç mısralık karşılaştırmadan sonra Rast'ın asıl gayesine, anlatmak istediklerine geçer şair. Kemale ermiş bir yüreğin düşünceleridir Rast. Hayat, ölüm, ömür, yol kavramlarının ne anlama geldiklerini sorgular, gaflet uykusundan kimin uyandıracağını, kışın yağan karı baharda kimin sele çevirdiğini, dağları, kuşları, pınarları bahar havasını kimin soktuğunu araştırır şair Rast'ın diliyle. Bir bakışıyla gönüller çalan, gözyaşlarından boşalan, yerleri, gökleri kendi akışıyla halden hale sokan zaman kavramının tanımını arar. Dünya'nın Güneş etrafındaki ve kendi etrafındaki dönüşünden bahseder. Ay'ın Güneş'in, ilkin sonun ne olduğunu sorar. Bütün bu sorularıyla zamanın ne ifade ettiğini fark ettirmeye çalışır dinleyicilere. Bölümün sonlarına doğru yaklaşırken Rast'ın tanımlamalarına yer verir şair. Âkilin hikmetli nasihatleri, tarihi anlatan eski rivayetler, bir kaderin ibret verici sergüzeştleridir. Uşşag'da[102] sırlı sualler sunar, aşkın cevapsız hikmetleridir Rast. Dilkeşde[103]

[101] Rast: Türk müziği makamlarındandır. 4 numaralı basit makam olan rast, rast beşlisi ile rast dörtlüsünden müteşekkildir. Durağı rast (sol) ve güçlüsü – beşli ile dörtlünün birleşmiş olduğu beşinci derece – nevâ (re) dir. Makam çıkıcıdır. Mülayim olup dizisinde niseb-i şerîfeden 8 tane vardır. Donanımına si koma bemolü ile fa bakıyye diyezi konulur. Orta sekizlisindeki sesleri pestten tîze doğru olmak üzere şöyledir; rast, dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseynî, evic ve gerdâniyye. Rast en çok kullanılmış makamlardandır, en eski devirlerden zamanımıza kadar ehemmiyetini ve rağbetini muhafaza etmiştir. (Ferit Devellioğlu, a. g. e. sf. 877)

[102] Uşşak: Türk müziğinde 5 numaralı basit makam (inici şekline beyâîtî denmiştir). Çok tabîi bir dizi arzeden uşşak, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, garâm, tasavvufî hissiyet için iyi kulölanılırsa en yüksek bir ifade vasıtası olabilir. Asırlardan beri en çok kullanılmış olan uşşak, bugün elimizdeki Türk müziği eserleri içerisinde birinci gelmektedir. Makam, uşşak dörtlüsüne pûselik beşlisi ilavesinden ibarettir. Durak dügâh "lâ" ve güçlü –dörtlü ile beşlinin birleştikleri dördüncü derece olan-nevâ "re" perdeleridir. Makam çıkıcı olarak seyreder. Donanımına "si" için koma bemolü konulur(uşşak dörtlüsünün segâh perdesi için). Dizisinde niseb-i şerîfeden 8 tane olmakla mülayimdir.

dünyanın kederinden bir şeyler fısıldar, Rast insanların haklı şikâyetleridir. Derdini haykırmaz o, usulca fısıldar. Buna rağmen ıstırabın son demi, serhattidir. Son iki mısrada kendine seslenir şair, ah ateşinin sözün rengine boyanamayacağını ifade eder ve son olarak Rast'ı hem dertli gurup vakti hem de tan yeridir nitelendirerek son benzetmesini yapar.

"Aman Avcı" başlığı altındaki bölümde şair, bir Azerbaycan Türküsünün hem sözlerinin küçük bir kısmına hem de bu türkünün kısaca hikâyesine yer vermiştir.[104] Tabii hikâye kısmı da manzum şekilde aktarılmıştır. Söz konusu türkünün farklı bir varyantı aynı zamanda ülkemiz türkü geleneğinde de mevcuttur.[105] Türkünün kısaca hikâyesi şöyledir; bir ceylan çeşme başına su içmeye iner. Ancak pusuda bekleyen avcıdan habersizdir. Ceylan yaralanır, kaçamaz. Yeşil çimen kızıl kanla alev alır adeta. Ceylanın masum bakışları dillere düşer türkü olur. Şair, avcıya seslenir "Bu dağların ceylanına, gözlerindeki o masum bakışa nasıl kıydın ?" diye. Şair, bölümün sonunda millet olarak türküleri ne derece önemsediğimizi, oluşumlarındaki olaylardan ne derece etkilendiğimizi "türkülerin sıcağında ısındıkça donmak, taş olup kalmak" ifadeleriyle özetleyerek bölümü sonlandırır.

"Yağ, Yağmur" bölümünde şair, yağışlı bir havanın portresini çizer okuyuculara. Bulutların kümelenip yağmurun yağmasıyla başlar bu portrenin çizimi. Şair, çoluk çocuğun yağmur altında koşuşturması derken halk ağzından birkaç mısralık bir yağmur türküsüyle iyice havaya sokar okuyucuları. Bu portrede damlalar henüz olgunlaşmamış ham eriklerdir.

Pestten tîze doğru orta sekizlisindeki sesleri şöyledir; dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hüseynî, acem, gerdâniye, muhayyer. (Ferit Devellioğlu, a. g. e. sf. 1123)

[103] Dilkeşde: A. A. Konuk'un terkip ettiği bir mürekkep makamdır. Bu makam, muhayyer makamına ferahfezâ terkibinin ilavesinden müteşekkildir. Umumiyetle inicidir. Makam ferahfezâ ile onun gibi yegâh perdesinde durur. Güçlüler, birinci derecede muhayyerin durağı ve ferahfezânın ikinci güçlüsü olan dügâh, ikinci derecede muhayyerin güçlüsü olan hüseynî, üçüncü derecede de ferahfezânın güçlüsü olan acem-aşîrândır. Bu güçlüler bir sekizli tiz ve pestede şâmil olup, her birinin makamın terkibindeki diziler içinde vazife aldığı unutulmamalıdır. Donanıma muhayyer gibi si için koma bemolü ve fa için bakıyye diyezi konulur; ferahfezâya geçilince bu iki ârıza bekar yapılarak, si için küçük mücenneb bemolü ve do için bakıyye diyezi ilave olunur. (Ferit Devellioğlu, Ankara, a. g. e. sf. 187).

[104] "Aman Avcı" türküsünün Azerî türkülerinden biri olduğuna dair bkz. www.turkcesarkisozleri.com

[105] Bu türkünün Iğdır yöremize ait bir türkü olduğuna dair bkz. www.turkudostlari.net

Yağmur o kadar çok yağar ki, Azerbaycan deyimlerinden biri olan "Tut ucundan göğe çıx" ifadesini doğrular sanki. Gökyüzü alkış tutar bu manzaraya. Sular sel olup taşar derken uzun uzun dereler de dile gelir "Uzun Dere" türküsünü söylerler birlikte. Ardından güneş kuma gelir bulutlara; salıp kızıl saçlarını elini, yüzünü yıkar yağmurdan kalan damlacıklarla. Kesilir yağmur, biter yerin göğün kavgası. Gökyüzünün parlak aynasına düşer rengârenk çiçeklerin aksi. Soldan sağa çiçek açar gökyüzünün dalları ve gökkuşağı oluşur. Birdenbire Fatma ninenin halı tezgâhında bulur okuyucular kendilerini. Tezgâhtaki yürekten kopup gelen renklerle birleşir fasıl köşelerindeki renkler. Ardından yine yağmurun altında ıslanır ekinlerle beraber okuyucular. Sonra bir "godu godu"[106] koşuğu mırıldanır ıslanan yürekler. Ve son mısralarda bütün bunlar manilerin oluşumuyla birleştirilerek bölüm tamamlanır.

"Sayaçılar" başlığı altında şair, öncelikle okuyanları sayaçı[107] sözlere doyurur. Şair Azerbaycan halkı arasında söylenen sayaçı sözlere de yer verir.[108] Bu sayaçılar arsında şair, kendi mısralarıyla doğa manzaraları çizerken bir yandan da doğadaki seslerle milli varlığımızın delillerinden biri olan türkülerimizin oluşumunu bir noktada kesiştirir. Bu mısraların ardından çobanın söylediği bayatılara, sayaçılara, ninnilere kulak verip söylenenleri anlarmışçasına otlamaya gelen koyunlardan, kuzulardan söz açılır. Ve bütün bu seslere eşlik eder derelerden, kayalardan gelen su sesleri. Bu sesler Kur'a varsalar da Aras'a varmak için can atarlar. Böylece fasıl deryamız oluşuverir. Sevinç bizi güldürse, keder ağlatsa da aslında sözün özü ne ağlar, ne de güler. Ancak bizi ağlatan da güldüren de sestir. Bazen sesler, sözlerle ifade edemediklerimizi daha iyi ifade ederler. Son mısralara geldiğinde şair, şöyle bir toparlar fasılın manasını. "Taş yürekleri yumuşatan, hakka düşman olanı hakla tanıştıran, unutulanları hatırlatan canlı bir kitap, kirli yüreklerdeki gazap

[106] Şairin şiirinde yer verdiği "godu godu" mısraları Azerbaycan edebiyatında mevsim ve tören koşuklarından olup "Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri" adlı kitapta yer almaktadır. (Derleyip Düzenleyen: Ehliman Ahundov, **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri,** Ankara, TDK. Yayınları, 2. Baskı, 1994, sf. 20).

[107] Sayaçı: Yayla zamanı kapı kapı dolaşıp çoban türküleri söyleyen kimse (Seyfettin Altaylı, a. g. e. c.1, sf.1020)

[108] Şairin poemada yer verdiği bazı sayaçı sözler için bkz**.** Ehliman Ahundov, a. g. e. sf. 16.

ocağına su serpen, kötü olaylara engel olan, yürek ağrısı, gözyaşları, bir avuç bulut", fasılın vasıflarından bazılarıdır. Şair, poemanın son mısralarını oldukça derin sözlerle sonlandırır. Zabul Segâh'ın mayasına defnedilmeyi ve kendisini bu makam tarafından uyandırılmasını ister. Son iki mısrada da çok kitap okuduğunu ve bununla kendini bahtiyar sandığını vurgular. Ancak onun gönlünde fasıl makamlarından usulca öğretilenler daha manidardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL VE ÜSLÛP İNCELEMESİ

Biçim açısından bir eser, çok sayıda nesnel, dilsel ve anlamsal ayrıntıdan oluşan ayrıca düzenleme, seslendirme ve söz dizimi usullerden meydana gelen bir imgeler sistemidir ki, burada imgesel ayrıntı ve usuller, içlerinde belli düşüncelere ve heyecanlara dair ifadeler saklarlar. İşte üslûp, eserdeki biçimin bütün imgesel ifadeli ayrıntılarının, içeriğe uygun olan bu estetik birliğidir. [109]

Üslûp bilgisinin sırf edebî ve estetik kullanılışı onu estetik işlev ve anlamlarına göre tasvir edilecek olan bir sanat eseri ve eserleri grubuyla sınırlandırır. Ancak bu estetik amacın esas olmasıyla, üslûp bilgisi edebiyat biliminin bir parçası, üstelik önemli bir parçası olacaktır; çünkü bir edebî eserin kendine özgü karakteristik tarafını ancak üslûba ait yöntemlerle tanımlayabiliriz. Böyle bir üslûp tahlilini yapmak için başvurulabilecek iki yöntem vardır. Birincisi eserin dil sisteminin sistematik bir tahlilinden başlamak ve buradan giderek eserin estetik amacı çerçevesinde onun çeşitli niteliklerini bir "topyekûn anlam" olarak yorumlamaktır. O zaman üslûp bir eserin veya eserler grubunun kendine özgü dil sistemi olarak gözükür. Buna aykırı olmayan ikinci yaklaşım ise bu dil sistemini kendisiyle karşılaştırılabilecek diğer sistemlerden ayıran ferdî özellikler bütününü incelemektir. Burada yöntem zıtlıklara dayanır. Eserin dil sistemindeki normal kullanılıştan sapmaları ve bozmaları araştırır ve bunların estetik amacını bulmaya çalışır.[110] Bu bölümde söz konusu poemanın dil ve üslûp incelemesi birinci yöntem uygulanarak gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Yukarıda bahsi geçen sistematik tahlil, çalışmamızda şu sırayla yer alacaktır: "Kelime

---

[109] Genndiy Pospelov, Çeviren: Yılmaz Onay, **Edebiyat Bilimi**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, Aralık 2005, s.f.451.

[110] Austin Warren, René Wellek, Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel, **Edebiyat Teorisi**, İzmir, Akademi Kitabevi, 2005, sf. 154.

Hazinesi", "İsimler", "Zamirler", "Sıfatlar", "Zarflar", "İsim Tamlamaları", "Sıfat Tamlamaları", "Cümle", "Tekrarlar", "Ritim, Vezin, Kafiye" ve "Söz Sanatları."

E. Demircizâde edebî üslup için canlılık, duygusallık ve tasvir vasıtalarından ferdî istifadenin önemli olduğunu kaydeder. Yazar kendi fikrini tahlil ederek: "edebî üslup yahut edebî dil şekilli, suretli dildir: Bu üslupta şekli- sureti daha canlı resmetmek için en elverişli kelimeyi bulup kullanmak gerekir." der.[111] Vahabzâde, bu poemadaki üslubu incelendiğinde yukarıda sayılan vasıtalardan son derece faydalandığı gözler önüne serilmektedir. Poemanın her bölümünde kelimelerle çizilmiş yeni bir tabloyla karşılaşılır. Nasıl bir ressam fırçasını öznel bir şekilde kullanarak kendisine has orijinal eserler meydana getiriyorsa Vahabzâde de kendine has kalemiyle bir resim sergisi sunmuş okuyucularına. Şair sadece bu eserinde değil hemen hemen bütün eserlerinde takınmıştır bu tutumunu. Yani bu durum onun genel üslubunu ortaya koyuyor, yorumunda bulunulabilir. Vahabzâde, seçtiği her konuya "lirizm"i tatbik edebilen şairdir. "Kâğıt" dahi onun şiirinde "lirik" bir unsur olur. [112] Onun taşa, toprağa can veren sihirli kelimeleri; yalnız tabiattaki varlıkların değil, insan elinden çıkan eşyanın da ruhunu yakalar. Şiirin giremeyeceği bir saha gibi telâkki edilen "teknik" dahi onun kalbinin hararetinde ateşteki altın madeni gibi eriyerek bir kuyumcu elinden çıkmış sanat eseri haline gelir. O, teknik harikalara, şiirin bedîî damgasını rahatça vurur. Saat, uçak, anten gibi teknik vasıtalar onun şiirinde adeta madenî olmaktan çıkıp manevî bir mahiyet alır. [113]

Sistematik tahlile geçmeden önce bu üslûp incelemesinde, "İçeriğine uyan tam bir biçim yaratması için yazarın mutlaka yetenek, buluş gücü ve kalem ustalığına sahip olması gereklidir"[114] düsturunca şairimizin bu özelliklerini görmeye çalışacağımızı belirtmek isteriz.

---

[111] İ. S. Ağayeva, "Edebî Üslupla İlmî Üslubun Mukayesesi", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 4, Güz, 1997, s.f.42.
[112] A. B. Ercilasun, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 1997, s.f. 442.
[113] a. g. e. s.f. 454.
[114] Genndiy Pospelov, Çeviren: Yılmaz Onay, a. g. e. s.f.451.

4.1. KELİME HAZİNESİ

“Üslubu tayin eden mühim vasıtalardan biri de kelime hazinesi (leksikoloji)dir. Şairin duygu, düşünce ve ruh dünyası, tercih edilen kelimelerle yakından ilgilidir. Üslup bir bakıma tercih edilen kelimelerin kombinezonuyla ortaya çıkar. Modern stilistikte “yapı analizlerine” önem verilmesinin sebebi budur.” [115]

“Şiirde anlam, bağlamla yakından ilgilidir; kelime sadece sözlük anlamını değil, kendisiyle eş anlamlı ve sesteş olan kelimelerin havasını da beraberinde taşır. Kelimeler sadece bir anlama sahip olmakla kalmayıp ses, anlam veya türeme bakımından ilgili olduğu kelimelerin, hatta kendine zıt veya kendi dışında kalan kelimelerin anlamlarını da çağrıştırırlar. İyi bir şiirde kelimeler arasındaki ilişkiler çok kuvvetli bir şekilde vurgulanırlar.” [116] Bahtiyar Vahabzâde’nin eserlerinde bu gerçeğe hemen hemen her mısra topluluğunda rastlanır. “Muğam Poeması”nın kelime dünyasına girerek aynı zamanda bu yorumu örneklendirmiş olacağız.

“Muğam Poeması”nda Vahabzâde, fasıl makamlarını konu edinmiştir. Ancak şair, bu konuyu işlerken kelimeleri öylesine güzel kullanmıştır ki, bu makamları tabiat olaylarıyla, tarihten sahnelerle ve halkın günlük yaşantısıyla bir araya getirirken kelimelerle okuyucuların kulaklarına müzik ziyafeti çekmiştir âdeta. İşte bütün bu açıklamaların poemamızda yer alan birçok örneğinden bir tanesi şu mısraların yer aldığı satırlardır:

Bu dünyanın ağrıları, acıları

Necä sığır Çahargahın

Bästänigar pärdäsinä?

Dağlara çıx, diggät elä

[115] Hüseyin Özbay**, Çolpan’ın Şiirleri**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1994, sf. 178.
[116] René Wellek, Austin Warren, Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel, a. g. e. sf. 149.

Ġayalardan yumalanan

Daş säsinä,

Öz säsinä

Säs axtaran ġuş säsinä…

O säsdäki

Ġırıġ-ġırıġ hıçġırıġlar nä nalädir?

Ġırġavulun döşündäki ränglär nädir?

O ränglärdä muğamdakı

Älvan-älvan pärdäläri,

Pırıl-pırıl säsläri gör.

Bu mısralarda doğadaki seslerle Çahargâhın Bestenigâr perdesindeki sesler bir senfoni oluşturmuş gibidirler. Bu mısralarda şairin kullanmakta tercih ettiği kelimeler yer yer eş anlamlılık yer yer mecaz anlamlılık, yer yer yan anlamlılık, yer yer de terim anlamlılık görevlerini üstlenmişlerdir. Örneğin "räng" kelimesi; hem "renkli rüyalar" ifadesindeki anlamıyla hem de "muğamda çalınan bir parça" ifadesindeki anlamıyla dikkat çekicidir. Buna benzer bir kullanım "säs" kelimesinde de söz konusudur. Günlük hayattaki "gürültü, seslenme esnasında çıkan ses veya herhangi bir nesnenin temas etme, düşme, çarpma gibi durumlarda çıkardığı tını" gibi ifadelerde kullanılan "säs" kelimesiyle "müzikte bir sanat eserinin icrası esnasında kullanılan" "säs" kelimesi şüphesiz farklı manalardadır. Yukarıdaki mısralarda bu kelime iki farklı anlamıyla ardı ardına gelen mısralarda bir aradadır. Bu örneklerin yanı sıra hem doğadaki bir takım olaylarla musikide mevcut olan bir fasıl makamının anlattığı bir takım duygular mükemmel bir uyum içerisinde okuyuculara sunulmuştur. Aşağıda yer verilecek mısralarda bir kelime üzerine anlam bakımından farklı görevler yükleme işlevinin yukarıdaki örneklerden biraz daha farklı olarak kullanımı gözlenmektedir.

Aşağıdaki mısralar da bu konuyla alakalı olarak eserde rastladığımız başka bir örnektir.

Gah säsindä göy gurlayır,

Gah inläyir häzin-häzin.

Şair hayatı boyunca "ana dil" mevzuunda ciddi mücadele vermiş ve "ana dil" kullanımında oldukça hassas davranmıştır. Bahtiyar Vahabzâde'nin ana dili üzerine yazdığı şiirlerinin, makalelerinin kısacası onun tüm eserlerinin dili, Azerbaycan Türkçesinin gerek millî okullardaki eğitiminde, gerekse yabancılara öğretiminde örnek metin olarak kullanılabilir niteliktedir. Bundan başka Bahtiyar Vahabzâde metni, çağdaş dünya düzeyi ve bilgi çağında, Türk yazı dillerinin karşılıklı eğitimi ve araştırılmasında dil ve millî kültür bağlılığının en önemli kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilir.[117] Dolayısıyla şair, hemen hemen bütün eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de ana dilin bütün incelikleriyle kullanımına yer vermiştir. Bu eserinde şair hem ana dili kullanmakla beraber ana dille yazılmış halk edebiyatı ürünlerinden de serpiştirmiştir mısraları arasına.

Edebî üslubun önemli ayırıcı belirtisi terimler olmakla birlikte, onda, ilmî üsluba ait farklı unsurlara da rastlamak mümkündür. Bu unsurlar duygusallığa hizmet etmez. Edebî üslupta kendini gösteren böyle unsurlar, doğrudan doğruya toplumsal gelişmeyle ilgili olarak ortaya çıkar ve onu zenginleştirir. Çeşitli bilim alanlarına ait terimlerin edebî üsluba sokulması ilmin, halkın yaşayışıyla doğrudan ilgisini fazlaca yansıtır. Edebî üslupta çeşitli ilmî terimlerin kullanılması özellikle 19. yüzyıl edebiyatında görülmektedir.[118]

İncelediğimiz eserde terim anlamındaki sözcükleri poemanın konusu itibariyle sıklıkla kullanmıştır. Ancak bu terimler kesinlikle yığılma şeklinde değil, birlikte kullanıldıkları kelimelerle uyum içerisindedir. Kullanılan

[117] Rasim Özyürek, "Bahtiyar Vahabzâde'nin "Ana dili" Şiiri Üzerine", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı", sf.54.
[118] İ. S. Ağayeva, a. g. d. s.f.43.

terimler arasında müzikle ilgili olanlardan bazıları şunlardır: “Çahargâh, Şur, Cängi, Şikeste, Mensuriyye, Çargâh, Zengule, Dilkäşdä, Bestenigâr, Segâh, Rast, Uşşak, Arazbarı, türkü, nağme, bam teli, zil, tiz, perde räng, täsnif, ritm, tar, ney, tütäk, guşä, säs, mizrab, sim, tarzän, muğam, nota.” Müzikle ilgili bu terimlerin dışında “efsane, nağıl, roman, rävayät, hekayät, şiir, türkü, bayatı, sayaçı, geraylı, mahnı, layla, lähcä, dil, kelime, söz, nöğtä, bergül” gibi edebiyat terimleri de yer alır eserde. Şair bu terimlere yer vermekle kalmayıp bazen kendine has benzetmeler kullanarak şiir diliyle tanımlamalara da yer verir mısralarında. Aşağıdaki mısralarda bu açıklamanın örnekleri gözlenebilmektedir.

Söz var, ġälbä yol açmayan

Adi bir säs, ġuru näfäs.

Säs dä var ki,

Sözün deyä bilmädiyi sözü deyir.

Elä säsin özü şe’r, sözü şe’r.

Söz–ġälbdäki bir mätläbin

Öz säsidir…

Näğmä– säsin şe’riyyäti,

Şe’r–sözün näğmäsidir.

Tarihten sahnelerin yer aldığı mısralarda “savaş, düşman, nizä, ox, ġalxan, güllä, Tüfäng, elçi, yâd ölkä, vuruş, ġılınc, dövr, döyüş, tarix, yadelli, ġalxan, hasar, hücum, savaşmak, at, färman, ġala, cäbhä, säfär, vätän, yurt, tarix, cäbhä, sığnağ, ġorucu, keşikçi” gibi savaş terimleri de sıklıkla çıkar karşısına okuyucuların. Bu kelimeler şairin sadece bu eserinde değil, diğer eserlerinde de sıklıkla kulandığı kelimelerdir. Diğer bölümlerde de farklı konularda ele alındığı gibi bu durum şairin vatanına ve milletine duyduğu sevgiyi, hayranlığı bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra az

olmakla beraber “moizä, müäzzin, minarä, dua vermek äränlär ” gibi dinî terimlere de yer verilmiştir.

4.2. İSİMLER

Vahabzâde’nin bu eserde kullandığı kelimeler, kategori bakımından incelendiğinde sıfatlar ağır basmaktadır. Bu ifade aşağıdaki satırlarda yapılacak olan incelemelerle desteklenecektir.

Dil ve Üslûp İncelemesi bölümünün “İsimler” alt başlığı altındaki bu bölümde eserde yer alan isimler, farklı açılardan sınıflandırılarak şairin bu eserdeki kullanım şekli değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.2.1. Varlıklara Verilişine Göre:

4.2.1.1. Özel İsimler: Vahabzâde bu eserinde özel isimlere oldukça fazla yer vermiştir. Bu kategoride incelenecek isimlerin çoğunu Türk Dünyası Edebiyatıyla beraber bilhassa Azerbaycan Edebiyatı içerisinde yer alan efsane, rivayet, masal ve hikâyelerdeki kahraman isimleri oluşturmaktadır. . Eserde geçe söz konusu özel isimler şunlardır: “Sara, Xançoban, “Şengülüm, Şüngülüm”, Äsli, Käräm, Ġäys, Leyli, Keşiş, Hämzä, Koroğlu, Ġırat, Misri, Bayandur, Ġoç Näbi, Mänsur.” Bunların yanı sıra Azerbaycan Edebiyat Tarihi içerisinde yer alan ve eserde zikredilen bazı edebî şahsiyetlerin isimleri şunlardır: “Xästä Ġasım, Bäxätiyar Vahabzâde, Fikrät, Sadıxcan, Dilġäm, Sarı Aşıġ, Molla Cuma, Vaġif.” Şair bu eserinde uydurma bir özel isme yer vermemiştir. Uydurma özel isim olarak değerlendirilebilecek iki isim vardır. Ancak bu isimler, eserde alıntı olarak yer alan halk edebiyatı ürünlerinde mevcut olup şair tarafından karakterize edilmemiştir. Bu ismler şunlardır: “Nänäm Nigar, Fatma nänä.” Yine bu kategoride değerlendirilecek olan bir diğer isim grubu da yer isimleridir. Eserde geçen yer isimleri şunlardır. “Araz, Kür,

Äsgäran, Ġarabağ, Abşeron, Ġız ġalası Bakı, Ġoşġar, Käpäz, Şah dağ, Çaldıran."

4.2.1.2. Cins İsimler: Vahabzâde'nin bu eserde kullandığı cins isimler şu şekilde gruplandırılabilir:

4.2.1.2.1. Aile ve Akraba İsimleri: Eserde geçen aile ve akraba isimleri şunlardır: "Baba, ana, bala, növä, oğul, uşağ."

4.2.1.2.2. İnsan Vücudundaki Organ İsimleri: Poemada yer alan organ isimleri şunlardır: "Ġulağ, ayağ, äl, ġol, baş, diş, kirpik, ġaş, beyin, çiyin, ağız, dil, dodağ, bel, dil, barmağ, göz, üz, saç."

4.2.1.2.3. Hayvan İsimleri: Eserde geçen hayvan isimleri şunlardır: "Ġuş, ġırġavul, ġaratoyuġ, çolpa, göyercin, şahin, ġuzğun, ġartal, ġaraġuş, durna, bülbül, maral, ġoyun, ġuzu. ġırġovul."

4.2.1.2.4. Tabiatla Alakalı İsimler: Eserde yer alan tabiatla alakalı isimler şunlardır: "Çämän, çayır, cığır, bağ, ġara yel, tufan, göy, yer, sel, dağ, yarpağ, bulağ, payaz, sazağ, şaxta, ot, bulud, sis, düz, zirvä, därä, ġar, su, daş, yay, bahar, meşä, günäş, cahan, ay, gül, yel, yağış, torpağ, budağ, çiçäk, göy ġurşağı, äkin, biçin, boran, ġış, ġarġ, ġaya, bänövşä, küläk, mağara, yaz, ġış, täbiät, göl, därya, Novruz, täpä, yaylağ, ağac, fäsil, çöl, döş, mänzärä, dalğa, tälatüm, reyhan, yarpız, säma, sahil, zoğal, meşä, günäş, ay, gün, boran."

4.2.1.2.5. Yiyecek İsimleri: Eserde geçen yiyecek isimleri ise şunlardır: "Pendiri, ġatığı, süd, alça."

4.2.2. Varlıkların Niteliklerine Göre.

4.2.2.1. Somut İsimler: Gruplandırmanın bu bölümünde somut isimlere tek tek yer verilmeyecektir. Yukarıdaki satırlarda yer alan "Cins İsimler"

başlıklı bölümde kategorize edilen ismlerin heps, aynı zamanda bu grubun kapsamında yer almaktadır. Bu isimler eserde sıfatlarla nitelenerek kaleme alınmış olup okuyucunun ruhuna hitap edebilecek kabiliyete sahip hale getirilmişlerdir. Özellikle doğa olaylarının anlatıldığı satırlarda yer alan ve herkesce bilinen isimler, okuyucunun gözünde cennetvari manzaralar canlandırıverir. Bununla da kalmazlar, dile gelir de bazen bir türkü seslendirirler bazen de bir âşığın, bir vatanseverin, bir halk ozanının, bir aksakalın derdini dillendiriverirler.

4.2.2.2. Soyut İsimler: Vahabzâde'nın bu eserde kullandığı soyut isimler doğrudan doğruya ruha hitap eden isimlerdir. Eserde yer alan soyut isimler okuyucuyu tesiri altına alacak derecede etkili kullanılmıştır. Gerek ruha hitap eden soyut isimleri kullanması gerekse somut isimlere kullandığı sıfatlarla soyut anlamlar yüklemesi şairin ne derece ince bir ruha sahip olduğunu göstermekte ve kendisinin bir gönül insanı olduğunu gözler önüne sermektedir. Poemada yer alan ve soyut isim özelliği gösteren isimler ise şunlardır: "Üräk, ġälb, sinä, ağrı, acı, xäyal, duyğu, häsrät, hikmät, sir, ġürür, vuġar, ġäm, därt, eşġ, sevgi, ağıl, xatirä, şäräf, tässüf, ġorxu, häzin, täxäyyül, mälal, can, sevda, säbir, häyat, ölüm, ömür, ġäflät, zaman."

4.2.3. Varlıkların Sayılarına Göre:

4.2.3.1. Tekil İsimler: Eserde geçen tekil isimler şunlardır : "Çämän, çayır, cığır, bağ, ġara yel, tufan, göy, yer, sel, dağ, yarpaġ, bulaġ, payaz, sazaġ, şaxta, ot, bulud, sis, düz, zirvä, därä, ġar, su, daş, yay, bahar, meşä, günäş, cahan, ay, gül, yel, yağış, torpağ, budağ, çiçäk, göy ġurşağı, äkin, biçin, boran, ġış, ġarġ, ġaya, bänövşä, küläk, mağara, yaz, ġış, täbiät, göl, därya, Novruz, täpä, yaylaġ, ağac, fäsil, çöl, döş, mänzärä, dalğa, tälatüm, reyhan, yarpız, säma, sahil, zoğal, meşä, günäş, ay, gün, boran, ġuş, ġırġavul,

ġaratoyuġ, çolpa, göyercin, şahin, ġuzğun, ġartal, ġaraġuş, durna, bülbül, maral, ġoyun, ġuzu. ġırġovul, ġulaġ, ayaġ, äl, ġol, baş, diş, kirpik, ġaş, beyin, çiyin, ağız, dil, dodaġ, bel, dil, barmaġ, göz, üz, saç, baba, ana, bala, növä, oğul, uşaġ, pendiri, ġatığı, süd, alça üräk, ġälb, sinä, ağrı, acı, xäyal, duyğu, häsrät, hikmät, sir, ġürür, vuġar, ġäm, därt, eşġ, sevgi, ağıl, xatirä, şäräf, tässüf, ġorxu, häzin, täxäyyül, mälal, can, sevda, säbir, häyat, ölüm, ömür, ġäflät, zaman"

4.2.3.2. Çoğul İsimler: Şair, bu eserinde çokluk ekini sadece gramatikal anlamda kullanmamıştır; ritmi kuvvetlendirmek amacıyla çokluk ekine sıkça yer vermiştir. Eserde geçen çoğul isimler şunlardır: "Dağlar, ġayalar, hıççırığlar, pärdälär, säslär, yuvalar, balalar, çolpalar, därälär, çiçäklär, xallar, keçidlär, cığırlar, yollar, nağıllar, ötänlär, därdlär, arzular, ġılınclar, varaġlar, kirprklär, mahnılar, ayaġlar, muġamlar, nağaralar, mağaralar, beyinlär, ġollar, çiyinlär, dälilär, xäyallar, fikirlär, ġaşlar, sevgililär, marxallar, täpälär, ağaclar, duyğular, tälatümlär, ġaynamalar, baxışlar, bayatılar, gäraylılar, tarixlär, sellär, hasarlar, kürälär, däryalar, guşälär, boyalar, ġartallar, ġaraġuşlar, babalar, batığlar, ġabarmalar, ġalalar, incäliklär, çalalar, insanlar, säslär, çöllär, yarpaġlar, bulaġlar, buludlar, ġızlar, ağrılar, sözlär, üräklär, könüllär, yerlär, göylär, navalçalar, açlalar, arxlar, bärälär, saçlar, gälinlär, sayaçılar, laylalar, hönkürtülär, ġähġähälär."

4.2.3.3. Topluluk İsimleri: Vahabzâde, bu poemasında topluluk isimlerinden sadece iki tanesini kullanmıştır. Bunlar, "el"ve "xalġ" kelimeleridir.

Eserin kelime hazinesinde yer alan terimler ve yansıma sözcükler de incelemeye değerdir. Aşağıdaki satırlarda bu konulara yüzeysel de olsa değinilecektir.

Şair, eserinde yansıma kelimelere sıklıkla yer vermiştir. Bu durumun malum sebebi eserin konusunun doğa olaylarıyla iç içe işlenmesidir. Eserdeki yansıma kelimelerden bazıları şunlardır: “Cik cik, ah, gurlamak, çarpalanmak, gumbuldamak, şaġġıldamak, fışġırtı, vıyıldamak, toġġuşmak, ġaġġıldaşmak, hönkürmäk, şırıl-şırıl, şır-şır, hıçġırıġ, hönkürtü, mälämäk, şaraġ-şaraġ, ġähġähä, fışġırtı.” Bu kelimeler öylesine yerli yerinde kullanılmıştır ki, yer aldıkları mısralarda konuyla bağlantılı olarak okuyucuları etkileme gücüne sahiptirler. Aşağıdaki mısralarda geçen “ah” kelimesi bam telinden çıkan bir “ah” sesidir, ancak bu ses tarihten bir devre isnat edilmiş ve o devrin acılarını yansıtmıştır âdeta.

Tarixin bir dövrü yatır

Bir bämdäki “ah” säsindä.

4.3. ZAMİRLER

Eserde zamirlerin kullanmı incelendiğinde şu tabloyla karşılaşılır:

4.3.1.Şahıs Zamirleri: Şair, bu poemada en çok üçüncü teklik şahıs zamirini kullanmıştır. Eserde bu zamirin en fazla kullanılan şahıs zamiri olmasının başlıca sebebi poemada işlenen konudur. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi konu fasıl makamlarıdır ve bu makamlar tabiat olaylarıyla, tarihten sahnelerle bağdaştırılarak okuyucuya sunulmuştur. Bu nedenle sık sık soyut kavramlar tanımlanmış veya kişileştirilmiş varlıkların düşünceleri aktarılmıştır. Üüçüncü teklik şahıs zamiriyle şair, genellikle ya soyut bir kelimeyi ya da soyutlaştırdığı olayları, varlıkları tanımlar. Şair, ikinci olarak birinci çokluk şahıs zamirini kullanmıştır. Eserde bu şahıs zamiri “millet” kavramının yerine kullanılmıştır. Daha sonra sırayı takip eden “män” ve “sän” zamirleriyle şairin diyalog ve hitap tekniğine yer verdiğini görmekteyiz.

Şahıs zamirlerinin eserde kullanım sayıları şu şekildedir:

1. Teklik Şahıs Zamiri: Män :44
2. Teklik Şahıs Zamiri: Sän :38
3. Teklik Şahıs Zamiri: O :50
1. Çokluk Şahıs Zamiri: Biz :45
2, Çokluk Şahıs Zamiri: Siz : 1
3. Çokluk Şahıs Zamiri: Onlar: 0

4.3.2. İşaret Zamirleri: Eserde işaret zamirlerinin kullanımı oldukça azdır. Poemada yer alan işaret zamirleri ve kullanımları şöyledir: "burada, buna, orda varağlanır."

4.3.3. Belirsizlik Zamirleri: Poemada işaret zamirleri gibi belirsizlik zamirleriyle de çok sık karşılaşılmaz. Eserde geçen belirsizlik zamirleri şunlardır: "härä bir cürä, här käs, kimsä, bir kimsä, hamı.

4.3.4. Soru Zamirleri: Poemada geçen soru zamirleri şunlardır: "näsä, nä, kim, hansı"dır. En çok "nä" soru zamiri kullanılmıştır. Eserdeki kullanımları ise şu şekildedir: "Näsä deyir… Nädir belä? Däräläriη çiçäyi nä? Niyä şüşädädir? Kim tütäk käsib? Nä deyir? Nä danışır? Kim salıbdır? Kim zähär ġatdı? Kim yaratdı? Nä yaratdı? Bu nä säsdir? Nädir Şur? Hansı diläk? Nä fayda? Nälär deyir? Nälär yatır, nälär, nälär. Nädän ötrü ayrı saldılar? Hansı günahın hansı bäd ämälin öz bahasıymış? Bu därdä bağladı mäni kim? Häyat nä? Ölüm nä? Ömür nä? Yol nä? Ġäflät yuxusunu dağıdan nädir? Sellärä döndärib axıdan nädir? Haldan-hala salan bu zaman, nädir? Hökmüylä, ġäsdiylä nä deyir zaman? Fırlanır, fırlanır, fırlanan nädir? Ay nä, gün nädir? İlk nä, son nädir? Ġäsdi bilinmäyän bu oyun nädir? Bäs bu nädir? Ġesdi nädir? Niyä taleläri daşa çaldılar? Nä danışır o?"

4.3.5 Dönüşlülük Zamiri: Eserde dönüşlülük zamir kullanımı azımsanmayacak derecededir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde

Türkiye Türkçesinden farklı olarak belirsiz isim tamlaması oluşturma özelliği yüklenerek sıkça kullanılır. Türkiye Türkçesinde bu tarz ifadeler gereksiz sözcük kullanımı olarak değerlendirilip anlatım bozukluğu olarak kabul edilir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde böyle bir durum söz konusu değildir. Bilindiği üzere Azerbaycan Türkçesinde dönüşlülük zamiri "öz" kelimesidir. Eserde geçen kullanımları şöyledir: "Öz ġälbi, öz lähcäsi, öz säsi, öz rängi, özü şe'r, öz ruhu, öz ġälbi, öz sözü, öz sorğusu, öz äli, özü çalır, öz yönü, öz yolu, öz şe'ri, özümä mähäk sanmışam, görüräm özümü sändä, öz hämdämim, öz mäcrası, özünä özü yol açır, öz amanım, öz ahım, özü xatirä, öz bahası, öz gözün, öz älläri̇n, öz südütäk, öz yarası, özünü därk etmäsi, öz ġuşu, öz budağları, öz axışı, öz därdi."

4.4. SIFATLAR

Vahabzâde, bu eserinde sıfat kullanımına çok yoğun bir şekilde yer vermiştir. Adeta eserinde kelimelerle çizdiği manzaraları sıfatlarla oluşturmuştur. Sıfatların kullanımı yapı olarak değerlendirilecek olursa eserin bir manzum eser özelliği göstermesi sebebiyle sıfatların kullanımı kurallı bir yapıya sahip değildir. Daha açık bir ifadeyle yer yer ismin önünde yer alırlar yer yer de sonunda bulunurlar. Bazen tasvirler birkaç mısrayı bile geçer.

Her yeni sıfat, ismi (ismin gösterdiği eşyayı, kâinatı) bambaşka bir şekle sokar. Gözle görülmeyen, elle tutulmayan şeyler, eşyanın sıfatları kendilerine izafe olunarak gözle görülür, elle tutulur bir hale getirilir; mevcut olmayan soyut şeyler varlık kazanır. Bunun aksine manevî sıfatlar eşyaya izafe olunca eşya; ruh, duygu ve düşünce ile dolar. Üçüncü bir tarz olarak sırf eşyaya ait sıfatlar arasında aktarma yapılır; bu şekilde de somut âlem gözlerimize yeni bir hüviyetle görünür.[119]

[119] Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 2005 (İlk Baskı, 1971), sf. 235.

Vahabzâde bu poemasında sıfatların bu özelliklerinin tamamından faydalanmıştır. Eserde kullanılan sıfatlar şunlardır:.

4.4.1 Vasıflandırma sıfatları: Poemada yer alan vasıflandırma sıfatları şunlardır: “Yazıġ biz, ġırıġ-ġırıġ hıçğırıġlar, älvan-älvan pärdälär, pırıl-pırıl säslär, oyuġ-oyuġ yuvalar, sızan su, azan su, enib ġalxan keçidlär, adi bir säs, ġuru näfäs, elä säs, düşän alma, kök sim, şöhrätli müzäy, şanlı müzäy. maraġlı roman, tarix yaşlı baba, gözüyzşlı ana, ġara yellär, dähşätli macära, märd kişi, çapıġ-çapıġ ġaşlar, al ġan, uca-uca dağ başı, böyük ġäm, böyük därd, yanıġlı şur, älvan-älvan çiçäk, ġara giläm, tänha bänövşä, göy göl, topa buludlar, ağ läpälär, ötän macära, hikmät dolu söz-söhbät, hikmät dolu eşġ, ġara xäbär, lal sular, göpük-göpük ağ dalğalar, ca-uca ġayalar, böyük-böyük ġayalar, ötän gün, ağıllı tädbir, yaman düşmän, amansız düşmän, ġansız düşmän bästäboylu Nigarlar, yad ovçu, bir şirin söz, imzalı färman, häzin pärdälär, şirin pärdälär, xäfif kölgälär, oyma naxış läpälär, dumanlı säslär, düyünlü säslär, mächul dil, sirli säs, gizli bir aläm, atam hünärli, babam fikirli, reyhan näfäsli, yarpız ätirli, ulu babalar, çılğın säslär, şirin arzular, xoş xäyallar, müġäddäs pir, müdrik tar, abırlı ġızlar, häyalı ġızlarım, utanġac sevgilär, dözümlü sevgilär, sirli yol, soraġlı yol, yamyaşıl düz, köhnä yer, özgä bir dünya, yaşıl gädik, eyni müğänni, mäğrur Ġız ġalası, köhnä Bakı, asta-asta pıçıltılar, gizli mätläb, lal säslär, böyük ġüdrät, böyük hikmät, ġucağ-ġucağ söz çälängi, özgä çeşmä, başġa räng, häzin bayatılar, häzin çiçäklär, şirin bayatılar, şirin diläklär, telli xanım, xumar baxış, ağlar säs, ġarib käsim, gizli därdlär, kor düyün, ötän keçmiş, dilbilmäz ġuş, hikmät dolu eşġ, bäd ämäl, isti näfäs, büyük arzular, dar çärçivä, däli xallar, müdrik bir ağıl, därin düşüncä, çılğın ġälblär, gizli fikirlär, sıx meşä, müdrik bir üräk, ulu dağlar, köhnä rävayätlär, canlı misallar, ibrätli hekayätlär, sirli suallar, ädalätli şikayätlär, ġabırğası ġalın ovçu, göy çämänlik, ġızıl ġan, çarəsiz yalvarış, ağ yel, ağ buludlar, ağ gül, ağ yağış, düz torpaġ, kal açlalar, uzun därä, älvan-älvan havalar, açıġ

yer, ğızıl saçlar, özgä bir näğmä, tämiz ayna, färähli halar, ğüssäli halar, älvan-älvan halar, geniş ğollar, äfsanävi nänämiz, ğızıl bürkü, azad ğuş, däli ğoyun, nazlı ğoyun, ğırğovul gözlü ğoyun, ğatığı üzlü ğoyun, narış ğoyun, yünü bir ğarış ğoyun, şiş ğayalar, kiçik-kiçik arxlar, böyük mätläb, ğırığ hönkürtü, daş üräklär, kürü ah, kinli üräklär, belä bir axın."

4.4.2. Belirtme Sıfatları:

4.4.2.1 İşaret Sıfatları: Eserde "bu" ve "o" işaret sıfatları oldukça sık kullanılmıştır. Bu sıfatların eserde yer alan şekilleri şunlardır: "Bu näğmä, o ğuşcuğaz, o nalä, o ğuş, bu dil, bu dünya, o säs, bu nağıl, o zaman, bu gözläm, o tellär, o birisi, o särtlik, bu incälik, o tarix, bu hikmät çämäni, bu çämän, bu dähşätli macära, o täräf, bu uyarlığ, bu ocağ, bu näğmälik, bu märdlik, bu ränglär, bu duyğular fışğırtısı, bu diyar, bu mağam, bu bäla, bu ğäza, bu arzu, bu dilek, o oymalar, o äzämät, o batığlar, bu ğalalar, bu ğartallar mäskäni, o yarmalar, bu ğalalar, o fikirlär, o duyğular, o mähäk daşı, bu od, o mächul dil, bu dağlar, bu yollar, o zirvälik, o köhnä Bakı, o bulud, bu zaman, o ağlar säs, bu därd, bu dağ, bu çärxi-fäläk, o dar çärçivä, bu sevda, bu zaman, o çarəsiz yalvarış, bu ağ yağış, bu säs."

4.4.2.2. Sayı Sıfatları: Eserde sayı sıfatlarına çok fazla yer verilmemiştir. Sayı sıfatlarının eserdeki örnekleri şunlardır:

4.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları: "Yeddi säs, üç alma, iki ğälb, bir çäçäk, bir yatak, bir fäsil, bir mäcra, bir daş, min-min fikir, yüz il, beş yüz il, bir ğälb, bir xalğ, min il, min söz, min ğälb, min can, bir üz, bir äsr, bir ğarış, min cümlä."

4.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları: Bu poemada sıra sayı sıfatlarından sadece "ilk" kelimesine yer verilmiştir. Örnekler: "İlk bayatı, ilk rängläri, ilk täsnifläri, ilk ritmläri" dir.

4.4.2.2.3.Üleştirme Sayı Sıfatları: Eserde kullanımına hiç rastlanmamaktadır.

4.4.2.2.4.Kesir Sayı Sıfatları: Eserde kullanımına hiç rastlanmamaktadır.

4.4.2.3.Belirsizlik sıfatları: Poemada belirsizlik sıfatları oldukça sık kullanılmıştır. Bu belirsizlik sıfatları “bir”, “här” ve “bircä” kelimeleridir. Örnekler şunlardır: “Bir ġuş, här mätläb, här yer, bircä ġarış, bir nağıl, bir äfsanä, bir göyercin, bir ġärib, bir gözläyiş, bir häsrät, bir xalġ, bir dövr, bir muğam, här kälmä, bir ġarğı, här ġaya, här sal daş, bir vähdät, här ikisi, bir arif, bir päncärä, här pärdä, bir räng, bir anlıġ, bir vuruş, bir ähvalat, här istäk, bircä borc, här zängüläsi, bir Müxalif güşäsi, bir häzinlik, bir xäfiflik, bir can sirdaşı, bir vuruş, bir ġala, bir aläm, här xalı, bir vahid, bir arzu, bir kam, här guşäsi, bir axı, bir dünya, här yolcu, här muğam çalan, här muğam deyän, här dinläyän, bir od, bir xal, här säs, bir anlıġ, bir himä, bir ġäfäs, bir canlı kitab, här pärdäsi, här bämi, här zili, bir çängä bulud, bir ağsaġġal, bir sirdaş, här vaxt, bu oyun, bir aġil, bir täräf, här ġapı, bircä hönkürtü, bir xatirä, här guşäsi, bir näğmä, bir arzu.”

4.4.2.4.Soru Sıfatları: Eserde soru sıfatları çok az kullanılmıştır. Soru sıfatı olarak kullanılan kelimeler “nä”, “hansı”, “nä ġädär” ve “neçä” kelimeleridir. “Nä nalädir, hansı küläk, neçä kärä, nä ġädär yollar, neçä räng, neçä ġäsd, neçä cäbhä.”

4.5. ZARFLAR

Vahabzâde, bu poemasında zarf kullanımına çok fazla yer vermemiştir. Eser, genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde şairin

zarflardan ziyade isim sıfatlara yer verdiği dikkatleri çeker. Eserin muhteva bakımından incelendiği satırlarda da ifade edildiği gibi şair, bu poemasıyla anlatmak istediklerini kelimelerle çizmiştir adeta. Dolayısıyla eserde yer alan kelime türleri içerisinde zarflar, sıfatlar kadar yer tutmamaktadır.

Eserde kullanılan zarflar şunlardır:

4.5.1. Yer Zarfları: “Burdan gälir, bir yana, burada oxu, budağlandı sola sağa, el-obanı yan axdı, vätän sarı baxanda, ora bax.”

4.5.2. Zaman Zarfları: “Ävväl, axır, ilk däfä, dünän, bu gün, çoxdan, ävvälcä, bä’zän, axı, hämişä, härdän, bir gün.”

4.5.3. Nasıllık-Nicelik Zarfları: Eserde yer alan nasıllık- nicelik zarfları şunlardır: “İçin-için sızlamağ, düzgün bölämämäk, asta-asta söhbät açmağ, häzin-häzin inlämäk, narın-narın danışmağ, belä elä incä-incä süzmäk, toz-toz olmağ, yaza-yaza gälib çatmağ, birdän yada düşmek, axın axın çäkilmäk, coşa-coşa yaşamağ, coşa coşa enib ġalxmağ, ġanad-ġanad uçmağ, dönä-dönä dağılmağ, aşikar ağlamağ, gizlicä yanmağ, häzin-häzin näğmä oxumağ, birdän däyişdirmäk, tez-tez däyişdirmäk, şırıl-şırıl yanmağ, şır-şır axmağ, anbaan däyişmäk, yenidän taratmağ, ġar-ġar axmağ, täz açılmağ, belä dolmağ, belä almağ, ahästäcä deymäk, aramla danışmağ, tämkinlä danışmağ, täk-täk danışmağ, därin düşünmäk, ahästäcä söylämäk, yazıġ-yazıġ baxmağ, mälül-mälül baxmağ, tel-tel äsmäk, varağ-varağ oxunmağ, elä yağmağ, ahästäcä ġandımağ.”

4.5.4. Soru Zarfları: Eserde yer alan soru zarfları şunlardır: “Necä, niyä, hardan, nä zaman, nädän ötrü, nä vaxt, necä, hanı neçä.”

4.5.5. Azlık-Çokluk Zarfları: Eserin birkaç yerinde rastlanır. Bunlar: “Çox ġürrälänmäk, çox ġısaltmağ, çox yoxsul olmağ, bir cür ġät edmäk, bir az aralanmağ.”

4.6. İSİM TAMLAMALARI

Sıfat ve sıfat tamlaması kadar olmamakla beraber eserde, isim tamlamalarına da bolca yer verilmiştir.

Vahabzâde bu poemasında Arapça ve Farsça tamlamaları sadece iki yerde kullanmıştır. Bunlardan biri de alıntıdır. Söz kon usu tamlamalar: “İsmi pünhan” ve “Sahibi ezzaman”dır.

Kullanılan isim tamlamaları belirlilik, belirsizlik bakımından değerlendirildiğinde belirli isim tamlamaları daha fazladır. Şeklen belirsiz olduğu halde mana bakımından belirli veya şeklen belirli olduğu halde mana bakımından belirsiz tamlamalara da rastlamak mümkündür. (İnsanların ilk arzusu, ġayaların ġabağı, tutar säsi, Zoğal çubuğu, Hasar pärdäsi, Orta segâh, Ġız ġalası gibi.)

Şairin eserinde isim tamlamasına bu derece yer vermesinin sebebi eserde anlattığı olayları, çizdiği manzaraları en ince ayrıntısına kadar belirtmesidir. Bunun yanı sıra bazen somut kavramları soyutlaştırmak bazen de soyut kavramları derinleştirmek için üslubunu tamlamalarla zenginleştirmiştir. Daha açık bir ifadeyle somutu soyut, soyutu da somut yapmak için tamlalamardan faydalanmıştır. Metinde geçen isim tamlamaları aşağıdaki satırlarda belirlilik ve belirsizlik bakımından gruplandırılmıştır.

4.6.1. Belirli İsim Tamlamaları

Poemada yer alan belirli isim tamlamaları şunlardır:

“Mätläbinin axırı, mätläbinin ävväli, dilin nöğtäsi, dilin bergülü, dünyanın ağrıları, dünyanın acıları, ġırġavulun döşü, bir arzunun can säsi, suyun säsläri, här yerin çiçäyi, dağların çiçäyi, däräläri çiçäyi, çiçäklärin öz rängi, çiçäklärin öz ätri, sığırçının beli, säsin özü, säsin sözü, mätläbin öz säsi, säsin şe’riyyäti, sözün nägməsi, onun sözü, onun ġesdi, dünyanın işläri, ötänlärin därdläri, divin canı, canavarın aldatdığı, Şüngülümün ġanı, tarın kök

simi, divin tilsimi, üräyinin telləri, tellərin nəğməsi, xalğın ruhu, xalğın ğəlbi, onun nəğməsinə, tarixin bir dövrü, bənövşənin üşüməsi, babamın yaşı, növəmin yaşı, ğəlbin həsrəti, ədalətin şərbəti, Koroğlunun nə'rəsi, mərd kişinin Ğıratı, təbiətin öz əli, ağzın içi, Bayandurun dəlilləri, Koroğlunun dəlilləri, təbiətin ruhu, təbiətin özü, Azərbaycan maralı"nın gözü, xalıların xanasın, göy gölümün läpəsi, ğışın savaşı, ğayaların ğabağı, ağacların budağı, dağın ğarı, dağın barı, arifin hikmət dolu söz-söhbəti, arifin hikmət dolu eşği, fikrin yolları, fikrin mənzilləri, Şikəstənin zil guşəsi, Ğarabağın çölləri, taləyin bu ğəzası, ata-babaların şərəfi, təssüfün kölgəsi, belinin bağı, dəyirmanın pəri, elin sözü Çahargahın hasarı, yadellinin ğabağı, Çahargahın pərdələri, ərənlərin nə'rəsi, əsrin atəşi, Abşeronun ğalaları, yadellinin hücumu, yadellinin başı, ğalasının adı, babaların məramı, yumruğumun ləzzəti, ğalaların sinəsi, batığların sinəsi, çıxığların sinəsi, muğamın pərdələri, payazın sazağı, dağın dumanı, dağın sisi, Nağıl nənələrin laylay səsi, ulu babaların kamal həznəsi, sənin xəyalları, sənin düşüncələrin, xalğın min illik iztirabları, bir xalğın tarixi, tarixin yolu, muğamın pərdələri, macərasının ilkini, macərasının sonu, ayağın altı, xəyalın gözü, səsinin gücü, hərənin gözü, öz ğəlbinin pəncərəsi, mənim gördüyüm, mənim öz amanım, mənim öz ahım, mənim dağlarım, sənin ğaynağın, Ğoşğarın bağrı, Käpəzin bağrı, Ulu Şah dağın bağrı, mənim öz dərdim, mənim öz mələlım, anamın südü, nənəmin dili, Dilğəmin dili, Sarı Aşığın sevgi dastanı, Molla Cumanın "İsmi pünhanı", Vağifin gönlü, bir arzunun hıçğırığları, bir çırpıntının hıçğırığları, üräyin səs ğırığları, dağların sinəsi, mənim çəkdiklərim, əmələin öz bahası, dərdimin yükü, dinləyənlərin başı, dünyanın o dar çərçivəsi, onun hər pərdəsi, pəri ğızının macərası, onun atası, bir istəyin dalı, eşğin dalı, ağsağğalın öyüdü, ağsağğalın danlağı, hər guşəsi, müdrik bir üräyin düşüncələri, vaxtın öz ğuşu, vaxtın öz budağları, günəşin başı, ağilin hikmətli nəsihətləri, taləyin ibrətli hekayətləri, eşğin hikmətləri, insanın ədalətli şikayətləri, əzabın son dəmi, əzabın sərhədləri, insanların ilk arzusu, insanların ilk niyyətləri, sənin ğolun, nəğmələrin itsisi, torpağın iliyi, üräyinin tanğısı, könlümüzün öz sözü, göyün ğovğası, yerin ğovğası, göyün təmiz aynası, çiçəklərin əksi, göyün tağı, üräyin ğüssəli halları, üräyin fərəhli halları, üräyinin telləri, bizim

mahnılarımız, yaylağların çiçäyi, ġoyunun ağı, suların säsi, dağların sel suyu, ġälbimizin färyadı, bizim muğam däryamız, sözün özü, näğmälärin ävväli, sözümüzün ibtidası, fikrimizin ibtidası, dilimizin älifbası, ġäsdin önü, Zabul segahın mayäsi."

4.6.2. Belirsiz İsim Tamlamaları

Poemada yer alan belirsiz ism tamlamaları şunlardır:

"Ġuş dili, öz ġälbi, öz lähcäsi, dağ gülü, bağ gülü, od külü, dağ külü, daş säsi, öz säsi, ġuş säsi, ney üstü, ġaratoyuġ yuvaları, can säsi, çolpaların naläsi, yer üstü, öz ruhu, öz ġälbi, öz sözü, öz sorğusu, öz xäyalı, öz duyğusu, saz üstü, ġäm düyünü, ġäm säsi, ah säsi, döyüş säsi, kol dibi, ġar altı, ġılınc säsi, ġalxan säsi, döyüş säsi, säs müzäyi, hikmät çämäni, haġġ säsi, öz äli, cängi säsi, meydan üstü, ġan üstü, dağ başı, ġaval daş, yar cäfası, ġar üstü, xal düşmäsi, ġar uçġunu, öz yönü, öz yolu, sänät bahadırı, ağıl mülkü, vätän häsräti, öz şe'ri, güllä säsi, ön sözü, häyäcanlar ġucağı, yad ölkä, daş üstü, ġara yellär ġabağı, düşmän üstä, çäkic altı, Müxalif güşäsi, çaxmaġ daşı, can sirdaşı, Hasar pärdäsi, säs düzümü, naxış läpäläri, tarix boyu, Ġız ġalası, ġartallar mäskäni, daş näğmälär, säs axını, mähäk daşı, öz hämdämim, ġäm buludları, barmağı altı, laylay säsi, kamal häznäsi, öz mäcrası, tutar säsi, söz çälängi, Zabul segahım, Orta segahım, Çoban bayatısı, dağlar başı, säs ġırığları, könül hıçğırtısı, iç hönkürtüsü, yay günü, öz gözü, öz älläri, ġälb atäşi, can yanğısı, öz yarası, mühit dänizi, ġäflät yuxusu, bahar havası, göz baxışı, öz axışı, dünya gädäri, gälä-götür işlär, öz därdi, son däm, ilk niyyätläri, ilk arzusu, ah atäşi, söz rängi, därdli ġurub çağı, dan yeri, toy günü, häyat yükü, çarığ bağı, cehiz ağı, sel suyu, könül säsi, ilk dilimiz, ġäzäb tonġalı, üräk yanğısı, Zabul segahı, duyğular fışğırtısı, ön sözü, Hasar pärdäsi, durna ġatarı, könül telläri, Zoğal çubuğu, bäm sim, zil sim."

4.7.SIFAT TAMLAMALARI

Sıfat tamlamaları şair ile eşya, varlık, hadise ve kavramların, durum, vasıf ve hareketleri arasındaki idrak şeklini veya bunlarla ilgili imaj ve tasavvurları göstermesi bakımından stilistiğin önemli malzemelerinden biridir.[120]

Poemada geçen sıfat tamlamaları üç grup altında toplanmıştır. Birinci grup, sıfat-fiiller ile oluşturulan sıfat tamlamaları; ikinci grup, sıfat yapan "ki" ekiyle oluşturulmuş sıfat tamalamaları; üçüncü grup ise isim kökenli kelimelerin oluşturduğu sıfat tamlamalarından oluşmaktadır.

4.7.1.Sıfat-Fiillerle Oluşturulmuş Sıfat Tamlamaları: Poemada geçen sıfatfiil ekleriyle oluşturulmuş sıfat tamalamaları şunlardır: "Sızan su, azan su, enib ġalxan keçidlär, düşän alma, ötän macära, ötän gün, ötän keçmiş, ġayalardan yumalanan daş säsi, säs axtaran ġuş säsi, balaları perik düşän ġaratoyuġ yuvaları, yuvaları dağıdılmış çolpaların naläsi, dağa gedän cığırlar, ġälbä yol açmayan söz, sözün deyä bilmädiyi söz, dolaşdığın pärdälär, göydän düşän üç alma, görmädiyin bir xalġ, nänälärin toxuduğu xalılar, längär vuran här guşäsi, buz bağlayan lal sular, çıxışların batığlara düşän xäfif kölgäläri, od aldıran döyüş säsi, ġar altından çıxan tänha bänövşä, söhbät açan säs müzäyi, varaġlarda döyündürän bir maraġlı roman, här kälməsi alov saçan tarix yaşlı baban, ġuş ġonmayan ġayalar, ġara yellär dilländirän bir ġarğı, ġobustanda räġs eläyän ġayalar, cavabsız ġalan hikmätlär, ġobustanda räġs eläyän daşlar, çarpalanan çapıġ-çapıġ ġaşlar, yeri ġalmış yara, birdän yada düşmüş bir ötän macära, üstündä cığırlar açılan bir därä, bir rängä çalan mänzärä, tez sönän xatirä, vıyıldayan güllä säsi, hasar çäkän ġalalar, coşan üsyan, şaha ġalxan dağlalar, längärlädän tufan, äväz edän kölgälär, yumruġ kimi düyümlänän bu ġalalar, tüstülänän ocağlar, daş üstündä çiçäklänän o

[120] Hüseyin Özbay, a. g. e. sf. 194.

yarmalar, ġaldırılan bir ġala, çalalara naxış tutan o fikirlär, ġaġğıldaşan pärdälär, hiddätlänän säs axını, ġalxıb enän säs axını, ġanacaġ ölçü, säslärä bükülmüş bu göz yaşları, sinänä çäkilän bu dağlar, yatağa sığmayan ġollu-budağlı sel, ayaġ däymäyän yaşıl gädik, här muğam çalanınkeçdiyi açtığı iz, muğam deyänin keçdiyi açdığı iz, könlünü yandıran köz, çırpınan üräk, därinä işläyän täxäyyül, çöllärä boylanan gül baxış, Dilġämin dilindä dil-dil dillänän telli sazların telli xanımı, Vaġifin gönlünü ġana döndärän xumar baxış, sınmış bir üräyin säs ġırığları, bir himä bänd olan bir ġärib käsim, älilä saldığı kor düyün, naläsinä alışan könül, keçmişi yanğıyla danışan könül, äyilib ġırılan budaġ, könlümdä dikälän bu dağ, dilimä vurulan ġadaġ, könüllär şad edän ämällär, tilsimä düşmüş bir päri ġızının macärası, mäläyä-mäläyä ġaçan bir üräk, büdräyän ġälb, längär vuran här guşäsi, yağan ġar, bahar havasına oxudan zaman, haldan-hala salan bu zaman, ġäsdi bilinmäyän bu oyun, tarix danışan köhnä rävayätlär, cavabsız ġalan hikmätlär, pambığlanan buludlar, bänd etdiyi süslär, keçilän yollar, dağlardan aldığımız nağmä.”

4.7.2.Sıfatı “-ki” Ekiyle Yapılmış İsimler Olan Sıfat Tamlamaları: Poemada geçen sıfat yapan “ki” ekiyle oluşturulan sıfat tamlamaları şunlardır: “Ġırġavulun döşündäki ränglär, muğamdakı älvan-älvan pärdälär, muğamdakı pırıl-pırıl säslär, säslär, sığırçının belindäki arşın, ġälbdäki bir mätläbin öz säsi, bir bämdäki “ah” säsi, ġayadakı särtlik, cängidäki märdlik, dağlardakı bulağlar, uca dağlar başındakı “Azärbaycan maralı”nın gözündäki ġara giläm, havadakı şahin, dağlardakı ġar üstü, daşlardakı o oymalar, ġatardakı häzin şirin pärdälär, bürclärdäki o äzämät, ġaladakı dişlär, tağlardakı oyma naxış läpälär, adındakı mä’nä, daşlardakı o batığlar, daşlardakı o duyğular, suların ġayalardakı häzin asta-asta pıçıltıları, tutar säsindäki därinliklär, däli xallardakı hönkürtü, gözlärdäki o çarəsiz yalvarış, baxışdakı o yalvarış, hanadakı ränglär, säslärdäki ränglär, dağlardakı suların, bu säsdäki mälahät, ondakı tilsimlär.”

4.7.3.Sıfatı Vasıflandırma Sıfatı, Belirtme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları: Poemada geçen isim kökenli kelimelerin oluşturduğu sıfat tamlamaları şunlardır: “ġırıġ bir arzu, yazıġ biz, ġırıġ-ġırıġ hıçğırığlar, älvan-älvan pärdälär, pırıl-pırıl säslär, oyuġ-oyuġ yuvalar, adi bir säs, ġuru näfäs, elä säs, kök sim, şöhrätli müzäy, şanlı müzäy. maraġlı roman, tarix yaşlı baba, gözüyaşlı ana, ġara yellär, dähşätli macära, märd kişi, çapıġ-çapıġ ġaşlar, al ġan, uca-uca dağ başı, böyük ġäm, böyük därd, tänha bänövşä, yanıġlı şur, älvan-älvan çiçäk, ġara giläm, göy göl, topa buludlar, ağ läpälär, hikmät dolu söz-söhbät, hikmät dolu eşġ, ġara xäbär, lal sular, göpük-göpük ağ dalğalar, uca-uca ġayalar, böyük-böyük ġayalar, ağıllı tädbir, yaman düşmän, amansız düşmän, ġansız düşmän bästäboylu Nigarlar, yad ovçu, bir şirin söz, imzalı färman, häzin pärdälär, şirin pärdälär, xäfif kölgälär, oyma naxış läpälär, dumanlı säslär, düyünlü säslär, mächul dil, sirli säs, gizli bir aläm, atam hünärli, babam fikirli, reyhan näfäsli, yarpız ätirli, ulu babalar, şirin arzular, xoş xäyallar, müġäddäs pir, müdrik tar, abırlı ġızlar, häyalı ġızlarım, utanġac sevgilär, dözümlü sevgilär, hikmät dolu eşġ, sirli yol, soraġlı yol, yamyaşıl düz, köhnä yer, özgä bir dünya, yaşıl gädik, eyni müğänni, mäğrur Ġız ġalası, köhnä Bakı, asta-asta pıçıltılar, gizli mätläb, lal säslär, böyük ġüdrät, böyük hikmät, ġucaġ-ġucaġ söz çälängi, özgä çeşmä, başġa räng, häzin bayatılar, häzin çiçäklär, şirin bayatılar, şirin diläklär, çılğın säslär, hikmätli näsihätlär, telli xanım, xumar baxış, ağlar säs, ġärib käsim, gizli därdlär, kor düyün, dilbilmäz ġuş, bäd ämäl, isti näfäs, büyük arzular, dar çärçivä, däli xallar, müdrik bir ağıl, därin düşüncä, çılğın ġälblär, gizli fikirlär, sıx meşä, müdrik bir üräk, ulu dağlar, köhnä rävayätlär, canlı misallar, ibrätli hekayätlär, sirli suallar, ädalätli şikayätlär, ġabırğası ġalın ovçu, göy çämänlik, ġızıl ġan, çarəsiz yalvarış, ağ yel, ağ buludlar, ağ gül, ağ yağış, düz torpaġ, kal açlalar, uzun därä, älvan-älvan havalar, açıġ yer, ġızıl saçlar, özgä bir näğmä, tämiz ayna, färähli halar, ġüssäli halar, älvan-älvan halar, geniş ġollar, äfsanävi nänämiz, ġızıl bürkü, azad ġuş, däli ġoyun, nazlı ġoyun, ġırġovul gözlü

ġoyun, ġatığı üzlü ġoyun, narış ġoyun, yünü bir ġarış ġoyun, şiş ġayalar, kiçik-kiçik arxlar, böyük mätläb, ġırığ hönkürtü, daş üräklär, kürü ah, kinli üräklär, müdrik bir üräk, belä bir axın, bir canlı kitab, bu näğmä, o ġuşcuğaz, o nalä, o ġuş, bu dil, bu dünya, o säs, bu nağıl, o zaman, bu gözläm, o tellär, o birisi, o särtlik, bu incälik, o tarix, bu hikmät çämäni, bu çämän, bu dähşätli macära, o täräf, bu uyarlığ, bu näğmälik, bu märdlik, bu ränglär, bu duyğular fışğırtısı, bu diyar, bu maġam, bu bäla, bu ġäza, o oymalar, o äzämät, o batığlar, bu ġalalar, bu ġartallar mäskäni, o yarmalar, bu ġalalar, o fikirlär, o duyğular, o mähäk daşı, bu od, o mächul dil, bu dağlar, bu yollar, o zirvälik, o köhnä Bakı, o bulud, bu zaman, o ağlar säs, bu ocağ, bu därd, bu dağ, bu çärxi-fäläk, o dar çärçivä, bu sevda, bu zaman, o çaräsiz yalvarış, bu ağ yağış, bu säs, yeddi säs, üç alma, iki ġälb, bir çäçäk, bir yatak, bir fäsil, bir mäcra, bir daş, min-min fikir, yüz il, beş yüz il, bir ġälb, bir vuruş, bir xalğ, min il, min söz, min ġälb, min can, bir üz, bir äsr, bir ġarış, min cümlä, ilk bayatı, ilk rängläri, ilk täsnifläri, ilk ritmläri, bir ġuş, här mätläb, här yer, bircä ġarış, bir nağıl, bir äfsanä, bir göyercin, bir ġärib, bir gözläyiş, bir häsrät, bir xalğ, bir dövr, bir muğam, här kälmä, bir ġarğı, här ġaya, här sal daş, bir vähdät, här ikisi, bir arif, bir päncärä, här pärdä, bir räng, bir anlığ, bir vuruş, bir ähvalat, här istäk, bircä borc, bir çängä bulud, här zängüläsi, bir Müxalif güşäsi, bir häzinlik, bir xäfiflik, bir can sirdaşı, bir ġala, bir aläm, här xalı, bir vahid, bir arzu, bir kam, här guşäsi, bir axı, bir dünya, här yolcu, här muğam çalan, här muğam deyän, här dinläyän, bir od, bir xal, här säs, bir anlığ, bir himä, bir ġäfäs, här pärdäsi, här bämi, här zili, bir ağsağğal, bir sirdaş, här vaxt, bu oyun, bir aġil, bir täräf, här ġapı, bircä hönkürtü, bir xatirä, här guşäsi, bir näğmä, bir arzu, nä nalädir, hansı küläk, neçä kärä, nä ġädär yollar, neçä räng, neçä ġäsd, neçä cäbhä.”

4.8. CÜMLE

"İsim, sıfat, fiil ve cümlenin diğer unsurları ancak malzemedir; asıl yapı cümledir. Cümle, bu unsurları hususî bir nizam içinde terkip eder. Bu terkibin hüviyet ve kıymeti, kendisine dâhil olan parçaların toplamından ayrı bir şeydir. Sanatkârın sentez kabiliyeti, cümlede daha büyük çapta kendisini gösterir. Her yazarın hususî bir cümle ve mısra yapış tarzı vardır. Bu tarzla onun duyuş ve düşünüşü arasında sıkı bir münasebet mevcuttur." [121]

Cümle yapısını incelemeye geçmeden önce eserimizin nazım türünde kaleme alınmış bir eser olması sebebiyle nazım şekline göz atmak uygun olacaktır. Vahabzâde, bu poemasını şekil itibariyle tek bir nazım şekliyle yazmamıştır. Genel itibariyle serbest nazım şekliyle yazmışsa da yer yer dörtlüklere yer yer de beyitlere yer vermiştir. Ancak poema, farklı başlıklar altında yazılmış şiirlerden müteşekkildir. Eserin şekil bakımından incelemesinde bu başlıkları takip edeceğiz. "Bälkä" adlı şiirin tamamı serbest şekilde yazılmıştır. "Şur", "Çahargah", "Segah", "Rast" adlı şiirlerin ilk ve orta bölümleri serbest, son bölümleri beyitlerden oluşmaktadır. Ancak "Segâh" başlıklı şiirin orta bölümünde dörder mısralık dört kıtadan oluşan düzenli bölüm gözde çarpar. Aynı özellik "Rast" adlı şiirin orta kısımlarında iki kıtadan oluşan bölümde de dikkatleri çeker. "Tellär Ağlasın" başlıklı şiir, ardı ardına gelen ve düz bir şekle sahip olan on beş mısralık bir şiirden ibarettir. "Ġalalar", "Härä Bir Cüda", "Aman Ovçu", "Yağ, Yağış" adlı şiirlerin de tamamı "Bälkä" adlı şiirde olduğu gibi serbesttir. "Sayaçılar" başlıklı bölümde dört mısradan oluşan kıtalara rastlanır. Bu kıtalar, halk edebiyatı ürünlerinden olan ve eserin bu bölümünde de alıntı şeklinde karşımıza çıkan sayaçı sözlerdir.

Eserin nazım şeklini inceledikten sonra eserdeki cümle yapılarını inceleyebiliriz.

Eserde yer alan cümleler yüklemine göre değerlendirilecek olursa isim ve fiil cümleleri hemen hemen aynı oranda kullanılmıştır. Şairin kendince

[121] Mehmet Kaplan, a.g.e. sf. 246.

çeşitli tanımlamaların yapıldığı ve tabiat manzaralarının çizildiği satırlar, genellikle isim cümlelerinden oluşmaktadır. Tarihten sahnelerin yer aldığı ve bir olayın vukû bulduğu satırlar ise umumiyetle fiil cümlelerinden müteşekkildir. Cümleleler öğe dizilişlerine göre değerlendirildiğinde ise incelenen eserin manzum bir eser olmasının da etkisiyle devrik cümle baskın gelmektedir. Eksiltili cümle ikinci sırayı alırken kurallı cümle oldukça az yer tutmaktadır.

Poemada yer alan cümleler anlamları bakımından değerlendirilecek olursa olumlu cümle sayısı olumsuz cümle sayısına oranla daha fazladır. Soru cümleleri ve emir cümleleri ise olumlu cümle oranından aşağı kalmaz. Şart cümleleri istek cümlelerine oranla fazla olsa bile emir cümleleri kadar yer tutmaz. Ünlem cümleleri ise bütün bu karşılaştırmaların içerisine giremeyecek kadar az sayıdadır.

Cümleler yapılarına göre değerlendirildiğinde birleşik cümleye oranla basit cümle daha fazladır. Bileşik cümlelelr arasında ise en çok kullanılan şartlı birleşik cümle olup ki'li bileşik cümle de azımsanmayacak derecededir. Birleşik cümleler içerisinde en az kapsama sahip olan iç içe birleşik cümle çeşididir. sıralı cümleler de poemada yer almaktadır. Sıralı cümlelerde bağımsız sıralı olanlar bağımlı sıralıya oranla daha fazla kullanılmıştır.

4.9. TEKRARLAR

Şair, eserinde ses, ek ve kelime tekrarlarına bolca yer vermiştir. Bunun yanı sıra fazla olmamakla beraber mısra ve cümle tekrarlarına da yer vermiştir. Yapılan bu tekrarlar, poema içerisinde ahengi sağlamakla beraber anlatımda manayı tamamlayıcı yönde katkıları olmuştur. Eserde yer alan tekrarlar incelendiğinde şöyle bir tabloyla karşılaşılır:

4.9.1. **Ses Tekrarları**

Ses tekraraları, şiir sanatında başvurulan armonik vasıtalardan biridir. Belirli seslere bir mısra veya bir bölümde daha fazla yer vermek suretiyle sesle mana arasında ahenk kurulur. Tekrar eden seslerin müzikal bir ensturman görevi yapması yanında manayı tamamlayan bir hususiyet taşıması da mümkündür. [122]

4.9.2. Ünsüz Tekrarları (Aliterasyon):

Aşağıdaki mısralarda "s" sesinin yoğun bir şekilde kullanıldığı bariz bir şekilde ortadadır.

"Ġayalardan sızan suyun

Därälärdä azan suyun"

Şiirin bir diğer kısmında yer alan şu satırlar da aynı ses tekrarına örnek teşkil eder.

"Söz var, ġälbä yol açmayan

Adi bir säs, ġuru näfäs.

Säs dä var ki,

Sözün deyä bilmädiyi sözü deyir.

Elä säsin özü şe'r, sözü şe'r.

Söz–ġälbdäki bir mätläbin

Öz säsidir…

[122] Hüseyin Özbay, a. g. e. sf. 229.

Nägmä– säsin şe'riyyäti,

Şe'r–sözün nägmäsidir."

Aşağıdaki satırlarda ise "k" sesi hâkimdir.

"Bilirikmi dediyini?

–Yox, bilmirik, biz bilmirik.

Ġuş dilini bilmiriksä

Günahkarmı o ġuşcuğaz?"

Aşağıdaki mısralarda da "n" sesinin yoğunluğu kulakta hissedilir.

"Ġayalardan yumalanan

Daş säsinä,

Öz säsinä

Säs axtaran ġuş säsinä…

O säsdäki

Addım-addım, näfäs näfäs

Dağı dolan, däräni gäz,

Ġayalardan sızan suyun,

Därälärdä azan suyu

4.9.3. Ünlü Tekrarları

Şiirdeki ünlü tekrarları genellikle "a", "ä" ve "ı, i" ortak kullanımı sonucu oluşan tekrarlardan ibarettir.

"a" sesinin tekrarına örnek:

“Bästänigar aman çäkir,

Amanından aman, aman!..

Şikayätdir

Taläyin bu ġäzasından.

Düşmän yaman amansızdır,

O ġansızdır.”

“ä” sesinin tekrarına örnek:

“Bil dağların çiçäyi nä,

Därälärin çiçäyi nä?

Çiçäklärin öz rängindä öz ätrindä

Näğmädäki säsläri gör, xalları gör.”

“ı” ve “i” sesinin ortak kullanılmasıyla oluşan ses tekrarına örnrk:

“O sızlayır için-için.

İçindädir här mätläbi,

Naläsidir eşitdiyin.

O ġuş kimi

Tarın da öz lähcäsi var, dili var.

Mätläbinin axırı var, ävväli var.

Ävväl öyrän sän bu dilin

Nöğtäsini,

Bergülünü.

Ayıra bil

Dağ gülünden

Bağ gülünü.

Ayıra bil

Ocağdakı od külündän

Sinändäki dağ külünü.

Bu dünyanın ağrıları, acıları

Necä sığır Çahargahın

Bästänigar pärdäsinä?”

4.9.4. Kelime Tekrarları

Şair kelime tekrarlarına oldukça fazla yer vermiştir. Esrede kelime tekrarı yapılan mısralar sırasıyla şöyledir.

“Näsä deyir, näsä deyir.”

“Cik-cik, cik-cik.”

“Yox, bilmirik, biz bilmirik.”

“O, bir deyil, yox, bir deyil.”

“Bu arzudur, bu diläkdir.”

“Niyä, niyä gözläyib el?”

“Dinlä tarı, dinlä neyi.”

“Hoydu, hoydu.”

“Böyük ġämin, böyük därdin.”

“Täläsmäyin, täläsmäyin.”

“Dili ilä inlär, inlär.”

“Hücum, hücum!”

“Ġälbi vulkan täk coşan üsyandır, üsyan Çarigah.”

“Däryalar längärlädän tufandı, tufan Çarigah.”

“Ov bizim, ovlaġ bizim.”

“Nälär yatır, nälär, nälär.”

“Män dä häġiġätäm, sän dä häġiġät.”

“Anamın öz südütäk sän hallımsan, halalım.”

“Fikirlär, fikirklär”

“Uçurur bir yandan, ġurur bir yandan.”

“Yaralıyam, yaralıyam”

“Üräk yanır, dil yanır.”

“Arazbarı Arazbarı!”

“Ġulağınla ġulaġ asma,

Üräyinlä sän ġulaġ as.”

“Tarın da öz lähcäsi var, dili var,

Mätläbinin axırı var, ävväli var.”

“Ayıra bil, dağ gülünden bağ gülünü,

Ayıra bil, ocağdakı od külündän

Sinändäki dağ külünü.”

“Daş säsinä,

Öz säsinä säs axtaran ġuş säsinä.”

“O düşünür,

Häm dä bizi düşündürür.”

“Ġayalardan sızan suyun,

Därälärdä azan suyun.”,

“Bax här yerin çiçäyinä,

Bil dağların çiçäyi nä.”

“Bil dağların çiçäyi nä,

Därälärin çiçäyi nä?”

“Çiçäklärin öz rängindä

Öz ätrindä,

Nägmädäki säsläri gör,

Xalları gör.”

“Säs dä var ki,

Sözün deyä bilmädiyi sözü deyir,

Elä säsin özü şe’r,

Sözü şe’r.

Söz–ġälbdäki bir mätläbin öz säsidir,

Nägmä säsin şe’riyyäti,

Şe’r sözün nägmäsidir,

Biläk onun bu dünyaya sözü nädir, ġesdi nädir?”

“Äl var ikän, ġol var ikän,

Baş var ikän, diş var ikän.”

“Üräyinin tellärindän

Tellär çäkib tara xalġın,

O tellärin nägməsində

Öz ruhunu, öz ġälbini ara xalġın.”

“Ġılınc säsi, ġalxan säsi.”

“Asta-asta söhbät açan säs müzäyi,

O şöhrätli, şanlı müzäy.”

“Tarix yaşlı baban kimi,

Gözüyzşlı anan kimi.”

“Dayan, düşün,

Düşün, dayan.”

“Ġuş ġonmayan ġayalardan

Daş tärpädär,

Kirprklärdä yaş tärpädär,

Mahnılar var, ayaġları,

Muğamlarsa baş tärpädär.”

“Yer gurladı,

Göy gurladı.”

“Yaz bir yana, ġış bir yana,

Dil bir yana, diş bir yana,

Leş bir yana, baş bir yana.”

“Yanıb söndün,

Sönüb yandın.”

“Bästänigar aman çäkir,

Amanından aman, aman!”

“Taraġ-taraġ,

Taġ-tararaġ.”

“Daşda fikir, säsdä fikir,

Boyaları äväz edän kölgälär dä

Fikir, fikir.”

“Här muğam çalanın,

Muğam deyänin

Keçdiyi, açdığı iz başġa-başġa,

Eyni müğännini här dinläyänin

Könlünü yandıran köz başġa-başġa.”

“Häyat nä?

Ölüm nä?

Ömür nä?

Yol nä?

Ġäflät yuxusunu dağıdan nädir?

Sellärä döndärib axıdan nädir?

Bahar havasına oxudan nädir?

Haldan-hala salan bu zaman, nädir?

Hökmüylä, ġäsdiylä nä deyir zaman?

Fırlanır, fırlanır, fırlanan nädir?

Ay nä, gün nädir?

İlk nä, son nädir?

Ġäsdi bilinmäyän bu oyun nädir?”

“Bäs bu nädir?

Bäs bu nädir?”

“Araz Kürä,

Kür Araza.”

4.9.5. Mısra ve Cümle Tekrarları

Eserde mısra ve cümle tekrarlarına fazla olmamakla beraber yer verilmiştir. Tekrarlanan bu mısralar ve cümleler sadece ikişer kere tekrarlanmıştır. Eserde geçen söz konusu tekrarlar şyunlardır: “Cängi säsi Birläşdirir göyü, yeri… Bälkä elä burdan gälir Muğamların ilk rängläri, Täsnifläri, ritmläri?”, “Novruz ötüb, yaz başıdır.”, “ Ey tarım, ey näğmäm, ey pirim mänim, Sänä näzir düşür… çox yoxsulam män. Näğmäm ola bilär näzirim mänim, O da ki, sönükdür näğmälärindän”, “Ay nä, gün nädir? İlk nä, son nädir?”

4.9.6. Tekrar eden edatlarla kurulan cümleler

“Gah säsindä göy gurlayır,

Gah yandırır, gah söndürür”

“Gah inläyir häzin-häzin.

Gah çırpılır, Gah çäkilir”

“Mätläbi gah açır,

Gah düyünläyir”

“O, üräyin gah ġüssäli,

Gah färähli hallarımı?”

“Häm babamın yaşındadır,

Häm növämin”

“Häm därdli ġurub çağı vä häm dan yeridir Rast”

“Amma bizi häm güldürür,

Häm ağladır”

“Häm ġul olduġ, häm ağa.”

“Sözün özü nä ağlayır,

Nä dä gülür”

“Nä doğmadır, nä itsidir”

“Nä moizä,

Nä müäzzin,

Nä minarä aşa, yaşa.”

4.9.7. **İkilemeler**

Eserde kullanılan ikilemeler dört şekilde oluşmuştur.

4.9.7.1.Yakın anlamlı kelimelerle kurulan ikilemeler: Bu poemada sadece iki örneğine rastlanır. Bunlar: “äyin baş” ve “Ġoyun ġuzu”dur.

4.9.7.2.Zıt anlamlı kelimelerle kurulan ikilemeler: Eserde sadece bir örneğine rastlanır. Bu örnek de “Yaxına uzağlara” ikilemesidir.

4.9.7.3.Bir isme çıkma hali eki getirilerek kurulan ikilemeler: Eserde sadece üç örneğine rastlanırç. Bunlar da “Haldan hala”, “başdan başa” ve “ budağdan budağa” ikilemeleridr.

4.9.7.4.Bir kelimenin ard arda getirilmesi ile kurulan ikilemeler: Poemada çok sık kullanılan ikileme türüdür. Eserdeki kullanımları şunlardır: “İçin için, ġırıġ ġırıġ, älvan älvan, pırıl-pırıl, oyuġ oyuġ, addım addım, näfäs näfäs, dola dola, asta asta, narın narın, çapıġ çapıġ, incä incä, yerin yerin, toz toz, gäzä gäzä, düzä düzä, yaza yaza, göpük göpük, uca uca, böyük böyük, axın axın, coşa-coşa daşa-daşa Ġanad-ġanad dönä-dönä sıra sıra, axın axın neçä neçä, häzin häzin, dağıda-dağıda, tez tez, başġa başġa, ġar ġar, dil dil, räng räng, şaraġ şaraġ, yazıġ yazıġ, mälül mälül topa topa, asa-asa, damar damar, varaġ-varaġ, ġodu ġodu, käsmä käsmä, kiçik kiçik, hönkür hönkür, ġah-ġah.”

4.10.RİTİM, VEZİN, KAFİYE

Dil incelemesinin önemi elbetteki tek tek kelimelerin veya kelime gruplarının manasının anlaşılmasıyla sınırlı değildir. Edebiyat, dilin her yönüyle ilişkilidir. Sanat eseri ilkin bir sesler sistemi, dolayısıyla da belli bir dilin ses sisteminden yapılmış bir seçmedir.[123]

Modern şairler vezne, kafiyeye, ahenge önem vermiyorlar ama şiir bütün dünya dillerinde binlerce yıldan beri değişik şekillerde kelimelerinden, seslerinden, ses terkiplerinden istifade edilerek yazılmıştır. İnsanlığın neden dilin ahengine bu kadar değer verdiği üzerinde düşünmek gerekir. Bunu körü körüne geleneğe bağlılık olarak görmek yanlış olur. Kaldı ki, gelenek de yabana atılacak bir şey değildir. Toplumların bel kemiğidir gelenek. Gelenekleri kaldırınca toplumlar bir külçe gibi çöker. Vezin, kafiye, aliterasyon ve diğer ses oyunlarının şiire, manadan gayrı veya daha ilave olarak bir

[123] René Wellek, Austin Warren, Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel, a. g. e. sf. 150.

güzellik kattığına hiç şüphe yoktur. Usta şair, vezin ve kafiyeye dayanarak söyleyeceğini söyler. Piyano ve keman büyük musikî şinasların dehalarını ortaya koymalarına nasıl engel olmamışsa vezin ve kafiyede olmamıştır.

Alain: "şiir, daha önce içi doldurulmayan bir ritme göre söylenir" der. Belli ki, Bahtiyar bu şiirini yazarken âhengi adeta bir piyano gibi kullanmıştır.[124]

Bahtiyar Vahabzâde şiirinde vezin ve kafiyeyi çok usta bir şekilde kullanmıştır. O'nu okurken insan, ses tonunun ahenginin değiştiğini hisseder. Şiirin muhtevasına uygun yücelik duygusu telkin eden bir söyleyiştir bu. Pek az şiirde fikirle kafiye bu denli uyum içindedir Kafiye şiirin atardamarıdır, mısranın sonunda oluşu ona ayrı bir önem verir. Bahtiyar Vahabzâde'nin şiirinde fikirler, kafiyelerde düğümlenir. Duygular, fikirler ve hayaller adeta kafiyelerden fışkırır. [125]

Şair, bu poemada kafiyenin her çeşidine bol miktarda yer vermiştir. Tunç kafiyenin kullanımı şiirin birkaç yerinde mevcuttur. Ancak dikkat çekicidir. Poemada yer alan tunç kafiye kullanımları şunlardır:

"Äsgäranda dağıtdılar araba.

Görüm bu diyarı ġalsın xaraba."

"Nädir belä?

Bälkä elä"

[124]Mehmet Kaplan, "Pırlanta Gibi Bir Şiir", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı", sf.36.
[125] a. g. d. sf.35.

“Tanımağmı istäyirsän

Görmädiyin bir xalğı sän?”

Vezin, dilin ses bakımından gösterdiği özellikleri bir düzenlemeye tâbi tutar.[126]

Vahabzâde, bu poemasında farklı vezin tipleri kullanmıştır. Genel vezin serbest vezindir. Ancak şiirlerin son kısımlarında yer alan beyitlerde aruz vezni kullanılmıştır. Bu beyitlerde kullanılan aruz kalıpları şunlardır:

“Şur” başlıklı şiirin sonunda yer alan ve altı beyitten oluşan bölüm, aruzun “Mef’ûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. “Çahargah” başlıklı şiirin son satırlarını oluşturan beyitler aruzun “Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” kalıbıyla yazılmıştır. “Segah” başlıklı bölümün sonundaki beyitler aruzun “Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün”kalıbıyla yazılmıştır. “Sayaçılar” başlıklı bölümün son mısraları ise aruzun “Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Halk edebiyatı ürünlerinden bölümlerin yer aldığı kısımlarda hece ölçüsü kullanılmıştır. “Segâh” başlıklı bölümün orta kısmında yer alan dört mısralık bölüm on birli hece vezniyle, aynı bölümün son mısraları on dörtlü hece vezniyle yazılmıştır. Poemanın sonlarına doğru yer alan halk edebiyatı ürünlerinden alınan dörtlüklerde ise yedili hece vezni kullanılmıştır.

4.11.SÖZ SANATLARI

Bir sanat eserini iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek, o eserde tercih edilen edebî sanatların anlaşılmasına bağlıdır.[127] Vahabzâde, bu poemada söz sanatlarının kullanımına bolca yer vermekle birlikte onları

[126] René Wellek, Austin Warren, Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel, a. g. e. sf. 149.
[127] Hülya Kasapoğlu Çengel, **Abdürrahim Ötkür’ün Şiirleri,** İstanbul, 1. Baskı, MEB Yayınları, 2000, sf. 268.

özgün bir şekilde mısralarına yansıtmıştır. Poemada yer alan sanatlar şunlardır:

4.11.1. Teşbih

Teşbih sanatı bu poemada oldukça fazla kullanılmıştır. Poemanın konusunun bu durumla yakından ilgisi vardır. Yukarıdaki bölümlerde de bahsedildiği gibi fasıl makamları ile tabiat olayları, tarih sahnesinden rivayetler, poemanın tamamında benzerlik kurularak okuyucuya sunulmuştur. Bunda şairin tabiatı çok iyi gözlemlemesinin, tarihî olayları sentez yaparak anlatmak istedikleriyle ilişkilendirebilmesinin, olaylara farklı açılardan bakarak farklı yorumlar getirebilmesinin ve bunları eserine yansıtacak kalem gücüne sahip olmasının etkileri vardır. Vahabzâde teşbihin benzetilen unsurlarını çok farklı alanlardan seçmiştir. Bu poemada yer alan teşbih sanatları klasik benzetmelerden ziyade orijinal özellik gösterirler. Bu nedenle eser okunurken yapılan teşbihler okuyucu tarafından kolayca algılanır ve okuyucuya ayrı bir lezzet verir.

Aşağıdaki satırlarda bu benzetmeler birkaç tanesi hariç, sadece geçtikleri mısralar şeklinde bir arada verilmiştir. Ancak poema bütün olarak değerlendirildiğinde teşbihlerin usta kullanımı daha ziyade göze çarpar.

Poemada yer alan teşbihler yapı olarak değerlendirildiğinde farklı türlere rastlanır. Bazen teşbihin bütün unsurları kullanılarak sanat icra edilmiş bazen de unsurların herhangi biri kullanılmayarak farklı türde bir teşbih yapılmıştır.

Poemada geçen şu benzetme şairin kullandığı orijinal teşbihlerden biridir. Bu mısralarda şair, tardan, neyden çıkan sesleri bir ses müzesine benzetiyor. Sanki bir resim sergisi gibi sergilemek istiyor onları.

Dinlä tarı, dinlä neyi.

O–keçmişdän

Asta-asta söhbät açan

Säs müzäyi…

O–şöhrätli, şanlı müzäy.

O–danışan,

Häm dä bizi danıştıran

Canlı müzey.

Aşağıdaki mısralarda şair, Çahargahın Muhalif' perdesini Çaldıran Savaşı'ndaki at sesleriyle, kılıç seslerinin birbirine karıştığı savaş sesine bezetmektedir. Bir musiki makamında bu duyguları yaşayabilmek, gerçekten şairlik hissiyatı gerektirir.

Çahargahın Muhalif'i,

"Çaldıran" [128] da at süren,

Kılıçlardan od aldıran

Savaş sesi…

Yukarıdaki satırlarda bir makam perdesinde savaş sesleri duyan şair, aşağıdaki satırlarda aynı makamın başka bir perdesinde menekşenin üşümesini hisseder.

Çahargahın Cövhärisi

Kol dibinde,

Ġar altından çıxan

Tänha bänövşänin üşümäsi.

[128] Çaldıran Muharebesi.

Aşağıdaki mısralarda şair, Şikeste makamının zil köşesinin Kaçak Nebi destanında geçen olayda vızıldayan gülle sesine benzetir.

Şikästänin Zil guşäsi,

Äsgäranda vıyıldayan güllä säsi.

Aşağıdaki mısralarda şair, tarın sesini, dalda öten kuş sesine benzetmiştir. Şiirin aşağıdaki mısralarından önceki bölümlerinde dalda öten kuşun bir şeyler anlatmak istediğinden bahseder şair. Bu da kuşun bir dilinin, bir lehçesinin olduğu anlamına gelir. Nasıl ki, kuş kendi diliyle bir şeyler anlatmaya çalışıyorsa tar da kendi dilinde bir şeyler anlatmaya çalışır.

“O ġuş kimi,

Tarın da öz lähcäsi var, dili var.

Mätläbinin axırı var, ävväli var.”

Aşağıdaki mısralarda şair, bir çalgı aleti olan neyin deliklerini Karatavuk adlı kuş türünün yuvalarına benzetir. Karatavuk kuşunun yavruları birbirlerinden ayrı düşmüştür. Neyden çıkan hüzünlü ses, bu yavruların feryadıdır âdeta.

“Ney üstündä yeddi säsin,

Oyuġ-oyuġ yuvaları,

Nädir belä?

Bälkä elä Balaları perik düşän

Ġaratoyuġ yuvaları?”

Şair, aşağıdaki mısralarda, konu olarak ele aldığı fasıl makamını, iki âşığın hasretini anlatan heyecanlı bir romana benzetmektedir.

“İki ġälbin häsrätini

Varaġlarda döyündürän

Bir maraġlı roman kimi.”

Aşağıdaki mısralarda şair, şur makamının dinleyenlere kalbini açtığını ifade eder. Tıpkı hayat tecrübelerini anlatan yaşlı bir dede, gözyaşlarıyla içini döken bir anne gibi açar gönlünü.

“Dinlä Şuru,

Öz ġälbini sänä açan,

Här kälməsi alov saçan,

Tarix yaşlı baban kimi,

Gözüyzşlı anan kimi.”

Aşağıda verilen mısra, poemanın savaş sahnelerinden birinin anlatıldığı bölümden alınmıştır. Askerlere hitaben düşmana karşı, tıpkı kan görmüş şahin gibi saldırmaları emredilir.

“Havadakı şahin kimi

Tökülün al ġan üstünä.”

Aşağıdaki mısralarda şur makamı hakkında çeşitli benzetmelerde bulunulmuştur. İlk olarak âniden akla gelen, acısı hâlâ hissedeilen bir hatıraya benzetilir. Daha sonra üzerinden çığırlar açılan derin derelere, bu benzetmenin ardından rengârenk bir manzaraya, son olarak da bir arifin hikmet dolu sohbetiyle özdeştirilir.

“Çoxdan unudulmuş, yeri ġalmış yaradır Şur,

Birdän yâda düşmüş bir ötän macäradır Şur.”

“Üstündä cığırlar açılan bir därädir Şur.”

“Här pärdäsi bir rängä çalan mänzärädir Şur.”

“Bir arifin hikmät dolu söz-söhbäti, eşgi,

Heyätdän ağıl mülkünä bir päncärädir Şur”

Aşağıdaki mısralarda yine bir savaş sahnesinde askerlere çoşan su gibi düşmanın üzerine akın akın gitmeleri gerektiği anlatılmıştır. Askerlerden tıpkı coşarak yatağına sığmayan su gibi dalga dalga, akın akın hücum etmeleri istenmiştir. Askerlerin bu haraketlleri suyun coşmasına benzetilmiştir.

“İndi bizä sellär kimi daşmağ gäräk.”

Aşağıdaki mısralarda çekicin altında dövülerek silah elde edilen demirin durumu, yoğurulan hamura benzetilmiştir.

“Çäkic altda, zindan üstdä,

Xamır kimi kündäländi.”

Aşağıdaki mısralarda çarigah makamı önce kalpten çoşan bir isyana benzetilmiştir. Çarigahın muallif köşesi ise şaha kalkan dalgaya benzetilir ve son olarak da söz konusu makam, denizleri yerinden oynatan tufana benzetilerek bölüm sonlandırılmıştır.

“Ġälbi vulkan täk coşan üsyandır, üsyan Çarigah.”

“Şaha ġalxan dalğalardır bir Müxalif güşäsi,

Däryalar längärlädän tufandı, tufan Çarigah.”

Aşağıdaki mısralarda fasıl makamlarından çıkan sesler ile kalelerin burçları bazı yönleriyle benzetilmiştir. Makamlardaki seslerin belli bir ahenkle, belli bir sırayla icra edilmesi, kalelerdeki burçların birbirini takip etmesine ve burçların inişlerine, çıkışlarına benzetilmiştir. Ardından kaleler, düşmanın mağlup edildiği darbeye ve son olarak da tüten bir ocağa benzetilmiştir.

“Säs düzümü ġaladakı dişlär kimi,

Sıra sıra, axın axın,

Çıxışların batığlara,

Düşän xäfif kölgäläri**,**

Tağlardakı oyma “naxış läpäläri”

“Yadellinin başı üstdä

Yumruġ kimi düyümlänän bu ġalalar.”

“Bu ġalalar azadlığı hälä yanan,

Tüstülänän ocağlarmış.”

Aşağıdaki mısrada şair, ülkesine yapılacak herhangi bir saldırı sonucunda kendisinin bir kuzgun, bir kartal olabileceğini ifade etmek için böyle bir sahnenin yer aldığı bölümde kendisini bir kuzgunz, bir kartala benzetmiştir.

“Yaxın gälmä, män ġuzğunam, män ġartalam.”

Aşağıdaki mısralarda şair, öncelikle taşların üzerindeki desenlerin bir duygu, bir fikir anlattığını ifade etmişdaha sonra ise köşelerden, perdelerden çıkan sesleri bu duygular, düşüncelere benzetmiştir.

“Daş üstündä naxış tutan

O fikirlär,

O duyğular,

Guşälärdä ġağğıldaşan,

Pärdälärdän aşıb-daşan,

Hiddätlänän säs axını… ”

Aşağıdaki mısralarda şair, muğamı mihenk taşına benzetmiştir. Onunla ölçer şair, marifetin ne olduğunu.

“Mä’rifet, ġanacaġ ölçümdür muğam,

Män onu özümä mähäk sanmışam.”

Aşağıdaki mısralarda muğam icrasında çıkan hüzünlü sesler, yüreklere alev saçan feryada benzetilmiştir. Sanki hasreti sembolize eden bir turna kafilesinin göçü gibidir.

“Säslärä bükülmüş bu göz yaşları?

Od saçır,

Dağ basır üräyimizä,

Elä bil köç edir durna ġatarı…”

Aşağıdaki mısrada şair, muğamı hürmete lâyık, kutsal bir zâta benzetmiştir.

“Ey müġäddäs pirim, ey müdrik tarım.”

Aşağıdaki mısralarda fasılın köşeleri sayfaları farklı farklı olaylarla dolu bir kitaba benzetilmilştir. Bu kitapta bir kişinin başından geçenler değil, büyük bir milletin başından geçenler anlatılmaktadır.

“Guşälär rängbäräng:

Yaşıl, al, sarı…

Orda varağlanır,

Bir ġälbin deyil,

Bir xalġın min illik iztirabları.”

Aşağıdaki mısralarda muğam, önce gizemli bir yola; ardından da yatağına sığmayan, coşarak akan bir sele benzetilmiştir. Benzetilen su o

kadar coşkun akmaktadır ki, bu su eğer dizginlenebilse tıpkı bir nağme gibi notaya dökülür, yorumu yapılmıştır.

“Muğam, här guşäsi sirli, soraġlı

Yola bänzäyir.

Yatağa sığmayan ġollu-budaġlı

Selä bänzäyir.

O axır, kükräyir,

O coşur, daşır.

Dağıda-dağıda sahillärini.

Cilova gälsäydi belä bir axın,

Nota salardılar onu näğmätäk.”

Aşağıdaki mısralarda muğamın bam teli düz bir ovaya, zil konumu ise bir dağın zirvesine benzetilmiştir.

“Bu yolu här yolcu bir cür ġät edir,

Bämi düzänlikdir, zili zirvädir.”

Aşağıdaki mısralarda şair, milletine ait olan muğamı, ana sütünün kendisine nasıl helâl ise muğam da tıpkı ana sütü gibi milletine aittir ve milletine helâldir.

“Anamın südütäk sän halalım.”

Aşağıdaki mısralarda muğam, dağlarda kök salıp da ovada açan bir çiçeğe, bir bayatıya benzetilmiştir. Bayatılar, çiçekler nasıl dağlardan, ovalara ulaşıyorsa muğam da bir yürekten çıkıp bin yüreğe ulaşmaktadır.

“Häzin bayatılar, çiçäklär kimi,

Dağlarda kök atdı, arana çatdı.

Şirin bayatılar, diläklär kimi,

Bir ġälbdä boy atıb min ġälbä çatdı.”

Aşağıdaki mısralarda muğamın her perdesi, her bamı, her zili ayrı bir ıstıraba, kedere benzetilmiştir.

“Onun här pärdäsi ah,

Här bämi ġäm,

Här zili od.”

Aşağıdaki mısralarda muğam, dumanı başında dertli bir aksakala benzetilmiştir. Bu aksakal bir sofra gibi yüreğini halka açmaktadır.

“Buharı başında el ağsaġġalı,

Äyläşib Ġälbini açır süfrätäk.”

Aşağıdaki mısrada segah makamı, dağlarda gezen Mecnuna benzetilmiştir.

“Dağlarda göynäyän Mäcnundur Segah.”

Aşağıdaki mısrada segâh makamı, idrak sahibi bir akla, derin düşünceye banzetilmiştir.

“Rast, müdrik bir ağıl, därin düşüncä.”

Aşağıdaki mısralarda muğam dalgalı bir denize benzetilmiştir. Nasıl dalgalar denizin kıyısına vuruyorsa muğamda da dalgalar muğamın köşelerine vurur. Bu mısraları takip eden mısralar da ise muğam, gür bir ormana benzetilir. Nasıl herhangi bir ihmal sonucu ormanlarda yangın

çıkıyorsa muğamda da derin düşüncelerden, erişilmesi zor arzulardan yangın çıkar.

“Mühit dänizitäk o längärlidir.

Onun längär vuran här guşäsindä

Därin düşüncälär dalgalanıbdır.

Gizli fikirlärin sıx meşäsindä

Arzudan, istäkdän od ġalanıbdır.”

Aşağıdaki mısralarda muğam, önce yokuşu gösteren yüksek bir dağa; sonra siyahın ne olduğunu ancak yan yana getirildiğinde anlaşılan beyaza; son olarak da mecazî olarak tıpkı bir oyuncak gibi dünyayı yerinden oynatabilecek güce sahip olduğu anlatılmaktadır.

“Enişi göstärir bizä dağ kimi,

Ġaranı göstärir bä’zän ağ kimi.

Dünyanı oynadır oyuncaġ kimi”

Aşağıdaki mısrada ceylanın vurulmasıyla kana bulanan çimenliğin durumu alev yanan bir alana benzetilmiştir.

“Göy çämänlik ġızıl ġandan oda yandı.”

Aşağıdaki mısralarda kurulan bir halı tezgâhı, yaprak yaprak okunan bir kitaba benzetilmiştir.

“Fatma nänä hana ġurur**,**

Hanadakı ränglärä bax.

Kitab kimi o, oxunur,

Varaġ-varaġ.”

Aşağıdaki mısralarda şair, milletinin kalbinin tıpkı evleri gibi herkese açık olduğunu ifade ederek kalbi, eve benzetmiştir.

“Ġälbimiztäk evimiz,

Hamıya açığ oldu.”

Aşağıdaki mısralarda şair, halkının göç esnasındaki durumlarını daldan dala konan özgür kuşlara benzetir.

“Ġonduğ azad ġuş kimi,

Biz budağdan-budağa.”

Aşağıdaki mısralarda şair, milletinin kalbinin temizliğini, dağlarda sürekli akan sel suyunun temizliğine benzetmiştir.

“Dağların sel suyutäk,

Ġälbimiz tämiz oldu.”

Aşağıdaki mısrada muğamın her köşesi bir hatıraya, canlı bir kitaba benzetilmiştir.

“Onun här guşäsi bir xatirä, bir canlı kitab.”

Aşağıdaki mısrada muğam; yürek yangınına, gözyaşına, yağmur çiseleyen bir avuç buluta benzetilmiştir.

“O, üräk yanğısı, göz yaşları, bir çängä bulud.”

4.11.2. İstiare

Poemada istiare sanatının kullanımı kendisiyle benzerlik gösteren teşbih sanatı kadar fazla değildir. Eserde genellikle açık istiare ile karşılaşılır. Kapalı istiare ile sadece bir mısrada karşılaşılır. Aslında o da çelişkili bir kullanımdır. Bu ifade “Tar da elä” ifadesinden ibarettir. Yapılan açıklamalardan şairin daha çok benzetilen yönü kullanarak bu sanatı icra

etmeyi tercih ettiği sonucuna varılabilir. Eserde istiare sanatının açık istiare çeşidine şu mısralarda rastlanır:

Aşağıdaki mısralarda muğamın sesi önce gök gürültüsine ardından da acı çeken bir insanın çektiği acıyla inlemesine benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönleri verilmemiştir. Sadece benzetilen yönleri olan “gök gürültüsü” ve “inilti” kelimeleri verilmiştir.

“Gah säsindä göy gurlayır,

Gah inläyir häzin-häzin.”

Aşağıdaki mısralarda muğam, hikmet bahçesine benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönü verilmemiştir. Sadece benzetilen yönü ifade eden “hikmnet bahçesi” kelime grubu yer almaktadır.

“Duymadınsa,

Bir çäçäk dä därämäzsän

Sän bu hikmät çämänindän.”

Aşağıdaki mısralarda muğam önce bir ârifin hikmetli sözlerine, ardından da gurbette yaşayan bir insanın vatanında bir anlık hasret gidermesine benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönleri verilmemiştir. Sadece benzetilen yönlerini ifade eden “söz, söhbät, eşġ, vätän häsräti” ifadeleri kullanılmıştır.

“Bir arifin hikmät dolu söz-söhbäti, eşġi,

Ġürbätdä vätän häsräti, yurdunda bir anlıġ.”

Aşağıdaki mısralarda muğamdaki teessüf sözleri ağaca benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönüne dair herhangi bir ifade yer almamaktadır.

“Tässüfün kölgäsindä,

Hansı diläk çiçäkländi?”

Aşağıdaki mısralarda muğam sırasıyla, bir babanın hünerine; bir büyüğün fikirlerine; masal ninelerinin ninni söyleyen seslerine ve ecdadın erdiği kemal noktasının hazinelerine benzetilmiştir. Ancak bütün bu benzetmelerin benzeyen yönlerini açıklayan ifadeler kullanılmamıştır.

“Ey atam hünärli, babam fikirli,

Nağıl nänälärin ey laylay säsi.

Ulu babaların kamal häznäsi.”

Aşağıdaki mısrada muğam, şairin derdine, melâline benzetilmiştir. Ancak bu benzetmenin benzeyen yönünü açıklayan herhangi bir ifade kullanılmamıştır

“Mänim öz därädimsän, öz mälalımsan.”

Aşağıdaki mısralarda muğam sırasıyla, sazın tellerine; Sarı Aşığın sevgi dastanına; Molla Cumanın “İsmi pünhanı”na benzetilmiştir. Ancak bütün bu benzetmelerin benzeyen yönlerini açıklayan ifadeler kullanılmamıştır.

“Ay telli sazların telli xanımı,

Ey Sarı Aşığın sevgi dastanı,

Ey Molla Cumanın “İsmi pünhanı”.”

Aşağıdaki mısrada muğam, kırık bir yüreğin inleyen sesine benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönü yer almamaktadır.

“Sınmış bir üräyin säs ğırığları.”

Aşağıdaki mısrada muğam, ağlayan bir gönlün hıçkırıklarına benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönü yer almamaktadır.

“Könül hıçğırtısı, iç hönkürtüsü.”

Aşağıdaki mısralarda muğam, ağlayan bir gönlün hıçkırıklarına; kalp ateşine ve kötü bir olay sonucu insan ruhunun çektiği acıya benzetilmiştir. Ancak bütün bu benzetmelerin benzeyen yönlerini açıklayan ifadeler kullanılmamıştır.

“Könül hıçğırtısı, ğälb atäşi, can yanğısıdır.”

Aşağıdaki mısrada gökyüzü, aynaya benzetilmiştir. Ancak benzeyen yönü yer almamaktadır.

“Göyün tämiz aynasına âksi düşür çiçäklärin.”

4.11.3. Teşhis

Poemada kullanımına çok sık rastlanan sanatlardandır. Vahabzâde sadece bu eserinde değil, diğer eserlerinde de teşhis sanatını sıkça kullanmıştır. Özellikle de edebî eserlere sansürün uygulandığı siyasî dönemlerde diğer şair ve yazarlar gibi Vahabzâde de sıkça başvurmuştur bu sanata. Bu sanatı kullanırken şair, kendi hissettiklerini farklı varlıklara yükleyerek anlatmak istediklerini onların pozisyonlarıyla dile getirir. Poemada yer alan teşhisler, doğadaki varlıklar ve fasıl makamları üzerinde yoğunlaşmıştır. Şairin bu poemada icra ettiği teşhis sanatları orijinal özellik gösterirler. Bu sanatın geçtiği mısralar şunlardır:

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “uyuklamak” hareketi çayır, çimen için kullanılmıştır.

“Çämän, çayır mürgüleyir.”

Aşağıdaki mısralarda tardan çıkan seslerin aslında dinleyenlere bir şeyler anlatmak istrediğinden bahsedilmektedir. “anlatmak” manasında kullanılan “demek” fiili bir çalgı aleti olan tar için kullanılarak teşhis sanatı yapılmıştır.

“Naläsilä yazığ bizä,

Näsä deyir, Näsä deyir…”

Aşağıdaki mısralarda “sabretmek, dil bilmek, hissettiği acıyı ifade edebilmek” gibi insana mahsus olan davranış ve hareketler bir çalgı aleti olan tar için kullanılmıştır.

“Säbrini bas,

Lähcäsinä, naläsinä,

Dilindäki ğäm säsinä”

Aşağıdaki mısralarda “sızlamak, isteği olmak” gibi insana mahsus olan özellikler bir çalgı aleti olan tar için kullanılmıştır.

“O sızlayır için-için.

İçindädir här mätläbi.”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “acı çekmek, ağrı hissetmek” gibi hususiyetler dünya için kullanılmıştır.

“Bu dünyanın ağrıları, acıları”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “hıçkırmak, feryat etmek” fiilleri tardan çıkan ses için kullanılmıştır.

“O säsdäki ğırığ-ğırığ hıçğırığlar nä nalädir?”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “feryat etmek” fiili tavuk için kullanılmıştır.

“Yuvaları dağıdılmış çolpaların naläsimi?”

Aşağıdaki mısralarda, hayvanlara ve insanlara mahsus olan “üşümek” fiili hem menekşe hem de fasıl makamlarından biri olan Çahargahın Cevherî makamı için kullanılmıştır.

“Çahargahın Cövhärisi,

Kol dibinde,

Ġar altından çıxan

Tänha bänövşänin üşümäsi.”

Aşağıdaki mısralarda, insana mahsus olan “bir konu hakkında sohbet açmak” fiili bir çalgı aleti olan tar için kullanılmıştır

“Dinlä tarı, dinlä neyi.

O, keçmişdän asta-asta

Söhbät açan säs müzäyi.”

Aşağıdaki mısralarda, “taşı yerinden oynatmak” ve “gözlerden yaş akıtmak” yani “ağlatmak” fiilleri fasıl makamlarının köşeleri için kullanılmıştır.

“Här guşäsi,

Ġuş ġonmayan ġayalardan

Daş tärpädär,

Kirprklärdä yaş tärpädär.”

Aşağıdaki mısralarda “anlatmak” manasında kullanılan “demek” ve “konuşmak” fiilleri bir muğam makamı olan Şur için kullanılmıştır.

“Şur nä deyir,

Nä danışır narın-narın?”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “dans etmek” fiili taşlar, kayalar için kullanılmıştır.

“Ġobustanda rägs eläyän ġayalara,

Daşlara bax.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “şekil vermek” fiili tabiat için kullanılmıştır.

“Täbiätin öz älilä çarpalanan

Çapıġ-çapıġ ġaşlara bax.”

Aşağıdaki mısralarda “konuşmak” ve “konuşturmak” fiilleri fasıl makamlarından çıkan sesler için kullanılmıştır.

“O, danışan,

Häm dä bizi danıştıran

Canlı müzey.”

Aşağıdaki mısrada, hayvanlara ve insanlara mahsus olan “ağzını açmak” fiili mağaralar için kullanılmıştır.

“Ağız açır mağaralar.”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “kaval çalmak” fiili tabiat için kullanılmıştır.

“Täbiätin özü çalır “ġaval daş”ı.”

Aşağıdaki mısralarda, insana ait olan “masumiyet” manasındaki “saflık” özelliği ve “saklamak” fiili fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Bu ränglärdä,

Näğmälärdä saxlayıbdır

Muğamlar da saflığını, özlüyünü.”

Aşağıdaki mısralarda, insana ait olan “gurur, vakar” fasıl makamlarından biri için kullanılmıştır.

“Ġanadında ġürür, vuġar,

Cövhärindä ġäm düyünü.”

Aşağıdaki mısralarda, insana ait olan “acıdan yanmak” özelliği ve “yangını söndürmek” fiili fasıl makamlarından biri için kullanılmıştır.

“O düşüğnür, düşündürür.

Gah yandırır, gah söndürür.”

Aşağıdaki mısralarda, insana mahsus olan “güreşmek” ve “gülüşmek” fiilleri gökyüzündeki bulutlar için kullanılmıştır.

“Göydä topa buludların

Birbirilä güläşmäsi,

Därälärdä suya dönüb

Gülüşmäsi.”

Aşağıdaki mısralarda, insanlara mahsus olan “kucaklaşmak” fiili akan sular için kullanılmıştır.

“Sellär, sular aşıb-daşır,

Birbirilä ġucağlaşır.”

Aşağıdaki mısrada, insanlara mahsus olan “savaşmak” fiili mevsimler için kullanılmıştır.

“Yazla ġışın savaşıdır.”

Aşağıdaki mısrada, insanlara mahsus olan “düğme dikmek” manasındaki “düğme dizmek” tabiri yağmur damlaları için kullanılmıştır.

“Ağacların budağına düymäläri düzä-düzä.”

Aşağıdaki mısrada, insanlara mahsus olan “vurmak” ve “hiddetlenmek” fiilleri tabiat için kullanılmıştır.

“Ġähräman”ı ġayalarda şaġġıldayıb ġähärlänir.”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “türkü söylemek” fiili tabiat için kullanılmıştır.

“Yollar boyu näğmä ġoşur:”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “dans etmek” fiili tabiat için kullanılmıştır.

“Ağ läpälär räġs eläyir.”

Aşağıdaki mısralarda, insana mahsus olan “ağıt yakmak” fiili ve “lâl” olmak özelliği sular için; “karalar giymek” deyimi bayatılar için; “omuzlarında gam taşımak” deyimi geraylılar için kullanılmıştır.

“Ağı dedi buz bağlayan lal sular.

Bayatılar ġara geydi äyninä.

Gäraylılar ġäm götürdü çiyninä.”

Aşağıdaki mısrada, insana mahsus olan “dert çekmek” manasındaki “aman çekmek” deyimi fasıl makamlarından Bestenigâr için kullanılmıştır

“Bästänigar aman çäkir.”

Aşağıdaki mısralarda, insana mahsus olan “acı çekerek inlemek” fiili fasıl makamlarından Bestenigâr için kullanılmıştır.

“Bästänigar,

Bästäboylu Nigarların

Dili ilä inlär, inlär.”

Aşağıdaki mısralarda insan gücüyle gerçekleştirilebilecek “eydir” fiili ve “birini susturmak” manasında kullanılan “dilini kısaltmak” ifadesi kalkan için kullanılmıştır.

“Ġalxan äydi belimizi

Çox ġısaltdı dilimizi.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “dua etmek” ve “uğurlamak” fiilleri dağlar için kullanılmıştır.

“Uca dağlar dua verib äränläri uğurladı.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “ferman göndermek” fiili fasıl makamlarından Çarigah için kullanılmıştır.

“Göndärir yadelliyä imzalı färman Çarigah.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “sırdaşından ayrılmak” durumu fasıl makamlarından Çarigah için kullanılmıştır.

“Ayrılıbdır öylä bir can sirdaşından Çarigah.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “bakirelik” durumu Azerbaycan’daki Kız Kalesi için kullanılmıştır.

“Bakirädir, ġızdır ġalam.”

Aşağıdaki mısralarda kalelerdeki batıkların kabarmaların aslında insanlara bir şeyler anlatmak istrediğinden bahsedilmektedir. “anlatmak” manasında kullanılan “demek” fiili cansız bir varlık olan kale için kullanılarak teşhis sanatı yapılmıştır.

“Nälär deyir daşlardakı o batıġlar, ġabarmalar.”

Aşağıdaki mısralarda “konuşmak” fiili fasıl makamlarından çıkan sesler için kullanılmıştır. Ayrıca insana mahsus olan “ağlamak” fiili direkt olarak kullanılmasa da makamların gözyaşlarından bahsedilmiştir.

“Görän nä danışır,

Nä däyir bizä säslärä bükülmüş

Bu göz yaşları?”

Aşağıdaki mısralarda fasıl makamlarının efkârlanıp ağladıkları imâ edilmiştir.

“Dağın dumanımı, sisimi görän,

Dumanlı säslärdä belä hönkürän?”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “ağlamak” ve “yanmak” fiilleri fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Ağlayır aşikar,

Yanır gizlicä.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “adak düşmesi” durumu tar için kullanılmıştır.

“Ey tarım, ey nägmäm, ey pirim mänim,

Sänä näzir düşür, çox yoxsulam män”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “sohbet etmek” özelliği fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Söhbäti aşkarda,

Sirri därindä”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “isteği olmak” durumu ve “acıdan inlemek” fiili fasıl makamları için kullanılmıştır

“Mätläbi gizlädir, inläyir ancağ.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “ağlamak” fiili fasıl makamları için kullanılmıştır

“Ġämdir dolayları o ağlar säsin.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “başından geçenleri anlatmak” fiili fasıl makamları için kullanılmıştır

“Danışır, başından ötüb keçäni.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “isyan etmek” ve “çektiği acıdan dolayı inlemek” fiilleri fasıl makamları için kullanılmıştır

“Bä’zän üsyan edir,

Bä’zän inläyir.”

Aşağıdaki mısralarda insana ait olan “dertleriyle insanları yakmak” ifadesi fasıl makamları için kullanılmıştır

“Gizli därdlärinä yandırır säni.”

Aşağıdaki mısralarda insana ait olan “isteklerini anlatmak” ve “arzularını saklamak” ifadesi fasıl makamları için kullanılmıştır

“Mätläbi gah açır,

Gah düyünläyir.”

Aşağıdaki mısrada insana ait olan “bayatı söylemek” ve “dil dökmek” durumu fasıl makamları için kullanılmıştır

“Bayatı çağırır, ona dil deyir.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “dert anlatmak” ifadesi gönül için kullanılmıştır

“Keçmişi yanğıyla danışan könül”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “azap vermek” ve “pişman olmak” ifadeleri fasıl makamları için kullanılmıştır

“Därdilä, ġämilä başġalarına

Äzäb verdiyinä peşman oldu.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “kalbe ateş çalmak”, deyimi ile “hükmetmek” ve “ağlamak” fiilleri fasıl makamları için kullanılmıştır

“Ġälbä atäş çiläyir,

Hökm eläyir ağla Segah.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “konuşmak” fiili fasıl makamları için kullanılmıştır

“Danışır bir äsrin öz yarasını.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan ve akrabalık ifade eden “dede” kelimesi; “nasihat etmek”, “temkinle konuşmak” ve “utanmak” fiilleri Rast makamı için kullanılmıştır

“Rast–onun atası…

Näsihät eylär.”

Danışır tämkinlä,

Aramla täk-täk.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “nâra çekmek”, “tedbirli olmak”, “vakarlı olmak”, “metanetli olmak” ve “sabırlı olmak” sıfatları Segah ve Rast makamları için kullanılmıştır

“Segah–nalä çäkän,

Rast–tädbirlidir,

Vuġarlı, dözümlü, o säbirlidir.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “yüz ölçmek, bir biçmek” ve “derin düşünmek” deyimleri fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Yüz ölçür, bir biçir,

Düşünür därin.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “sırdaş olmak” ifadesi fikir için kullanılmıştır.

“Fikirlär, fikirlär,

Bir sirdaş olmuş.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “genç olmak” ve “yaşlanmak” ifadeleri Rast makamı için kullanılmıştır.

“Rast, cavan deyildir; o, yaşa dolmuş.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “konuşmak” ve “canlı örnekler vermek” fiilleri fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Aġil danışır, canlı misallar çäkir härdän.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “fısıldamak”, “haykırmak” ve “yavaşça söylemek” fiilleri fasıl makamlarından Dilkeşte için kullanılmıştır.

“Dilkäşdä pıçıllar bizä dünya gädärindän,

Öz därdini ġışġırmaz, o, ahästäcä söylär.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “dehşet karşısında titremek” ve “üşümek” fiilleri bitkiler için kullanılmıştır.

“Bu dähşätä kol titrädi,

Gül üşüdü.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “düğün gününe sahip olmak” durumu bulutlar için kullanılmıştır.

“Ağ buludun toy günüdür.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “alkışlamak” fiili gökyüzü için kullanılmıştır.

“Göy äl çalar.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “dillendirmek” fiili sel suları için kullanılmıştır.

“Sellär yıxar bäräläri,

Dilländirär, dibsiz “uzun därä”läri.”

Aşağıdaki mısralarda insanlara mahsus olan “kuma gelmek” durumu güneş için kullanılmıştır.

“Deyärlär ki,

İndi günäş buludlara oldu günü.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “saçlarını salmak” ve “elini yüzünü yıkamak” fiilleri güneş için kullanılmıştır.

“Açıb ğızıl saçlarını

Günäş yuyur äl-üzünü.”

Aşağıdaki mısrada insana mahsus olan “kavga etmek” davranışı yeryüzü ve gökyüzü için kullanılmıştır.

“Ġovğası da bitir demäk göyün, yerin.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “kollarını açmak” ve “kucaklamak” fiilleri ses için kullanılmıştır.

“Säslär elä ängindir ki,

Açıb geniş ġollarını

Bu dünyanı ġucağlayır.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “barışmak” fiili koyun için kullanılmıştır.

“Çoban sändän küsübdü,

Südü ver, barış, ġoyun.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “söyleneni anlamak” fiili koyun ve kuzu için kullanılmıştır.

“Bu säsdäki mälahäti duyunca

Ġoyun-ġuzu ota gälär, dil anlar.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “tanıtmak” ve “hatırlatmak” fiilleri muğam yani fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Haġġa düşmän olanı haġġa tanıtdırdı muğam.”

Keçilän yolları härdän bizä andırdı muğam.”

Aşağıdaki mısralarda insana mahsus olan “su serpmek” ve “bir şeyi engellemek” fiilleri muğam yani fasıl makamları için kullanılmıştır.

“Su çilär kinli üräklärdä ġäzäb tonġalına,

Neçä ġäsdin önünü käsdi, dayandırdı muğam.”

4.11.4. İntak

Poemada fasıl makamları bazen akıl veren bir aksakal bazen de evladını korumaya çalışan bir baba olarak çıkarlar okuyucuların karşısına. Dile gelir tavsiyelerde bulunurlar. Eserde intak sanatının kullanıldığı mısralar şunlardır:

Aşağıdaki mısralarda fasıl makamlarından Cängi konuşturulmuştur.

“Cängi deyir:

–Düşmän gälir,

Keç iräli!

Yallı gedir,

Bayandurun,

Koroğlunun däliläri.”

Aşağıdaki mısralarda fasıl makamlarından Çahargah konuşturulmuştur.

“Tälatümlär, häyäcanlar,

Bärdaştıdır, ön sözüdür Çahargahın.

Deyir:–Häyat bir döyüşdür,

Bir vuruşdur başdan-başa.”

Aşağıdaki mısralarda Azerbaycan’ daki bir kale konuşturulmuştur.

“Düşmäninä o deyir ki,

Äğär gälsän yumruğumun läzzätini

Sän görärsän.

Gäldiyinä peşman olub

Dabanına tüpürärsän.”

Aşağıdaki mısralarda ayrı ayrı fasıl makamları konuşturulmuş; onların diliyle ya bir olay anlatılmış ya da okuyuculara öğüt verilmiştir. .

“Dililä yalvarır:

“Täz açıl” – deyir.”

“O deyir, dililä amanın, ahın:

–Tale bir üräyä gör neçä ġıymış…

Mänim çäkdiklärim, hansı günahın,

Hansı bäd ämälin öz bahasıymış?

Bu därdä bağladı mäni kim?–deyir.”

“Bämindä, zilindä o “neylim”? deyir.”

“Bu därdä bağladı mäni kim?–deyir.”

“Därdimin yükünä tab gätirmädi.

Äyilib ġırılan budağa neylim?

Därälär keçmişäm, dağlar aşmışam,

Könlümdä dikälän bu dağa neylim?

Günahım nä oldu, mänim dämadäm,

Düzändä käsdilär, dağda bitmişän,

İsti näfäsimlä ġar äritmişäm,

Şaxtaya dözmüşäm, sazağa neylim?

Män danışan zaman bir kimsä dinmäz.

Säsim su yandırar, sözüm bilinmäz.

Büyük arzulara dünya bir ġäfäs,

Dilimä vurulan ġadağa neylim?

Män od härisiyäm, od mänä hämdäm,

Günah mändä deyil, daşı äritsäm.

Buz tutar, yay günü bulağa getsäm.

Neylim, buza neylim, bulağa neylim?”

“Dedi:–Bu da keçär, axı neylämäk?

Hämişä olmaz ki, yer üzü gündüz.

Belä yaranıbdrr bu çärxi-fäläk,

Bir üzü gecädir, bir üzü gündüz.

Ey mänim üräyim, sän öz gözünlä

Gecäni gecä gör, gündüzü gündüz.

Öz ällärinlä,

Könüllär şad edän ämällärinlä,

Yoluna gül düz.”

Aşağıdaki mısralarda fasıl makamlarından Segah konuşturulmuştur.

“Bäxtiyarın da könül telläri titrär belächä,

Deyär ahästächä hey:“Ağla, Segah, ağla, Segah”.”

4.11.5. **Tezat**

Eserde dikkatleri çeken bir konu da olayların anlatımında kullanılan zıtlıklardır. Poemada tezat sanatı oldukça az kullanılmıştır.

Aşağıdaki mısralarda şair, “kabalık” ve incelik” manalarında “särtlik” ve “incälik” kelimelerini kullanmıştır.

O särtliklä, bu incälik

Bir muğamda yanaşıdır.

Aşağıdaki mısralarda “dinlemek” ve “dinlememek” manalarındaki “kulak asmak” ve “kulak asmamak” deyimleri bir arada kullanılmıştır.

“Ġulağınla ġulaġ asma,

Üräyinlä sän ġulaġ as.”

Aşağıdaki mısralarda ayrı ayrı “iniş” ve “yokuş” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“En eniş, ġalx yoxuşa.”

“Enişi, yoxuşu, iztirab dolu.”

Aşağıdaki mısralarda “gülmek” ve “ağlamak” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Sevinç bizi güldürürsä,

Ġäm ağladır.”

Aşağıdaki mısralarda “kahkaha” ve “hıçkırarak ağlamak”manasındaki “hönkürtü” kelimesi bir arada kullanılmıştır.

“Yox, söz deyil, säsdir axı,

Ġähġähä dä,

Hönkürtü dä.”

Aşağıdaki mısralarda “sevinç” ve “keder” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Bälkä insan sevincini,

Kädärini nägmälärlä söylämäzdi,

Aşağıdaki mısralarda “kahkayla gülmek” ve “hüngür hüngür ağlamak” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Bizim kimi hönkür-hönkür ağlasaydı,

Ġah-ġah çäkib gülsäydi söz.”

4.11.6. Telmih

Poemada telmih sanatı fazla olmamakla beraber kullanılmıştır. Aşağıda poemada geçen telmih sanatları verilirken özellikle Azerbaycan Edebiyatında olup da Türkiye Sahası Türk Edebiyatında pek bilinmeyen olaylara yapılan telmihler kısaca açıklanacaktır.

Poemada telmih sanatının geçtiği mısralar şunlardır:

Aşağıdaki mısralarda geçen telmih sanatı eski bir efsaneye dayanır. Efsaneye göre sığırçının beline doladığı kuşak, arşındır. Eski dönemlerde insanların bellerine doladıkları kuşağın boyu da bir arşındır. Şair, bu mısrada efsaneye telmihte bulunmuştur.

“Sığırçının belindäki arşına bax,

Dünyanı gör.”

Aşağıdaki mısralarda hemen hemen bütün masalların sonunda dile getirilen gökten düşen üç elmaya telmihte bulunulmuştur.

“Bälkä düzgün bölämmädik biz o zaman

Köydän düşän üç almanı?”

Aşağıdaki mısralarda Azerbaycan masallarından biri olan “Şengülüm, Şüngülüm” masalına telmihte bulunmuştur. Bu masalın sonunda anne koyunun yuvada bırakıp gittiği kuzularını kurt yemiştir.

“Canavarın aldatdığı

Şengülümün, Şüngülümün ġanı

Bälkä düşüb tarın kök sininä?”

Aşağıdaki mısralarda Azerbaycan rivayetlerinden birine telmihte bulunulmuştur. Rivayete göre nehrin iki ayrı tarafında yaşayan Sara ve Hançoban adlı iki genç birbirlerine âşık olurlar. Ancak düğün günü köyün beylerinden biri Sara nehirden at üstünde geçirilirken Sara’yı kaçırmak ister. Sara buna izin vermez ve nehrin sularına atar kendini.

“Öyrän nä vaxt aparıblar sel Saranı?”,

“Niyä käsdi sel aranı

Häsrät ġoydu o täräfä Xançobanı?”

Aşağıdaki mısralarda Azerbaycan âşıklarından biri olan Hasta Kasım adlı âşığın hastalığına telmihte bulunulmuştur.

“Öyrän, niyä Xästä Ġasım

Birdän belä sayru düşüb?”

Aşağıdaki mısralarda 19. yüzyılın Azerbaycanlı ünlü müzisyen Sadıkcan’ın çaldığı makama telmihte bulunulmuştur.

“Başġa rängä salıb bu zaman säni,

Yenidän taratdı Sadıxcan säni.”

Aşağıdaki mısralarda Türk Tarihi açısından büyük önem arzeden Çaldıran Savaşı'na telmihte bulunulmuştur.

"Çahargahın Muhalif'i

"Çaldıran" da at süren,

Kılıçlardan od aldıran savaş sesi."

Aşağıdaki mısralarda hemen hemen bütün Türk topluluklarının edebiyatlarında yaşayan Aslı ile Kerem efsanasine telmihte bulunulmuştur

"Käräm niyä

Äslisindän ayrı düşüb?"

Aşağıdaki mısralarda hemen hemen bütün Türk topluluklarının edebiyatlarında yaşayan Köroğlu Destanı'na telmihte bulunulmuştur

"Koroğlunun nä'räsinä,

Haġġ säsinä,

Yer gurladı,

Göy gurladı."

Aşağıdaki mısrada bazı masallara konu olan, uygulanan tılsım sonucu devin veya herhangi bir varlığın hayatının belli bir süre şişeye mahkûm edilmesi olayı hatırlatılmaktadır.

"Biläk, niyä şüşädädir divin canı?"

Aşağıdaki mısralarda hemen hemen bütün Türk topluluklarının edebiyatlarında yaşayan Leyla ile Mecnun efsanasine telmihte bulunulmuştur

"Dağlarda göynäyän Mäcnundur Segah."

4.11.7. Tevriye

Tevriye sanatı poemada sadece bir yerde kullanılmıştır. Bu mısra ise şudur:

"Çox kitablar oxudum, zänn elädim, bäxtiyaram."

Söz konusu mısrada "Bahtiyar" kelimesi hem "mutluluk" manasında hem de şairin ismi olarak kullanılmıştır.

4.11.8. Kinaye

Poemada kinaye sanatına aşağıdaki mısralarda yer alan "Fikret" kelimesinde başvurulduğu muhtemeldir.

"Sığışmadı bir yatağa,

Budağlandı sola, sağa.

Bir fäsildä neçä kärä

Däyişdirdi öz yönünü, öz yolunu.

Zaman keçti,

Bir mäcraya sığışdırıb tanıtdırdı bu dünyaya

Bizim sänät bahadırı–Fikrät onu."

4.11.9. Mübalağa

Poemada mübalağalı bir anlatıma pek rastlanmaz. Bu anlatım sadece bir yerde tesbit edilmiştir. Şaire göre koskoca dünyanın çektiği ağrılar ve acılar bir fasıl makamının perdesine sığdırıldığı söylenmektedir.

"Bu dünyanın ağrıları, acıları,

Necä sığır Çahargahın

Bästänigar pärdäsinä?”

4.11.10. Tenasüp

Poemada tenasüp sanatı çok geniş yer tutmasa da kayda değer bir yere sahiptir. Tenasüp sanatı poemadaki konu bütünlüğünü destekleyici yöndedir. Bunun yanı sıra bu sanatın yer aldığı mısralarda genellikle tasvir yapılmış olduğundan anlamı güçlendirmeye yönelik tesiri de söz konusudur. Bu sanatın icra edildiği mısralar şunlardır:

Aşağıdaki mısralarda tabiata ait olan “geçit”, “patika” ve “yol” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Enib ġalxan keçidläri,

Cığırları, yolları kör.”

Aşağıdaki mısralarda insan vücuduna ait olan “el”, “kol”, “baş” ve “diş” gibi organ isimleri bir arada kullanılmıştır.

“Äl var ikän, ġol var ikän,

Baş var ikän, diş var ikän”

Aşağıdaki mısralarda tabiata ait olan “ova”, “kaya” ve “taş” isimleri bir arada kullanılmıştır.

“Ġobustanda rägs eläyän

Ġayalara, daşlara bax.”

Aşağıdaki mısralarda mevsim isimlerinden “yaz” ve “kış” bir arada kullanılmıştır.

“Uca-uca dağ başında,

Yaz bir yana,

Ġış bir yana.”

Aşağıdaki mısralarda “ağız”, “dil”, ve “diş” gizi insan vücuduna ait organ isimleri bir arada kullanılmıştır.

“Titräşir ağzın içindä,

Dil bir yana, diş bir yana.”

Aşağıdaki mısralarda insan vücuduna ait “el” ve “ayak” isimleri bir arada kullanılmıştır.

“Ällär süzür incä-incä,

Ayaġlarsa yerin-yerin.”

Aşağıdaki mısralarda tabiata ait olan “tepe”, “yayla”, “ova” ve “taş” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Täpälärdän säpälänir, toz-toz olur.

Yaylaġları gäzä-gäzä,

Däyir daşa, enir düzä.”

Aşağıdaki mısralarda tabiata ait olan “yaprak”, “pınar”, “rüzgar”, “gökyüzü”, “bulut” ve “dal” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Tökülür yarpaġlar, susur bulaġlar,

Soyuġdan üşüyür, äsir budaġlar.

Payazın sazağı käsir otları,

Göydä topalanır ġäm buludları.”

Aşağıdaki mısralarda tabiata ait olan “gökyüzü” ve “bulut” kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

“Gälin, bir anlığa baxaġ göylärä.

Buludlar burulur,

Buludlar dönür.”

4.11.11.Cinas

Poemada cinas sanatı sadece birkaç yerde mevcuttur. Bu sanatın yer aldığı mısralar poemaya ayrı bir hava katar.

Cinas sanatının yer aldığı mısralar şunlardır:

Aşağıdaki mısralarda kullanılan “tel” kelimesi hem insanın yüreğindeki tel olarak mecâzî anlamda kullanılmış hem de bir müzik aleti olan tarın telleri manasında yer almıştır.

Üräyinin tellärindän

Tellär çäkib tara xalġın.

O tellärin näğmäsindä

Öz ruhunu, öz ġälbini ara xalġın

Aşağıdaki mısralarda kullanılan “kül” kelimesi ilk mısrada ateşin sönmesiyle yanan cisimden kalan kalıntı manasında kullanılırken ikinci mısrada çekilen dertler, sinenin dağlanmasıyla oluşan mecâzî bir külden bahsedilmektedir.

“Ocaġdakı od külündän,

Sinändäki dağ külünü.”

Aşağıdaki mısralarda “kalmak” fiili ilk mısrada “mahsur kalmak”, ikinci mısrada “işin yapılamayarak kalması”, son mısrada ise “yaşanan bir olay sonucu geriye kalan” manalarında kullanılmıştır.

“Däryada gämim ġaldı,

Biçmädim zämin ġaldı.

Çox çäkdim yar cäfasın,

Mänä dä ġämin ġaldı.”

Aşağıdaki mısralarda “yuva” kelimesi ilk olarak “delik” manasında, ardından da “bir türün yeni doğmuş hali” manasında kullanılmıştır.

“Ney üstündä yeddi säsin,

Oyuġ-oyuġ yuvaları,

Ġaratoyuġ yuvaları?”

Aşağıdaki mısralarda “kar almak” ifadesi ilk olarak “kar basmak” anlamında, ardından da “kararmak” anlamında kullanılmıştır.

“Ġarabağın çöllärini ġar aldı.

Şikästänin Zil guşäsi ġaraldı.”

Aşağıdaki mısralarda cinas-ı nâkıs yapılmıştır. “ne” kelimesi ikinci mısrada kelimenin eki olarak kullanılmıştır.

“Dağların sinäsi nä?

Gün ġalxıb sinäsinä.”

4.11.12.Tecahül-i Arif

Poemada tecahül-i arif sanatının kullanımı çok olmamakla birlikte azımsanmayacak derecededir. Bu sanatın kullanımı şairle okuyucu arasında kurulan diyaloğu destekleyici yöndedir. Bu yolla şairin aslında bilip de bilmemezlikten geldiği olaylara, durumlara okuyucu da bir yandan manalar yükleme çabasına girmektedir. Bu da okuyucuyu poemanın derinliklerine

sürükleyerek şairle aynı olay, aynı durum üzerine düşünmeye yöneltmektedir. Bu sanatın kullanıldığı mısralar şunlardır:

Aşağıdaki mısralardan şair önce, "Şur" mkamını uzunca açıklamıştır. Bu makamın anlatıldığı bölümün sonunda ise makam hakkında çok bir şey bilmediğini ifade ederek bu sanatı icra emiştir.

"Çox ġürrälänir Bäxtiyar öz şe'rinä härdän,

Guya deyäcäkmiş bizä şe'rilä nädir Şur?!"

Aşağıdaki mısralarda ise dalda kendi diliyle insanoğluna bir şeyler anlatmak isteyen kuşun, dilini anlamayan insanlar karşısında günahkâr olup olmadığını sorgulamaktadır şair. Pekâlâ, bu sorunun cevabını bilen şair, okuyucuların dikkatini konuya çekmek amacıyla bu sanatı uygulamıştır.

"Ġuş dilini bilmiriksä,

Günahkarmı o ġuşcuğaz?"

Aşağıdaki mısrada ise müzik enstürmanından çıkan seslerin aslında enstürmanın hıçkırıkları olduğu ifade edilmiş ve nasıl bir feryat içerdiği sorgulanmıştır. Aslında bunun bir ses armonisi olduğu bilinmektedir.

"O säsdäki ġırıġ-ġırıġ hıçġırıġlar nä nalädir?"

Aşağıdaki mısralarda bir çalgı aleti olan neyin üzerindeki deliklerin ne olduğunu dair sorular sorar şair. Önce birbirlerinden ayrı düşen civcivlerin yuvaları olup olmadığını sorgular, ardından da kırık bir hayalin sesi olma ihtimalini ortaya koyar. Aslında şair, gerçeğin farkındadır.

"Ney üstündä yeddi säsin,

Oyuġ-oyuġ yuvaları,

Nädir belä?

Bälkä elä,

Balaları perik düşän

Ġaratoyuġ yuvaları?

Säslär ġırıġ bir arzunun can säsimi?

Yuvaları dağıdılmış Çolpaların naläsimi?”

Aşağıdaki mısralarda şair, gerçekte çobanın dünyayı arşın arşın ölçmek istemediğini bilmektedir. Ancak yine de sorgulamaktadır.

“Sığırçının belindäki

Arşına bax, dünyanı gör.

Bälkä o da bizim kimi

Ölçmäk istär bu dünyanı?”

Aşağıdaki mısralarda şair, muğamın ne olduğunu bildiği halde onun bir bekleyiş olup olmadığını sorgulamaktadır.

“Bälkä Muğam bir gözläyiş,

Bir häsrätdir?”

Aşağıdaki mısralarda Azerbaycan masallarından biri olan Şengülüm Şüngülüm masalında ölen hayvan kahramanın kanının tarın tellerine düşüp düşmediğini soran şair, bu durumun gerçekte olmadığını bilmektedir.

“Ġanı bälkä düşüb tarın kök sininä?”

Aşağıdaki mısralarda şair, muğamdaki hüzünlü makamların masallarda kötü karekter olan devin büyüsüne isyan edip etmediğini sorgular. Aslında şair, bu durumun gerçek olmadığını bilmektedir.

“Muğamdakı hıçğırığlar

Üsyan edir bälkä divin tilsiminä?”

Aşağıdaki mısralarda sorulan soruların cevabını bilen şair, bilmemezlikten gelmektedir.

“Keşişläri, Hämzäläri,

Kim yaratdı,

Nä yaratdı?”

4.11.13.Nida

Nida sanatı poemada sadece iki yerde geçmektedir. Bu mısralar şunlardır:

“Ey tarım, ey näğmäm, ey pirim mänim.”

Yukarıdaki mısrada şair, fasılın icrasında dinleyenlere müzik ziyafeti çeken tar ve tarın çıkardığı sese seslenir şair. Birbirlerini tamamlayan bu iki ensur şairin gözünde kutsal bir yere sahiptir. Onu hürmete layık bir “pîr” olarak değerlendirir.

Aşağıdaki mısrada ise şair okuyucuya seslenir, Türkiye Türkçesindeki “Azizim” ifadesinin Azeri Türkçesindeki karşılığıyla.

“Äziziyäm gül oldum.

Yandım, axır, kül oldum. ”

4.11.14.İstifham

Poemada çok sık kullanılan sanatlardandır. Poemada soruların sık sorulmasının sebebi şairin okuyucuyu söz konusu konularda düşünmeye yönlendirmek istemesidir. Okuyucu sadece poemada geçen konular üzerine düşünmez bu eserde. Hayata, dünyaya, tarihe dair birçok konuda hem bu konuları hem de bu konular üzerinde kendi yerini sorgular eseri okurken.

Poemada sorulan sorular başka soruları da peşinden getirir. Kısacası bu poemada okuyucu, bir filozof gibi düşündürülmeye yönlendirilir. Bu sanatın yer aldığı mısralar şunlardır:

“Ġırġavulun döşündäki ränglär nädir?”

“İnanaġmı bu nağıla?”

“Günü gün çalamağın nä faydası?”

“O bizim çölläri niyä tärk edir?”

“Göräk, buna necä tab gätirirsän?”

“Niyä taleläri daşa çaldılar?”

“Sinänä çäkilän bu dağlar nädän?”

“O nädir?”

“Nä deyir könlümü oymaġla, oyulmaġla Segah?”

“Gözä göz yaşlarıtäk bir belä dolmaġla Segah?”

“Nä deyirsän, mäni mändän belä almaġla Segah?”

“Häyat nä?”

“Ölüm nä?”

“Ömür nä?”

“Yol nä?”

“Ġäflät yuxusunu dağıdan nädir?”

“Hökmüylä, ġäsdiylä nä deyir zaman?”

“Fırlanır, fırlanır, fırlanan nädir?”

“Ay nä, gün nädir?”

“İlk nä, son nädir?”

“Ġäsdi bilinmäyän bu oyun nädir?”

“O muğamın älvan-älvan hallarımı?”

“Bälkä Muğam bir gözläyiş,

Bir häsrätdir?”

“Canavarın aldatdığı

Şengülümün, Şüngülümün ġanı

Bälkä düşüb tarın kök sininä?”

“Muğamdakı hıçğırığlar

Üsyan edir bälkä divin tilsiminä?”

“Dünän onun ġapısında boyun bükän,

Bu gün necä oğurladı

Märd kişinin Ġıratını?”

“Nänäm Nigar

Bälkä onda çağırıb ilk bayatını?”

“Daşlardakı o oymalar,

Dalğasımı ġatardakı häzin, şirin pärdälärin?”

“Bürclärdäki o äzämät,

Tämkin, vuġar,

Bälkä…

Hasar pärdäsidir Çahargahın?”

“Görän nä danışır,

Nä däyir bizä säslärä bükülmüş

Bu göz yaşları?”

“O hara täläsir?

O niyä gädir?”

“Nädän ötrü ayrı saldılar

Kärämi Äslidän,

Ġäysi Leylidän?”

“Suların ġayalardakı häzin,

Asta-asta pıçıltıları.

Kim deyä bilär ki, nä danışır o?”

“Vaġifin gönlünü ġana döndärän,

Xumar baxışdanmı süzülmüsän sän?”

“Ġışda yağan ġarı,

Bahar gälincä sellärä döndärib axıdan nädir?”

“Yuxudan ġaldırıb ulu dağları,

Bahar havasına oxudan nädir?”

“Yerläri, göyläri öz axışıyla

Haldan-hala salan bu zaman, nädir?”

“O, üräyin gah ġüssäli,

Gah färähli hallarımı?”

4.11.15. İrsâl-i Mesel

Poemada bu sanat sadece iki yerde kullanılmıştır. İrsâl-i Mesel olarak kullanılan biri deyim diğeri atasözü olan satırlar şunlardır:

“Ötän günä gün çatarmı, Calasan da günü günä.”

“Tut ucundan sän göğä çıx, bu yağışın.”

SONUÇ

Bu çalışmamızla büyük Azerbaycan şair ve yazarlarından biri olan Bahtiyar Vahabzâde'nin "Muğam" adlı poemasının dil ve üslup bakımından incelemesini yaptık. Çalışmamızın değerlendirmesini kısaca şu satırlarla özetleyebiliriz.

1. Tezin "Giriş" bölümünün ilk alt başlığı olan "Şair Hakkında" bölümü hazırlanırken şair hakkında "Şairin Hayat Hikâyesi, Ruhî Portresi ve Fikir Yapısı, Sanat Anlayışı ve Eserleri" hakkında bilgi verilmiştir. Aynı başlık altında bazı Türkologların ve siyaset adamlarının Vahabzâde hakkındaki sözlerine yar verilmiştir. İkinci alt başlık olan "Modern Azerbaycan Şiiri Hakkında Bilgi" ve üçüncü alt başlık olan "Poema Yazı Türü Hakkında Bilgi ve Azerbaycan Edebiyatında Poawma Türü" bölümlerinde söz konusu konular hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümün son alt başlığı olan "Poemanın Özeti" bölümünde poemadaki şiirlerin konuları birkaç cümleyle özetlenmiştir.

2. "Metnin Latin Harflerine Aktarımı" bölümünde transkripsiyon işlemi yapılmıştır.

3. "Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı" bölümünde metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

4. "Muhteva İncelemesi" bölümünde poema muhteva bakımından ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu inceleme sonunda şairin poemada fasıl makamlarını sadece konu olarak işlemekle kalmayıp makamların felsefesini de yaptığı anlaşılmıştır.

5. "Dil ve Üslûp İncelemesi" bölümünde yapılan dil ve üslup incelemesinin sonunda şairin Azerbaycan Türkçesini eserinde büyük bir ustalıkla kullandığı ortaya koyulmuş olup eserde uyguladığı teknikler ayrıntısıyla incelenmiştir. Dil incelemesinde bu eserde diğer kelime türlerine ve gruplarına nazaran sıfatların ve sıfat tamlamalarının daha yoğun bir şekilde kullanıldığı sonucuna

varılmıştır. Eserde kullanılan cümlelerin incelenmesiyle varılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Eserde yer alan cümleler yüklemine göre değerlendirilecek olursa isim ve fiil cümleleri hemen hemen aynı oranda kullanılmıştır. Şair tarafından çeşitli tanımlamaların yapıldığı ve tabiat manzaralarının çizildiği satırlar, genellikle isim cümlelerinden oluşmaktadır. Tarihten sahnelerin yer aldığı ve bir olayın vukû bulduğu satırlar ise umumiyetle fiil cümlelerinden müteşekkildir. Cümleleler öğe dizilişlerine göre değerlendirildiğinde ise incelenen eserin manzum bir eser olmasının da etkisiyle devrik cümle baskın gelmektedir. Eksiltili cümle ikinci sırayı alırken kurallı cümle oldukça az yer tutmaktadır. “Söz Sanatları” incelemesinde sonucunda eserde teşbih, teşhis, telmih ve istifham sanatlarının diğer sanatlara nazaran daha yaygın olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

1 AĞAYEVA, İ. S., "Edebî Üslupla İlmî Üslubun Mukayesesi", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 4, Güz, 1997, s.f.42.

2 AHUNDOV, Ehliman, Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Ankara, TDK. Yayınları, 2. Baskı, 1994.

3 AKPINAR, Yavuz, Azerî Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, Dergâh Yayınları,1.Baskı, Haziran 1994.

4 ALTAYLI, Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, (Cilt 1-2), İstanbul, MEB. Yayınları, 1.Baskı 1994.

5 AYDOĞAN, Yaşar, Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine Büyük Sözlük, İstanbul, Deniz Kitabevi, 1. Baskı, 2000.

6 AYTMATOV, Cengiz, "Yaradıbdır İnam Meni, Men İnamın Övladıyam", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı."

7 Azerbaycan Folkloru Antologiyası 1, Nahçıvan Folkloru, Bakü, 1994.

8 CAFEROV, Nizami, "Türk Dünyasının Ortak Sesi", Azerbaycan Türkçesinden aktaran: Perviz Sultanov, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı".

9 ÇAKAR, Ş. Şeref, Türk Müziği Teorisi ve Makamlar, Ankara, MEB. Yayınları, 2004.

10 DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi, 17. Baskı, 2000.

11 DİLÇİN, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara, TDK. Yayınları, 6. Baskı, 2000.

12 DURMUŞ, Mitat, "Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Edebiyatında Şiir ve Poema Türü", Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, Cilt, 15, Sayı 1, Ankara, 2002.

13 ERCİLASUN, A. B. Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, 1997.

14 ERCİLASUN, A. Bican, "Vahabzâde'nin Şiirleri Arasında", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı".

15 ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2000.

16 HÜSEYNOV, Arif, "Muğam Xäzinäsinin İnciläri, Yaxut Muğam Virtuozları", Çarp Versiyası, Azärbaycan Räsmi Dövlät Qazeti Milli Mäclis Orqanı (www.azerbaijan.news.az).

17 KAPLAN, Mehmet, "Pırlanta Gibi Bir Şiir", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı".

18 KAPLAN Mehmet, Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser), Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 2005. (İlk Baskı, 1971).

19 KARADENİZ, M. Ekrem, Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları, Ankara, Türküye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979.

20 KARAKAŞ, Şuayip, "20. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Bir Deneme", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Güz 1996..

21 KASAPOĞLU, ÇENGEL Hülya, Abdürrahim Ötkür'ün Şiirleri, İstanbul, 1. Baskı, MEB Yayınları, 2000.

22 KORKMAZ, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara, TDK. Yayınları, Aralık 2003.

23 KUKUL, M. Halistin, "Bahtiyar Vahabzâde'nin Vatan Şiirleri", Türk Yurdu Dergisi, y.2001.

24 MAYADAĞLI, ZAL, Hüsniye, "Bahtiyar Vahabzâde Hayatı ve Eserleri" Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

25 MERMER, Ahmet, Eski Türk Edebiyatına Giriş, Ankara, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 2006.

26 MUSAOĞLU Mehman, "Bahtiyar Vahabzâde ve Ana Dili, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı".

27 MUSAOĞLU, Mehman, "Bahtiyar Vahabzâde'nin Hayat Hikâyesi", Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı".

28 ÖZBAY, Hüseyin, Çolpan'ın Şiirleri, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1994.

29 ÖZYÜREK, Rasim, “Bahtiyar Vahabzâde’nin “Ana dili ” Şiiri Üzerine”, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, “Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı”

30 POSPELOV, Genndiy, Çeviren: Yılmaz Onay, Edebiyat Bilimi, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, Aralık 2005.

31 Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Edebiyatı, 6.c, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

32 Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi 7. c, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.

33 Türkçe Sözlük (Cilt 1-2), Ankara, TDK Yayınları,9.Baskı,1998.

34 USTA, Halil İbrahim, “Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)”, Türk Dili, (Türk Şiiri Özel Sayısı 5).

35 VAHABZÂDE, Bahtiyar, Açılan Sähärlärä Salam, Bakü, Yazıcı Yayınları,1979.

36 VAHABZÂDE, Bahtiyar, Gün Var Bir Aya Değer, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, Haziran 2006.

37 WARREN, Austin, Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel, Edebiyat Teorisi, René Wellek, İzmir, Akademi Kitabevi, 2005.

38 Yazım Kılavuzu, Ankara, TDK. .Yayınları,24. Baskı, Aralık 2005.

39 YILDIRIM, Dursun,“ “Payız Düşünceleri” Üstüne Düşen“ Büyük Arzular” ”, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, “Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı”.

40 www.azadtribun.net.

41 www.azerbaijan.news.az

42 www.kultur.gov.tr

43 www.turkcesarkisozleri.com

44 **www.turkudostlari.net**

45 **www.9sekiz.com.**

ÖZET

Bu çalışmamızda Azerbaycan Edebiyatının önemli şair ve yazarlarından biri olan Bahtiyar Vahabzâde'nin "Muğam" adlı poemasını dil ve üslup bakımından inceledik.

Poemanın muhteva bakımından değerlendirilmesi sonucunda söz konusu eserin konusu kısaca şu şekilde açıklanabilir: Poemada fasıl makamları, tabiat olaylarıyla, tarihten sahnelerle, halkın günlük yaşantısıyla iç içe işlenmiştir. Bu konular yer yer benzetmeler yer yer de karşılaştırmalar yapılarak kombine edilmiştir.

Poemanın dil ve üslup bakımından değerlendirmesinde, şairin bu poemada kullandığı dil özelliklerini ayrıntılarıyla inceledik. Poemanın dili oldukça sadedir. Söz konusu eserde sıfatlar ve sıfat tamlamaları diğer kelime türlerine ve gruplarına nazaran daha yoğun kullanılmıştır. Bununla beraber edebî sanatlar orijinal bir şekilde icra edilmiştir.

İncelememizin sonunda söz konusu poemanın muhteva bakımından sıradan bir manzum eser olmadığı, poemanın konusu olan fasıl makamlarının felsefesini ihtiva ettiği sonucuna vardık. Dil ve üslup değerlendirmesinde ise Bahtiyar Vahabzâde'nin güçlü kalemini bu esere nasıl yansıttığını müşahede ettik.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Transkripsiyon

Metin Aktarma

Metin İnceleme

Edebî Sanatlar

Poema

ABSTRACT

In this thesis, we studied the poem “Muğam” by language and wording, which is written by Bahtiyar Vahabzade, one of the most important poet and writer of Azerbaijan.

After studying the poem by its content, the subject can be summarized as follows. The subject of this poem, which is musical styles, is written together with natural events, historical scenes, daily life. This is done with many similes and comparisons.

In the poems study by language and wording, we investigate the language used in this poet in detail. Poems language is very simple. In the poem, the adjectives and adjective phrases are used more than other word types and phrases. Additionally, literary arts were put in original styles.

After our study, we conclude that the poem is not an ordinary work by its content and it includes the philosophy of the musical styles inside itself. And in the language and wording study, we saw how Bahtiyar Vahabzade reflects his strong pen to this poem.

KEY WORDS

Language

Text

Grammar

Literature

Vocabulary

Poet

Poem